

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav politologie

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Tomáš Bandžuch

Představy o budoucím Slovensku

(koncepce poválečného Slovenska 1914-1918)

Ideas on future Slovakia

(Conceptions of Slovakia after the Great War 1914-1918)

Poděkování:

Tímto bych rád poděkoval všem těm, kteří mi při tvorbě této práce podali pomocnou ruku. Především tedy Doc. Vratislavu Doubkovi PhD. za ochotu, s níž mi vždy poskytoval potřebné informace.

Denisi Žernovovi a PhDr. Emilu Voráčkovi, DrSc za pomoc se sháněním některých důležitých informací.

Dále svým kolegům za cenné kritické připomínky.

A konečně všem svým blízkým za trpělivost s jakou snášeli, že jsem je na dlouhou dobu opustil kvůli „pár rozhádaným Slovákům.“

Místopřísežné prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že tato práce byla v minulosti použita pouze k získání magisterského titulu na Ústavu politologie Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze.

V Srchu, dne 4. 8. 2012

Tomáš Bandžuch

Abstrakt:

Práce si klade za cíl popsat vývoj vizí slovenské budoucnosti, tak jak je předestírali v průběhu první světové války jednotlivé skupiny Slováků převážně v zahraničí. Snaží se určit, jaké koncepce budoucnosti Slovenska měly reálnou šanci uplatnit se a které byly jen fantaziemi bez reálného politického významu. K dosažení tohoto cíle se snaží zachytit vztahy Slováků s relevantními národy v době předválečné, stejně tak jako postavení Slováků doma i v zahraničí včetně ideových směrů, které je jich rozhodnutí ovlivňovaly. Jedním z nejzásadnějších výstupů celé práce by mělo být zodpovězení otázky, zdali byla česko-slovenská orientace pro slovenské představitele jedinou schůdnou alternativou k uherské státní ideji, či zda bylo její vítězství roku 1918 pouze výsledkem nepředvídatelných procesů a na tuto pozici aspirovaly rovněž alternativy jiné.

Klíčová slova:

Válka první světová - odboj československý - krajané slovenští - vztahy slovensko-české - vztahy slovensko-polské - vztahy slovensko-ruské - Liga Slovenská – Mamatey, Albert – Getting, Milan - Kvačala, Ján R.

Abstract:

The goal of this dissertation is to describe an evolution of visions of the Slovak future, as they were introduced during the Great War (1914-1918) by groups of Slovaks living mainly abroad. It strives to decide, which of these visions had a chance to become real and which were only fantasies without real political importance. To reach this goal it tries to describe Slovak relations to other relevant nations in pre-war years and also the position of Slovaks in their fatherland or abroad including the ideologies by which they were influenced. One of most decisive goals of this dissertation should be answering the question if the Czecho-Slovak orientation was the only alternative to the idea of Hungarian state for Slovak politicians, or if the victory of this conception in 1918 was just a result of unpredictable processes, and whether other conceptions had their chance to influence the Slovak future, too.

Klíčová slova:

First world war – Czechoslovak resistance – Slovak compatriots - Slovak-Czech relations - Slovak-Polish relations - Slovak-Russian relations - Slovak league – Mamatey, Albert – Getting, Milan - Kvačala, Ján R.

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. VZTAHY SLOVÁKŮ S VYBRANÝMI NÁRODY V PŘEDVÁLEČNÉ DOBĚ	10
2. 1. Česko-slovenské vztahy.....	10
2. 2. Polsko-slovenské vztahy.....	18
2. 3. Rusko-slovenské vztahy.....	21
3. SLOVENŠTÍ EMIGRANTI V PŘEDVEČER VÁLKY	24
3. 1. Slováci v Rusku.....	24
3. 2. Slováci v USA.....	25
4. SLOVÁCI DOMA A V ZAHRANIČÍ NA POČÁTKU SVĚTOVÉ VÁLKY	37
4. 1 Slováci v USA.....	37
4. 1. 1. Cesta hraběte Károlyiho do Ameriky.....	37
4. 1. 2. Memorandum Slovenské ligy.....	40
4. 1. 3. Volba strany	46
4. 2. Slováci v Rusku.....	48
4. 3. Slováci v Uhrách	52
5. KONCEPCE BUDOUCNOSTI SLOVENSKA V PRŮBĚHU PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY.....	56
5. 1. Česko-slovenská koncepce	56
5. 1. 1. Apel a Clevelandská dohoda	56
5. 1. 2. Cesta delegátů Slovenské ligy do Evropy	63
5. 1. 3. Kyjevský zápis.....	66
5. 1. 4. Pittsburghská dohoda	72
5. 2. Proruské koncepce.....	77
5. 2. 1. Rusové v Karpatech	77
5. 2. 2. Slovensko-ruský spolok pamäti Ľudovíta Štúra.....	84
5. 3. Propolská koncepce	93
5. 4. Další koncepce	96
5. 4. 1. Nezávislé Slovensko	96
5. 4. 2. Slovensko jako součást federace národů.....	97
6. AKTIVIZACE DOMÁCÍ SLOVENSKÉ POLITIKY A JEJÍ PROČESKÁ ORIENTACE	99
7. ZÁVĚR.....	105

1. ÚVOD

Postavení Slováků v rámci uherského státu se na přelomu devatenáctého a dvacátého století stalo neudržitelným. Postupující maďarizace ohrožovala samotnou existenci slovenského národa, přičemž tento proces byl ještě posilován skutečností, že Slovensko jako takové nebylo nijak vymezeno a správní hranice uvnitř uherského státu vedly bez jakéhokoliv ohledu na hranice národnostní.¹

Je tedy zřejmé, že pokud představitelé slovenského života nechtěli jen trpně sledovat, jak jejich národ mizí z etnografické mapy střední Evropy, museli začít pomýšlet na rychlou a zásadní změnu postavení Slovenska a Slováků. Tím spíš, že propuknutím první světové války se tato změna nejen stala možnou, ale zároveň se před Slováky rázem otevřela i celá řada kombinací, z nichž každá se mohla stát budoucností slovenského národa. Záleželo jen na snaze Slováků a na výsledku války.

Cílem této práce tedy bude ukázat, v rámci jakých alternativních státoprávních projektů k ideji uherského, potažmo rakousko-uherského státu uvažovali představitelé Slováků doma i v zámoří a zda česko-slovenská koncepce, která se nakonec ukázala jakožto vítězná, měla od počátku jednoznačné předpoklady k tomu prosadit se v rámci slovenského politického myšlení, či zda na tuto pozici reálně aspirovaly i alternativy jiné.

Zároveň na následujících stranách hodlám nastínit i vývoj těchto idejí a koncepcí - a to nejen pouze ve směru jejich posilování či oslabování vůči idejím ostatním, ale budu se snažit dotknout se i způsobů, jakými se slovenská exilová reprezentace pokoušela v rámci těchto projektů dosáhnout autonomního postavení Slovenska, a také diskusí o tom, jak široká by tato autonomie měla být.

V první části své práce proto stručně nastíním předválečné vztahy Slováků se třemi národy (Čechy, Rusy a Poláky), které jim v později průběhu války nabídly spojení a případnou poválečnou státní jednotu. Tato pasáž se především bude snažit podchytit intenzitu těchto vztahů, to, zda se omezovaly pouze na kulturní a společenskou úroveň, či zda přerůstaly i do úrovně politické, i předpoklady, jaké tvořily tyto vztahy pro následná rokování o budoucnosti Slovenska.

Tuto první kapitolu pak doplní kapitola druhá, v níž se budu věnovat dějinám a postavení slovenských emigrantů na počátku dvacátého století. Neboť to byli právě emigranti, kdo se

¹ Proto se také na dalších stránkách pod pojmem „Slovensko“ rozumí území na severu uherského království souvisle obývané slovenským živlem.

ze slovenského tábora z hlediska alternativních státoprávních projektů nejvíce angažoval. Právě z tohoto důvodu je třeba poznat, v jakých podmínkách se vyvíjel život krajaňských komunit v USA potažmo v carském Rusku a jaké názorové proudy tyto skupiny Slováků ovlivňovaly, případně zda byly mezi jednotlivými skupinami slovenských krajanů nějaké zásadní ideové rozdíly.

Třetí a čtvrtou kapitolu pak bude tvořit samotné jádro práce – tedy líčení jednotlivých konceptů, jejich vývoje v průběhu války a toho, jak se k nim stavěly nejen jednotlivci, ale i nejrůznější názorové proudy mezi Slováky.

Zatímco část třetí se bude zabírat tím, jakou změnu vyprovokovalo vypuknutí války v politickém myšlení Slováků doma a v zahraničí a jak se tato změna navenek projevila, kapitola čtvrtá bude věnovaná samotným státoprávním alternativám k setrvání Slovenska v rakousko-uherském státu. Budou zde postupně probrány hlavní i ty méně důležité koncepce, přičemž jejich vývin bude jednak zářmován událostmi první světové války a jednak programovými dokumenty, jež byly slovenským odbojem přijaty ve snaze vyjasnit budoucí postavení Slovenska v poválečné Evropě.

V rámci česko-slovenských koncepcí budu rozebírat pouze ty projekty, které počítaly se silným a nezávislým česko-slovenským (či československým) státem, zatímco koncepce, které sice vycházely ze spojení obou národů, ale zároveň nový stát stavěly do podřízeného vztahu k carské říši, jsem pak zařadil do kapitoly týkající se proruských řešení slovenské otázky.

Tato část také bude věnována prakticky výhradně zahraničním Slovákům, neboť nejenže z jejich dílny vzešla drtivá většina zmiňovaných dokumentů, ale zároveň mohli, na rozdíl od Slováků v Uhrách, volně a veřejně debatovat, hledat výhody a nevýhody těchto jednotlivých koncepcí.

Slovákům v Uhrách pak bude věnována závěrečná kapitola, kde bude stručně přiblížen vývoj na slovenské politické scéně – především ve Slovenské národní straně (SNS) - v letech 1917-1918 s důrazem na prosazování česko-slovenské orientace i v tomto prostředí.

Je bohužel pravdou, že problematika slovenského odboje za první světové války, jejíž pochopení je pro poznání vývoje jednotlivých koncepcí možného poválečného postavení Slovenska zásadní, se během dvacátého století stala předmětem časté ideové manipulace ze

strany nejrůznějších politických směrů. Ty takto hodlaly získat argumenty pro prosazení svých politických názorů na současné i budoucí postavení Slovenska v rámci československého státu. Proto v takto zaměřených dílech kupříkladu neúměrně silně rezonuje problematika některých jednání české a slovenské exilové reprezentace, z nichž se autoři snaží dovodit, zda mělo podle dokumentů, jež z těchto jednání vzešly, v meziválečném státě Slovensko nárok na autonomii.

Tento zkrácený výklad bývá o to nepřesnější, že autory těchto publikací byli - zvláště ve dvacátých a třicátých letech – přímí účastníci slovenského prvoválečného odboje, kteří často realitu ve svých vzpomínkových dílech upravovali podle toho, jakou názorovou pozici zastávali oni sami nejen ve válečné ale i v poválečné době.

Takto kupříkladu čechoslovakistickou koncepci proti ostatním směrům ve svých publikacích obhajovali Milan Getting² či Ivan Markovič,³ přičemž však ani slovenský autonomistický směr nezahálel a v osobách Karla Sidora⁴ či amerického Slováka Konštantína Čulena⁵ našel své propagátory, kteří pro změnu útočili na čechoslovakisty a v jejichž líčení válečných poměrů se zcela jednoznačně odráží zklamání z nenaplnění příslibů Pittsburghské dohody. Relativně nejobektivnější z děl týkajících se poměrů mezi Slováky v Americe za první světové války je tak kniha předáka clevelandských Slováků a vydavatele novin *Denný hlas* Jána Pankucha⁶ – především proto, že se zabývá především dějinami lokální slovenské komunity.

Ani v pozdějších letech pak hodnocení jednotlivých frakcí mezi představiteli slovenského odboje nebylo prosto silného nacionálního či třídního zabarvení, přičemž pozoruhodnou kombinací slovenského nacionalismu a dobově marxistického přístupu je práce Miloše Gosiorovského ze šedesátých let.⁷

Dá se tedy říci, že se až nejnovější doba dokázala přenést přes tento až příliš politický a aktualizující výklad dějin a dala tak vzniknout několika dílům, které si nekladou aspirace, jež by historickým publikacím neměly příslušet. Jedná se kupříkladu o cennou analýzu vybraného slovenskoamerického tisku na počátku první světové války z pera zámořského

2 GETTING, Milan: Americkí Slováci a vývoj československej myšlienky v letech 1914-1919, Perth Anboy, 1933.

3 MARKOVIČ, Ivan: Slováci v zahraničnej revolúcii, Praha, 1923.

4 SIDOR, Karol: Slováci v zahraničnom odboji, Bratislava, 1928.

5 ČULEN, Konštantín: Slováci v Amerike (Črty z kultúrnych dejín), Turčianský Sv. Martin, 1938. Tentýž: Pittsburghská dohoda, Bratislava, 1937.

6 PANKUCH, Ján: Dejiny clevelandských a lakewoodských Slováků, Cleveland, 1930, str. 115-116.

7 GOSIOROVSKÝ, Miloš: K predstavám zahraničných (amerických a ruských) Slovákov a Čechov o štátoprávnom postavení Slovenska po vojne in Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica, Bratislava, 1968, roč. 29, s. 3-27

badatele Gregoryho Ference *Sixteen months of indecision*,⁸ knihu Milana Stehlíka zaobírající se předválečnými vztahy Čechů a Slováků⁹ a především díla slovenského historika Mariána Hronského, jenž podal snad nejplastičtější obraz slovenské společnosti v průběhu první světové války doma i v exilu a jehož knize *Slovensko pri zrode Československa* neubírají na přesvědčivosti ani dobově podmíněné marxistické podtóny.¹⁰ Připomenout si zaslouží i několik neobyčejně zdařilých studií (především stať Miroslava Pekníka,¹¹ nebo důkladným výzkumem a archivech podepřený článek Milana Krajčoviče¹²) a zásadních sborníků.¹³

Co se edic dokumentů týče, poskytl mi neocenitelnou službu druhý díl reprezentativního přehledu slovenských státoprávních dokumentů *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*¹⁴ a výbor z korespondence T. G. Masaryka s předními slovenskými činiteli v době světové války a předcházejících letech.¹⁵

Z dobových pramenů jsem při tvorbě této práce využíval především slovenský krajanský tisk v USA. Jednak čtrnáctideník *Slovenský sokol*, který díky svému redaktoru Milanu Gettingovi šířil mezi desetitisícovým slovenským sokolstvem v USA už od počátku války myšlenku československé jednoty, dále jeho ideového protihráče, národovecký týdeník *Národné noviny*, jejichž hlavním představitelem byl jeden z nejvýraznějších činitelů Slovenské ligy Ivan Daxner. Ten jim vtiskl nejen akcent národní, ale rovněž i umírněně třídní – a to především proto, že tyto noviny byly určeny hlavně pro dělnické vrstvy. Proto také z jejich stránek často zaznívají socialistické (nikoliv však marxistické) tóny.

Tuto základní dvojici jsem pak doplnil největším slovenskoamerickým deníkem *Slovák v Amerike*, který nezastával ani ostře pročeská, ani vyhroceně protičeská stanoviska, ale akcentoval spíše patriotismus a propagaci amerických liberálních hodnot.

8 FERENCE, Gregory Curtis: *Sixteen months of indecision. Slovak American viewpoints toward compatriots and the homeland from 1914 to 1915 as viewed by Slovak language press in Pennsylvania*, Selinsgrove, London, 1995

9 STEHLÍK, Milan: *Češi a Slováci 1882- 1914. Nezřetelnost společné cesty*, Praha, 1999.

10 HRONSKÝ, Marián: *Slovensko při zrode Československa*, Bratislava, 1987.

11 PEKNÍK, Miroslav: *Názory na riešenie slovenskej otázky za prvej svetovej vojny a počiatky smerovania slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska* in (ed.) MELANOVÁ, Miloslava: *česko-slovenské vztahy, slovensko-české vzťahy*, Liberec, 1998, s. 65-71.

12 KRAJČOVIČ, Milan: *Medzinarodnopolitické koncepcie riešenia slovenskej otázky 1914-1922 in 1922* in (eds.) PODRIMAVSKÝ, Milan, KOVÁČ, Dušan: *Slovensko na začiatku 20. storočia*, Bratislava, 1999, s. 291-315

13 *Kupříkladu* (eds.) PODRIMAVSKÝ, Milan, KOVÁČ, Dušan: *Slovensko na začiatku 20. storočia*, Bratislava, 1999.

14 (ed.) BEŇKO, Ján: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Bratislava, 1998

15 (ed.) RYCHLÍK, Jan: *Korespondence TGM-MRŠ: T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (do r. 1918)*, Praha, 2008

2. VZTAHY SLOVÁKŮ S VYBRANÝMI NÁRODY V PŘEDVÁLEČNÉ DOBĚ

2. 1. Česko-slovenské vztahy

Vztahy mezi Slováky a Čechy před první světovou válkou rozhodně nedosahovaly takové intenzity, aby mohla být československá koncepce automaticky chápána jakožto hlavní politická alternativa k setrvání Slovenska v uherském státě. A to i přes nesporný fakt, že z kulturního hlediska měla slovenská inteligence k českým zemím tradičně blízko. Stačí si jen připomenout literáty Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára, kteří se s českým prostředím sžili natolik, že jsou běžně počítáni za představitele českého písemnictví.¹⁶ Tuto kulturní blízkost nedokázala trvale oslabit ani jazyková odluka, k níž došlo v polovině devatenáctého století a která jakožto slovenský spisovný jazyk kodifikovala slovenštinu, postavenou na základě středoslovenských nářečí, oproti dříve často užívané češtině.

Koneckonců i nadále mezi hlavními univerzitami, na něž mířili slovenští studenti za vzděláním, figurovalo vedle Budapešti a Vídně právě pražské vysoké učení.

A byli to právě pražští studenti slovenského původu, kteří dne 15. března 1882 založili v kavárně Stará Slavia svůj spolek Detvan. Ten měl sice podle stanov sloužit především k dalšímu vzdělávání svých členů, ovšem skutečnosti, že ve stanovách uvedené „*zábavně-poučné přednášky*“¹⁷ a „*pořádání zábav*“,¹⁸ by mohly výrazně přispět k dalšímu upevnění česko-slovenských kulturních vztahů, si byla vědoma nejen uherská vláda, jež ovšem k takovýmto spolkům pravidelně zaujímal postoj hraničící s ryzí paranoiou,¹⁹ ale i česká veřejnost, která působení Detvanu přijala vcelku pozitivně.

Členy pražského studentského spolku se následně staly mnohé osobnosti, které měly později v česko-slovenských vztazích sehrát zásadní roli. Ať již to byl mladý medik Vavro Šrobár, nebo pozdější osobní lékař Lva Nikolajeviče Tolstého Dušan Makovický.

V devadesátých letech navíc došlo k tomu, že se Detvan začal zvolna vymaňovat z počáteční ideové závislosti na starší generaci slovenských politiků, do níž patřili kupříkladu Svetozár Hurban Vajanský či Jozef Štulkéty a která viděla hlavní záštitu

16 RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století (Česko-slovenské vztahy 1914-1945), Bratislava, 1997, str. 26.

17 Cit. dle: STEHLÍK: str. 25.

18 Cit. dle: tamtéž.

19 Ukazuje to mimo jiné reakce uherského ministerstva školství na vznik Detvanu. Tento spolek jím byl označen za protiuherský a panslavistický a uherským studentům bylo přísně zakázáno navazovat a udržovat jakékoliv styky nejen se spolkem jako takovým, ale i s jeho jednotlivými členy. – Viz STEHLÍK: str. 25-26.

Slováků a slovanstva vůbec v carském Rusku. Slovenští studenti naopak stále více přijímali názory profesora Tomáše Garrigue Masaryka, který na rozdíl od Vajanského a dalších představitelů tzv. Martinského centra ostře odmítal slovenské rusofilství a poukazoval na to, že carské Rusko se chová k malým národům podobně necitlivě jako uherský stát. Masarykova koncepce naproti tomu stála na základě politického sblížení Slováků s Čechy a morálním povznesení slovenského národa pomocí každodenní drobné práce.²⁰

Pochopitelně, že Vajanský, ještě před pár lety Masarykův přítel, s těmito tezemi nesohlasil a pospíšil si s ostrou kritikou Masarykovy koncepce ve slovenských *Národných novinách*, kde na jaře 1891 prohlásil, že pražský profesor o Rusku píše stylem „židovsko-feuilletonistickým“.²¹ Na tento útok Masaryk odpověděl na stránkách svého časopisu *Čas* s tím, že v žádném případě nekritizuje ruský národ, ale pouze carský režim, přičemž označil Vajanského za neslovanského byzantistu.

Přestože Vajanského útoky pokračovaly i nadále, prosadil se v průběhu devadesátých let mezi slovenskými studenty v Praze nakonec vliv Masarykův.

Byla to totiž právě tato generace odchovaná pražskou univerzitou, která začala roku 1898 s vydáváním časopisu *Hlas*, jenž se velice ostře stavěl proti dosavadní politice martinského centra. Hurban a jeho spolupracovníci si však přesto dokázali zachovat na slovenském politickém nebi dominanci takřka až do samotného počátku první světové války – tedy ještě v době, kdy sám *Hlas*, zaniknuvší mimo jiné kvůli sporům mezi svými přispěvateli v roce 1904, byl už dávnou minulostí.²²

Obdobným ideovým směrem jako Detvan se nakonec vydal i vídeňský spolek slovenských studentů Tatran, který nasměroval kolem poloviny devadesátých let jeho nový předseda Pavol Blaho k úzké spolupráci s Detvanem a českým prostředím vůbec, přičemž později se sám dokonce stal kmenovým autorem *Hlasu*.²³

Masarykova koncepce však na druhou stranu nenašla dostatečnou odezvu u budapeštských akademiků slovenského původu, jejichž zaměření do značné míry určoval Milan Hodža - pozdější přední zastánce federalizace habsburské monarchie.

Ovšem snahy o navázání užších vzájemných vztahů mezi Čechy a Slováky přicházely také z českých mimouniverzitních kruhů, kde byl na přelomu století hlavním propagátorem

20 Tamtéž: str. 26-27.

21 Cit. dle OPAT, Jaroslav: *Filozof a politik T. G. Masaryk (1882-1893)*, Praha, 1990, str. 215.

22 PEKNÍK, Miroslav: *K profilu slovensko-českých vztahov před prvou svetovou vojnou* in (eds.)

PODRIMAVSKÝ, Milan, KOVÁČ, Dušan: *Slovensko na začiatku 20. storočia*, Bratislava, 1999, s.87-99, str. 89.

23 STEHLÍK str. 30-31.

Slovenska pedagog Karel Kálal, který během svých četných cest na Slovensko navázal čilé kontakty s představiteli tamějšího kulturního a politického života. Kálal stál za celou řadou akcí podporujících česko-slovenskou vzájemnost - počínaje vydáním Slovníku česko-slovenského, přes organizaci finančních i knižních sbírek a konče podporou vzdělávání Slováků v Čechách.²⁴

Na etnografickém základě pak k utužení česko-slovenské vzájemnosti přispěla především Národopisná společnost československá, která v roce 1895 uspořádala v Praze velkou výstavu lidové kultury z českých zemí a ze Slovenska, jíž údajně shlédlo na dva miliony návštěvníků.²⁵

Tyto snahy byly záhy obohaceny o další rozměr vznikem organizace, která si přímo vytkla za cíl pracovat pro česko-slovenskou kulturní vzájemnost a podporovat přitom slovenský národ v jeho zápase s uherskou vládní politikou. Československá jednota založená 7. května 1896 sice ve svých počátcích pracovala především pro posílení českého živlu v pohraničních oblastech, ale vzhledem k tomu, že zde často narážela na aktivity různých regionálních spolků, přeorientovala se záhy téměř výhradně na Slovensko, kam hodlala mimo jiné dodávat české knihy a časopisy, zatímco sama odebírala periodika slovenská. Přestože se tato organizace svým zaměřením definovala jakožto československá, našla nakonec přímo na Slovensku jen poměrně málo stoupenců – a to přestože její vznik zpočátku vítal i sám Hurban Vajanský, který se dokonce zúčastnil jejího zakládajícího valného shromáždění.²⁶ Jednota totiž velice rychle přijala za svou starou „havlíčkovskou“ ideu jednotného československého národa, což způsobilo takřka okamžité zřetelné ochladnutí zájmu Slováků.²⁷

Ovšem i přes tuto nepříliš silnou odezvu²⁸ a fakt, že Jednota dost dlouho balancovala nad propastí finančního úpadku, nešla její existence bedlivým zrakům uherských vládních míst, které její existenci přijaly jako další argument pro omezení slovenského školství. Oběžník ministerstva vnitra z roku 1900 tak kupříkladu hlásal:

„Zestátnit slovenské školy je potřebné především proto, že Česko-Slovenská jednota... poskytuje slovenským školám české mládežnické časopisy a knihy, díky kterým se slovenský

24 Tamtéž str. 40.

25 RYCHLÍK: Češi a Slováci... str. 36-37.

26 PEKNÍK: Cesty čechoslovakismu..., str. 522.

27 Tamtéž.

28 Podle vlastní statistiky bylo z celkového počtu 2361 členů Jednoty pouze 140 Slováků. Viz STEHLÍK: str. 66.

*lid už ve škole musí odcizit od uherské státní idey.*²⁹

Další posílení českého zájmu o Slovensko pak přinesl rok 1907 a přednáškové turné slovenského duchovního Andreje Hlinky, který byl poté, co se během předvolební kampaně roku 1906 otevřeně postavil za kandidáta Slovenské národní strany (SNS) V. Šrobára, nejprve spišským biskupem Párwym zbaven své fary v Ružomberku, následně mu bylo zakázáno vykonávat kněžské povolání a nakonec byl světskou mocí odsouzen k pokutě 1 500 korun a dvěma letům žaláře - přičemž výkon trestu měl po zamítnutém odvolání nastoupit koncem listopadu 1907.³⁰ Toto využívání církevní moci státem vyvolalo velký odpor u českého a moravského kléru, který pod vedením neúnavného organizátora, hodonínského kněze Aloise Kolíska, důrazně vystoupil na Hlinkovu obranu.³¹ Kolísek dokonce následně smluvil s Hlinkou na podzim roku 1907 přednáškové turné na Moravě. To nakonec mělo takový úspěch, že Kolísek sám navrhl Československé jednotě, aby pomohla se zajišťováním Hlinkova turné i v českých městech. Přestože se původně počítalo jen s Prahou a Plzní, daly Hlinkovým vystoupením v Čechách zcela nový impulz události, jež se mezitím odehrály 27. října v Černové na Slovensku.

Tamější obyvatelé totiž požadovali, aby jejich svépomocí vystavěný kostel vysvětil právě jejich rodák Andrej Hlinka. Vzhledem k tomu, že ten tak kvůli biskupskému zákazu učinit nemohl, byl k tomuto úkonu vybrán církevními představiteli jiný kněz, jemuž byl přidělen policejní doprovod. Odpor obyvatel Černové k tomuto postupu nakonec vedl ke srážce mezi nimi a zmiňovanou policejní asistencí, která si vyžádala na patnáct mrtvých protestujících.

Hlinka byl pochopitelně touto událostí na nejvyšší míru pobouřen a jeho rozhořčení do značné míry sdílela i česká veřejnost, která mu na všech jeho přednáškách připravila bouřlivé ovace a výrazně přispěla k tomu, že se Hlinkova cesta značně protáhla.³² V Čechách a na Moravě se dokonce na podporu obětem střelby v Černové uspořádala sbírka, během níž se vybralo něco mezi sedmdesáti a čtyřiaosmdesáti tisíci korunami.³³

29 Cit. dle tamtéž: str. 50-51.

30 Tamtéž str. 75-76.

31 Kolískovy snahy byly nakonec úspěšné, neboť Svatá stolice v únoru 1909 rozhodnutí biskupa Párwyho zrušila. Na druhou stranu ovšem Kolískovi jeho aktivity vynesly jednak nelibost jeho přímých nadřízených a jednak zatykač od uherské vlády.

32 Mimo Prahu a Plzeň nakonec Hlinka přednášel kupříkladu i v Písku, Hradci Králové, Českých Budějovicích či Jičíně. Asi nejvýznamnější pro Hlinku ovšem bylo jeho vystoupení 19. listopadu ve Vídni, kde se nejprve setkal s předsedou říšské rady Weisskircherem, který mu vyslovil účast v souvislosti s černovskou tragédií, a následně pronesl přednášku, jíž se zúčastnilo na třicet českých poslanců říšské rady. - viz STEHLÍK: str. 81-93.

33 Přičemž je ovšem třeba podotknout, že díky nedostatečné organizaci sbírky se část peněz na Slovensko

Byla to tedy tragédie v Černové, která v kombinaci s Hlinkovým turné zapříčinila značný vzrůst českého zájmu o Slovensko a výrazné posílení pocitů česko-slovenské sounáležitosti a to nejen ze strany české, ale i ze strany Hlinkovy. Odbojný kněz se totiž pod vlivem atmosféry svých přednášek po nějaký čas profiloval jako silný čechofil a nechal se dokonce strhnout k vyjádření, že „*Slováci a Češi jsou jedna rasa, jedna kultura, jeden národ.*“³⁴ Až později, po Hlinkově propuštění z vězení, přišlo vzájemné vystřízlivění, kdy slovenský kněz začal kritizovat český antiklerikalismus a mnozí Češi se zase nemohli přenést přes to, jak se Hlinka snaží spojit svou práci pro národ s poslušností církevní hierarchii.

Ovšem český zájem o Slovensko už byl natolik silný, že jeho růst nemohlo zastavit ani toto rozčarování. I nadále proudily skrze Československou jednotu výnosy z nejrůznějších sbírek coby prostředky na podporu slovenských periodik, ale i za jinými účely. Kupříkladu jen za rok 1910 poskytla Jednota finanční příspěvky takřka padesáti slovenským akademikům, kteří se rozhodli studovat v Čechách.³⁵ Snaha o podporu slovenského dorostu dospěla tak daleko, že se těsně před vypuknutím první světové války vážně uvažovalo buď o zřízení slovenské třídy na obchodní škole v Uherském Hradišti, nebo dokonce o vybudování česko-slovenského reálného gymnázia, které by se nacházelo v některém městě při moravsko-uherské hranici a v němž by se mohli vzdělávat slovenští žáci ve svém mateřském jazyce.³⁶

Důsledkem událostí roku 1907 bylo v neposlední řadě i pořádání tak zvaných luhačovických porad, na nichž se od roku 1908 pod patronací Československé jednoty každoročně scházeli čelní představitelé českého a slovenského kulturního a hospodářského života.³⁷

Pro Slováky byly tyto porady vítanou příležitostí, jak upevnit své kontakty s Čechy - tím spíše, že se Československá jednota konečně rozhodla veřejně uznat, když už ne ideu samostatného slovenského národa, tak alespoň slovenštinu jako samostatný jazyk a učinit tak tečku za více než půlstoletí trvajících debatami o slovenské jazykové odluce.³⁸

Přestože se jednání v Luhačovicích od roku 1911 účastnilo i martinské vedení SNS (ovšem bez Vajanského, který spolupráci s Čechy stále zatvrzele odmítal), měly oficiální

nikdy nedostala. - viz STEHLÍK: str. 97.

34 Cit. dle PEKNÍK: *Cesty čechoslovakismu...*, str. 527.

35 Tamtéž, str. 115.

36 PEKNÍK: *Cesty čechoslovakismu...*, str. 530.

37 PEKNÍK: *K profilu...*, str. 92.

38 Dokument č. 127 – Slovensko-české vztahy a spolok Československá jednota in (ed.) BEŇKO, Ján: str. 396.

schůzky vzhledem k apolitičnosti Československé jednoty pouze kulturní a od roku 1912 též ekonomický ráz.³⁹ A tak jediným ryze politickým dokumentem, který z luhačovických setkání vzešel, byl r. 1913 protest proti násilnému rozehnutí důvěrné porady Ústředního klubu Slovenské sněmovní národnostní strany⁴⁰ uherskými úřady.

Co se tedy česko-slovenských vztahů na oficiální politické úrovni týče, je třeba podotknout, že ty měly dosti nízkou intenzitu a to jak z české, tak i ze slovenské strany. Ze tří slovenských politických stran, jež se stihly do roku 1914 více méně etablovat – totiž ze Slovenské ľudové strany, SNS a Slovenské sociální demokracie – měla ve svém programu zmínku o vztazích s Čechy jen SNS.⁴¹ A i u ní se tato zmínka nachází až ve „Výkladu programu“⁴² z jara 1914. V programu samotném, jenž byl vypracován (avšak nakonec nezveřejněn) o necelý rok dříve, není o Čechách ani zmínka, ale zato je hned v jeho prvním bodě zdůrazněno, že: „*J sme za celistvosť a nerozdílnosť našej uherskej vlasti.*“⁴³

Ve Výkladu tajemník strany Jozef Gregor-Tajovský nakonec zvolil podstatně ostřejší tón, i když ani zde zpočátku nechybí ujištění, že cílem Slováků nejsou:

*„...žádné, zlomyslníky nám podsouvané panslavistické a protistátní požadavky, ale národná autonómie v rámci rozdelenia a zaokrouhlenia dle národnosti, aby užívaním národného jazyka jak v administratívne tak i u súdov a ve školstve... byl umožnen vývin všetkých národov štátu.“*⁴⁴

A že vedou jen plané řeči ti, kdo osočují Slováky, že jsou:

*„jen národovci a ne vlastenci, tedy že nemáme v lásce štát a trůn, ale že sme pripraveni zradit štát tu Čechom, tu Rusom a nyní jistě pro změnu zase Srbom a Bulharom a komukoliv, jen abychom se dostali zpod maďarského jařma.“*⁴⁵

39 Tamtéž.

40 Od r. 1912 oficiální název Slovenské národní strany. - Pro celé provolání viz Dokument č. 127 – Slovensko-české vzťahy a spolok Československá jednota in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity... str. 397-8.

41 Program Slovenské ľudové strany (ještě z doby, kdy byla polosamostatnou součástí Slovenské národní strany) viz Dokument č. 124 - Volebný program Slovenskej ľudovej strany in tamtéž..., str. 387. Slovenská sociální demokracie byla (vyjma let 1905-6) součástí celouherské sociální demokracie a její národnostní program se tak nesl v duchu budování „*Únie európskych štátov s národnosťou autonómiou.*“ - viz Dokument č. 131 - Program slovenskej sociálnej demokracie v otázke postavenia Slovákov v uhorskom štáte in tamtéž str. 409-410.

42 Viz Dokument č. 129 – Výklad programu Slovenskej národnej strany in tamtéž str. 401-406.

43 Cit. dle: Dokument č. 126 - Program Slovenskej národnej strany in tamtéž, str. 395.

44 Cit. dle: Dokument č. 129 – Výklad programu Slovenskej národnej strany in tamtéž str. 402.

45 Cit dle: Tamtéž, str. 404.

Dále pokračuje výčet tradičních slovenských žádostí, které mimo jiné zahrnují vlastního ministra-krajana v Budapešťské vládě. Ovšem v poslední pětině *Výkladu* se objevují věty naznačující rostoucí slovenské sebevědomí a skutečnost, že se Slováci natrvalo nesmíří s postavením druhořadého národa. A právě zde (avšak pouze zde) zaznívá již zmíněná možnost česko-slovenské orientace.

„S bratry Čechy nás pět set let váže společná literární řeč a společná kultura, na jejímž vybudování spolupracovali v minulosti jak Slováci, tak i Češi... žádáme, abychom s nimi navázali nejužší kulturní a hospodářské spojení, abychom si i my nezvratně uvědomili, že to, co je české, je i slovenské a naopak.

Kulturně jsme jedno, máme jednu literaturu, psanou dvěma spisovnými jazyky, to je naše krédo. Nejužší česko-slovenská vzájemnost je naším programem.

O politickém panslavizmu nesníme a našim kulturním snahám to podkládají jen naši nepřátelé...“⁴⁶

Z české strany byl zájem politických stran o Slovensko obdobně mizivý. Zde sice odpadal možný strach z toho, že by Slováci mohli Čechy „pohltnout“, ale na druhou stranu by česko-slovenská koncepce automaticky znamenala zřeknutí se historického státního práva a mohla by vést k rozpadu historických českých zemí na základě etnických principů.

Ale i strany, pro něž mělo historické právo jen mizivou cenu, jako byla Československá sociální demokracie, která bazírovala spíše na národnostním principu, se ve svých programech ke Slovákům příliš otevřeně nehlásily a na Slovensko a jeho problémy se odvolávaly, jen pokud chtěly získat argumenty pro své postoje.⁴⁷ Sociální demokracie se tak věnovala slovenské politice nejvíce v době, kdy se v létě 1905 Slovenská sociální demokracie na krátký čas oddělila od uherské sociálnědemokratické strany. To, že ve snaze co nejvíce podporovat své slovenské souputníky, sledovala především snahu potvrdit správnost svého odtržení od rakouských socialistů, je více než zřejmé. Nicméně je třeba přiznat, že v posledních letech před první světovou válkou zájem sociálních demokratů o Slovensko rostl a dokonce se v jejich řadách občas zazněly výroky naznačující, že sociální demokracie hodlá v budoucnu zastávat čechoslovakistickou koncepci.⁴⁸

Z ostatních stran se o Slovensko pochopitelně nejvíce zasazovala Masarykova Česká

46 Cit. dle: Tamtéž str. 405.

47 GALANDAUER Jan: Přeměna českého „čechoslovakismu“ v období Velké války in in (ed.) PEKNÍK, Miroslav: Pohledy na slovenskou politiku. Geopolitiky-Slovenské národní rady – čechoslovakismus, Bratislava, 2000, s. 538-551, str. 541

48 PEKNÍK: Cesty čechoslovakismu....., str. 527-528.

pokroková strana, která dokonce v jedenáctém bodě svého politického programu přijatém při založení strany roku 1906 uváděla, že:

„K Uhrám strana naše poměr svůj neposuzuje jen hospodářsky a politicky, nýbrž je sobě vědoma toho, že v Uhrách žije celá čtvrtina našeho národa. Šetríce politického postavení Uher, žádáme plnou ochranu pro Slováky...“⁴⁹

A o šest let později šla pokroková strana ve svých deklaracích československé vzájemnosti ještě dále, když se v revizi jejího programu objevila slova:

„Uherské Slováky pokládáme za část národa českého, ale uznáváme jejich zvláštní postavení dané poměry politickými a neupíráme jim práva mluvit o ‚národu slovenském‘, počítáme se spisovným jazykem slovenským jako se skutečností, ale soudíme, že by Slovákům bylo nejvhodnější užívat pro styky vědecké češtiny...“⁵⁰

Ovšem ani Masarykova strana nedokázala překročit svůj stín a vyzvat k politickému sjednocení Čechů se Slováky mimo rámec dosud existujících historických zemí.

Pokud se tedy i Masaryk, který již přes deset let výrazně ovlivňoval slovenskou politiku prostřednictvím *Hlasu* a obdobně, i když radikálněji, zaměřeného časopisu *Prúdy*, omezil jen na takovéto proklamace, je zřejmé, že u ostatních pro tuto problematiku relevantních politických stran, jako byla kupříkladu Národně sociální či Státoprávně pokroková strana, se zájem o slovenskou problematiku omezil jen na občasné obecné proklamace některých jejich představitelů.

Dá se tak celkem bez přehánění říct, že až do vypuknutí první světové války byly na sobě česká a slovenská politika prakticky nezávislé a společné měly jen několik málo styčných bodů. Teprve v samotný předvečer války, 26. května 1914, se v Budapešti oficiálně setkaly delegace českých a slovenských vrcholných představitelů, ale ani na této manifestační schůzce nepadlo žádné rozhodnutí o navázání intenzivnějších česko-slovenských politických vztahů.⁵¹

Ovšem jestliže v samotných Čechách a na Slovensku před válkou nezískala koncepce politického spojení Čechů a Slováků výraznou skupinu zastánců, bylo tomu zcela jinak v emigrantské komunitě v USA, kde česko-slovenskou vzájemnost propagoval především

49 Cit. dle: STEHLÍK: str. 136.

50 Cit dle: STEHLÍK: str. 136-7.

51 PEKNÍK: Cesty českoslovakismu..., str. 536

žurnalista Milan Getting na stránkách periodik *Newyorský denník* a *Slovenský sokol*, přičemž však ani stránky těchto periodik nebyly hlasateli ryzí československé národní jednoty, v níž by oba národy splývaly v jeden. Svědčí o tom mimo jiné převažující užívání pomlčky v adjektivu česko-slovenský, jež dokazovalo, že v rámci tohoto národa si mají Slováci i do budoucna zachovat svou osobitost.

Ovšem Getting sám pod vlivem Šrobára a především Československé jednoty (s jejímiž představiteli udržoval čilé kontakty), dospěl na počátku války nakonec k ideji jednotného československého národa, která, ač většinou slovenských emigrantů odmítána,⁵² tak mohla díky němu zaznít i za oceánem, kde až do té doby vystupovali Češi a Slováci jako dvě na sobě zcela nezávislé entity a spolupracovali jen při zvláštních příležitostech, jakou byla kupříkladu sbírka na výstavbu kulturního domu honosícího se jménem Jána Kollára.⁵³

Není proto divu, že se na stranách *Slovenského sokola*, jehož byl Getting redaktorem, objevovaly výzvy označující program slovenských stran v Uhrách za nedostatečný a vynucený maďarským nátlakem a požadovaly, aby území obývané Slováky bylo vyvázáno ze svazku svatoštěpánské koruny,⁵⁴ přičemž sám Getting preferoval myšlenku vzniku jednotného česko-slovenského státu.⁵⁵

2. 2. Polsko-slovenské vztahy

Poláky ve všech třech záborech, do nichž byl historický polský stát rozdělen, seznamoval před válkou se slovenskými reáliemi především austroslavistický časopis *Świat Słowiański* vycházející v Krakově v letech 1905-1915, coby orgán tamějšího Slovanského klubu,⁵⁶ od r. 1912 přejmenovaného na Slovanské tovaryšstvo.⁵⁷ Pod vedením historika, slavisty a divadelního kritika Felikse K. Koneczného si tento měsíčník určil za svůj cíl popularizaci slovanské vzájemnosti a slavistiky, s čímž se pochopitelně pojilo i informování čtenářstva o situaci na druhé straně Tater.⁵⁸

52 ĎURICA, Milan S.: Americkí Slováci a snahy o samobytnosť slovenského národa in Kalendár Jednota 1979, Middletown, 1979, s. 97-110, str. 104.

53 Viz výzva k této sbírce otištěná in Národné noviny – úradný orgán Národného slovenského spolku, 28. 5. 1914 str. 5.

54 Viz Dokument č. 130 – Americkí Slováci a výklad programu Slovenskej národnej strany in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity..., str. 407-408.

55 Dokument č. 128 – Dôverný list podpredsedu Československej jednoty Rudolfa Piláta americkému Slovákovi Milanovi Gettingovi in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity..., str. 399-400.

56 Klub Słowiański

57 Towarysztwo Słowiańske

58 ROSZKOWSKI, Jerzy: Stanowisko „Świata Słowiańskiego“ wobec sytuacji Słowaków i Polaków w królestwie węgierskim na początku XX w. In (red.) ORLOF, Ewa: Od poznania do zrozumienia (Polacy,

Tuto tendenci posilovala i skutečnost, že přispěvatelé časopisu směřovali svůj zájem především k „utlačeným“ slovanským národům a ostře odsuzovali jejich „utlačovatele“ - tedy především Němce, Rusy, ale také Maďary.

Je zcela pochopitelné, že uherské vládě nebyla činnost *Świata Słowiańskiego* příliš po chuti a poté, co jej obvinila z toho, že provozuje na Slovensku panslavistickou agitaci, pokusila se kontaktům Slováků s jeho redaktory za každou cenu zabránit.⁵⁹ Do konfliktu se zalitavskými úřady se tak z přispěvatelů časopisu dostali kupříkladu Edward Kołodziejczyk či Roman Zawiliński, hlavní zastánce Slováků ve *Światu Słowiańském* a autor jedné z prvních cizojazyčných monografií o slovenských reáliích: *Slowacy - ich życie i literatura*.⁶⁰ Tímto jednáním však Maďaři škodili pouze sami sobě.

V časopise se totiž začala objevovat stále vyhrcořenější kritika národnostních poměrů v Uhrách. Na paškál se dostávaly i konkrétní příklady, jako bylo například přejmenovávání obcí, jimž byly přidělovány maďarské názvy, podivné machinace při volbách do budapešťské sněmovny či činnost Hornouherského vzdělávacího spolku (FEMKE). Tato instituce založená roku 1883⁶¹ měla ve svých stanovách uvedeno, že jejím cílem je: „ochrana půl milionu uherských poddaných slovenské národnosti před cizím vlivem, který chce v horních Uhrách utvořit panslavistický stát,“⁶² avšak ve skutečnosti byla především nástrojem, který měl Slováky postupně zbavit národní identity a následně je maďarizovat. *Świat Słowiański* tuto organizaci navíc nejen kritizoval, ale zároveň otevřeně poukazoval na její neúspěchy ve snaze propagovat ve slovenských obcích maďarskou kulturu. A nedosti na tom – články ze *Światu Słowiańskiego* často přebíraly noviny a časopisy nejen v Haliči, ale i v ruském a německém záboru.⁶³

Zároveň s touto kritikou časopis podával svým čtenářům i pravidelnou rubriku s aktuálními zprávami o společenském a politickém životě Slováků, v němž spíše stranil mladší generaci kolem periodik *Hlas* a *Prúdy* proti Martinskému centru, které se polským redaktorům zdálo příliš proruské.⁶⁴

Agitace *Świata Słowiańskiego* tak začala zvolna kalit tradičně dobré maďarsko-polské vztahy, v nichž do té doby silně rezonovala teze o „bratrákovství“ (tedy úzkém ideovém a

Czesi, i Słowaci w XX wieku), Rzeszów, 1999, s. 9-19, str. 9.

59 Tamtéž: str. 10-11.

60 Vydáno ve Varšavě roku 1899. - Viz OTČENÁŠ, Michal: Slovenská historiografia v rokoch 1900-1918 o polskej problematike in (red.) ORLOF, Ewa: Od poznania do zrozumienia. Polacy, Czesi, Slowacy w 20. wieku, Rzeszów 1999, s. 129-136, str. 131.

61 RYCHLÍK: Češi a Slováci..., str. 32.

62 Cit. dle GIZA, Antoni: Obraz Slovenska v polskej tlači na prelome 19. a 20. storočia in (ed.) BOBÁK, Ján: Na ceste k štátnej samostanosti, Martin, 2002, s 94-100, str. 97-98.

63 ROSZKOWSKI: str. 13.

64 Tamtéž: str. 12.

kulturním příbuzenství) Poláků a Maďarů. Díky ní dokonce uherské vládní kruhy až do konfliktu se *Światem Słowiańským* po jistou dobu nehleděly na případné kontakty Slováků s Poláky s takovými obavami jako na jejich vztahy s jinými slovanskými národy, a perzekuce za tyto styky přicházely jen velmi zřídka.⁶⁵

Ovšem po přelomu století začal v rakouské Haliči i v ostatních záborech Polska zvolna sílit odpor proti uherské národnostní politice, přičemž byli Slováci označováni za nejbližší bratry Poláků, zatímco Maďaři byli představováni jako jejich utlačovatelé, kteří by se dozajista nerozpakovali utlačovat a odnárodňovat i své „bratráanky“ Poláky, jak to konec konců už dělají v případě polské menšiny v nejsevernějších částech uherského království.⁶⁶

Ostatně právě tato menšina, jejíž velikost sami Poláci sami značně optimisticky odhadovali na dvě stě padesát až tři sta tisíc duší, se stala jediným, ale zato význačným kamenem úrazu mezi Slováky a časopisem *Świat Słowiański*.

Ačkoliv byl totiž tento měsíčník podle názvu i programu slovanským, ostře se ohrazoval proti ideji panslavismu a splývání slovanstva v jeden národ – naopak tvrdil, že slovanská idea má nacionalismus jednotlivých slovanských národností jen doplňovat⁶⁷ - a proto velmi nelibě nesl, že v důsledku odnárodňovací akce uherské vlády ztrácejí svou identitu i Poláci žijící na jižní straně Karpat. Ti ovšem nepřijímali identitu Maďarsku, ale sblížovali se s tou, která jim byla nejbliže - se slovenskou. Ostatně slovenské *Ludové noviny* otevřeně psaly o tom, že uherští Poláci jsou zvláštní etnikum, které má v současné době již mnohem blíže ke Slovákům než ke zbytku svého národa.

Zatímco „slovakofilové“ Kołodziejczyk a Zawiliński obviňovali z tohoto tristního stavu polské menšiny výhradně uherskou vládu, jiní přispěvatelé *Świata Słowiańskiego* jako Grzegorz Smólski či Kazimierz Krotoski rozdělovali vinu rovnoměrně mezi Maďary a Slováky.⁶⁸

Ovšem přes tyto občasně vzájemné neshody byl polský vztah ke Slovákům formovaný především časopisem *Świat Słowiański* poměrně srdečný a intenzivní. Ze slovenské strany však tyto vztahy zdaleka tak silné nebyly, o čemž svědčí mimo jiné i výzva *Świata Słowiańskiego* Slovákům z roku 1909, aby se více zajímali o polské dění a snažili se své severní sousedy více poznat.⁶⁹ A i když se počínaje rokem 1910 skutečně počet zpráv týkajících se Polska a Poláků ve slovenském tisku zvýšil, stále se ještě nedalo hovořit o

65 GIZA: str. 97-98.

66 Tamtéž: str. 100. ROSZKOWSKI, str. 14.

67 ROSZKOWSKI: str. 10.

68 Tamtéž: str. 15-16.

69 Tamtéž: str. 13.

výrazném zájmu slovenské politiky a žurnalistiky o dění v rakouské části Polska.⁷⁰

2. 3. Rusko-slovenské vztahy

V průběhu devatenáctého století se proti austroslavistickým koncepcím začal mezi vrcholnými slovenskými politiky prosazovat alternativní scénář počítající se slovanskou misí carského Ruska. Tato koncepce vycházela z předpokladu, že ruským zájmem a posláním jakožto slovanské velmoci je ochraňovat všechny slovanské národy a poskytnout jim – třeba prostřednictvím ozbrojeného konfliktu s jejich utlačovateli – místo, jaké jim po právu náleží.

Tato politika se začala více prosazovat v sedmdesátých letech, kdy k jejímu posílení přispěla jednak realita dualismu spojená s počínající maďarizací, což odsouvalo austroslavistické koncepty na okraj politického myšlení, a jednak války na Balkáně, během nichž se Rusko skutečně prezentovalo jako oficiální protektor tamějších Slovanů a zahájilo bojové akce proti Osmanské říši – tedy přesně v duchu tezí, na jejichž platnost část slovenských politiků spoléhala.⁷¹

Vzhledem k tomu, že se k této pozici přikláněly i nejvýraznější slovenské politické osobnosti druhé poloviny devatenáctého století jako Pavol Mudroň a Hurban Vajanský - přičemž druhý jmenovaný zastával pozici neformálního vůdce slovenské politiky - bylo zřejmé, že pasivní spoléhání na idealizované carské Rusko a jeho pomoc proti uherské vládě se stalo mezi Slováky jedním z dominantních principů.⁷²

Tato skutečnost byla s nelibostí pozorována nejen příslušníky mladší generace slovenských politiků, ale také těmi českými zástupci, kteří měli zájem o těsnější připoutání Slováků k Čechům.

Nejednalo se jen o Masaryka, jehož konflikt s Vajanským je zmíněn výše – se slovenskou pasivitou a přílišným spoléháním se na Rusko se tehdy zcela neztotožňoval ani Karel Kramář, který počátkem roku 1889 o svém setkání s Vajanským napsal:

*„Včera zde byli Slováci. Podle všeho bude ke spojení (myšleno česko-slovenské – pozn. **TB**) ještě daleká cesta – a prozatím oni si vzájemnost naši představují tak, že my je budeme materiálně podporovat a oni budou svou slovačinu pěstovati dále – nanejvýš, že se budou*

⁷⁰ Obzvlášť markantní je to u novinových článků zabírajících se polskou historií. Viz OTČENÁŠ: str. 136.

⁷¹ KRAJČOVIČ: str. 5-6.

⁷² PEKNÍK, Miroslav: Názory na riešenie slovenskej otázky..., str. 82.

ruštit.“⁷³

Přestože, jak již bylo řečeno, liberální skupina slovenské inteligence sdružující se okolo časopisů *Hlas* a *Prúdy* nekritické rusofilství odmítala,⁷⁴ a dokonce ho považovala za škodlivé, zastávala SNS jako celek ještě v posledních letech před první světovou válkou koncepci do značné míry spoléhající na carské Rusko. Vždyť ještě ve *Výkladu* jejího programu z jara 1914 se objevuje hned pod výše uvedenou pasáží o kulturním sblížení s Čechy požadavek, který se pár měsíců před vypuknutím války a v době stále sílícího sepětí rakousko-uherské monarchie s Německem musel jevit jakožto naprosto nereálný: „*Žádáme alianci naší monarchie s Ruskem, jakožto státem eminentně slovanským.*“⁷⁵

Vajanského vliv na slovenskou společnost se projevoval i mimo oblast politiky. Před válkou totiž Martin pravidelně navštěvovali ruští slavisté, které se slovenskými politiky často pojily i osobní vazby. Takovými to „protektory“ slovenské věci v Rusku byli kupříkladu profesori varšavské univerzity A. S. Budilovič a P. A. Kulakovskij. Druhý jmenovaný dokonce proslul svými výtkami k Čechům o tom, že poučují Rusy, jak mají zacházet s Poláky a přitom se sami ke Slováckům chovají ještě hůře. V době předcházející první světové válce pak Budilovičovu a Kulakovského pozici zastánce Slovácků převzal především V. A. Francev, který dokonce po revoluci našel v Československu svůj nový domov a zaměstnání coby profesor Karlovy univerzity.⁷⁶

Tito návštěvníci pak v Rusku pomáhali vytvářet podvědomí o slovenském národě a jeho politických bojích a zpátky na Slovensko přiváželi informace od dění v Rusku, o ruské kultuře, k níž Slováci tradičně cítili velký obdiv, a o ruské vědě. Hlavním příjemcem těchto informací byla v redakce martinského časopisu *Slovenské pohľady* redigovaného Hurbanem Vajanským a Jozefem Škultétym, přičemž druhý jmenovaný časopis od roku 1890 řídil samostatně.⁷⁷

Ovšem *Slovenské pohľady* nebyly jediným časopisem, kde se mohl slovenský čtenář seznámit s ruskou kulturou. Zatímco Vajanský a Škultéty se snažili dávat v souladu se

73 Cit. dle OPAT: str. 214.

74 Někteří „hlasisté“ dokonce zastávali teorii, podle níž za Štúrovou jazykovou odhlukou stálo spiknutí řízené z Petrohradu, které mělo za úkol oslabit příliš silná česko-slovenská pouta a připravit tak půdu pro mocenský a kulturní nástup Ruska do prostoru západního slovanstva. - Viz IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana: *Metamorfózy martinského rusofilstva* (Vladimír A. Francev a Jozef Škultéty) in (eds.) GONĚC, Vladimír, VLČEK, Radomír: *Z dějin visehradského prostoru* (Richardu Pražákovi k pětasedmdesátinám), Brno, 2006, s. 109-122, str. 109-110.

75 Cit. dle Dokument č. 129 – Výklad programu Slovenskej národnej strany in (ed.) BEŇKO, Ján: *Dokumenty slovenskej národnej identity...* str. 405.

76 IVANTYŠYNOVÁ: *Metamorfózy martinského rusofilstva...* str. 110.

77 Tamtéž: str. 109-110.

svým přesvědčením prostor hlavně konzervativní literární tvorbě, kdy jen v *Slovenských pohľadech* byla od roku 1890 do začátku první světové války představena díla zhruba šedesáti ruských spisovatelů, v jiných časopisech se objevovaly povídky L. N. Tolstého, z nichž některé se celkem kriticky stavěly k poměrům v carské říši. To na jedné straně imponovalo mladé generaci slovenských intelektuálů sdružených kolem *Hlasu*, kteří v jistém smyslu viděli v Tolstém svůj vzor, ale na straně druhé si tyto Tolstého názory vysloužily těžkou kritiku z pera Hurbana Vajanského.⁷⁸

Ovšemže se tato kritika nezastavila u Tolstého. Vajanský a jeho spolupracovníci odmítali většinu spisovatelů, v jejichž dílech se objevovaly revoluční tendence, a socialistický spisovatel Maxim Gorkij byl v slovenských novinách často otevřeně napadán.⁷⁹

Ovšem přes všechny své proruské resentimenty s ohledem na uherské úřady, které, jak již bylo řečeno, v každém sebenevinnějším projevu náklonnosti k ostatním národům viděli vlastizrádné panslavistické rejdy, se slovenští zástupci nemohli účastnit oficiálních akcí, které by demonstrovaly jejich přichylnost k carskému Rusku. Slovenští delegáti se tak kupříkladu roku 1908 neúčastnili slovenského sjezdu v Praze ani o dva roky později sjezdu v Sofii.⁸⁰

V Rusku samotném během posledních dvou desetiletí před první světovou válkou vyšlo několik slovenských děl, především se jednalo o antologie slovenských spisovatelů, ale vycházela i samostatná díla Pavla Országha Hviezdoslava, Martina Kukučina a pochopitelně že i Hurbana Vajanského. Slovenský folklór pak v Rusku zpopularizovala hlavně sběratelka lidového umění J. E. Linevová, která se zaměřila především na lidovou hudbu.⁸¹

78 MRÁZ, Andrej: Ze slovensko-ruských kulturních tradic in *Slovanský přehled*, 1954, roč. 40, č 10, s. 330.

79 HAPÁK, Pavel a kol.: *Dejiny Slovenska IV.* (od konca 19. stor. do roku 1918), Bratislava, 1986, str. 360-361.

80 JIRÁSEK: Josef: *Češi, Slováci a Rusko: studie vzájemných vztahů československo-ruských od r. 1867 do první světové války*, Praha, 1933, str. 217-223.

81 HAPÁK: *Dejiny Slovenska IV.*..., str. 361-362.

3. SLOVENŠTÍ EMIGRANTI V PŘEDVEČER VÁLKY

3. 1. Slováci v Rusku

Slovenská emigrace do Ruska byla ve srovnání s neutuchajícím proudem osob směřujících za sociálním vzestupem do Spojených států relativně skromná. Její počty se odhadují obvykle v řádu stovek, nicméně žádný odhad velikosti slovenské populace v carském Rusku roku 1914 neudává číslo vyšší než 2 000 osob soustředících se především v Moskvě, Petrohradě a v ruském záboru Polska.⁸²

Tato skutečnost vedla k tomu, že se ruští poddaní slovenského původu rychle asimilovali a přejali zvyky a postoje svého okolí. Buď se tedy rusifikovali a vzhledem ke svému společenskému postavení často přejali konzervativní hodnotový žebříček vyšších vrstev anebo se zapojili do činnosti českých spolků a sblížili se s podstatně početnější českou komunitou, jako to udělali kupříkladu varšavský obchodník Ján Országh nebo carský úředník Vladimír Krivoš, přičemž tito dva dokonce působili ve vedení varšavského, potažmo petrohradského spolku ruských Čechů.⁸³

Skutečností nicméně zůstává, že přes svou relativní nepočetnost nebyla slovenská komunita v Rusku zcela bez vlivu – především proto, že se v řadách vystěhovalců nalézala celá řada úspěšných obchodníků a továrníků, kteří provozovali své podniky po celém území carské říše. Bezesporu nejproslulejšími z nich byli majitelé významného varšavského obchodního domu s pleteným a galanterním zbožím, bratři Jozef, Ján a Ignác Országhové,⁸⁴ ale slovenští podnikatelé působili i v Moskvě (Paulíny, bratři Krutošíkové) a rovněž v mnohých menších městech. Obchodní dům bratří Országhů navíc fungoval jako jakési neformální centrum slovenské emigrace, neboť mnozí slovenští podnikatelé a řemeslníci pro něj zpočátku pracovali a pro své osamostatnění využívali kontaktů, jež jim Országhové poskytli.⁸⁵ Výraznou entitou byli rovněž „drotáři,“ kteří dlouhodobě pracovali v závodech na plechové a drátěné náradí v Moskvě a Petrohradě.⁸⁶

Mimoto ovšem v Rusku žily i osobnosti slovenského původu, které zastávaly skutečně prestižní pozice a mohly tak výrazně působit na poměrně široký okruh veřejnosti. Do této skupiny patří kupříkladu Dušan Makovický, který byl osobním lékařem a důvěrníkem

82 KOVÁČ, Dušan a kol.: Slovensko v 20. storočí II. Prvá svetová vojna, Bratislava, 2008, str. 25.

83 V Rusku žilo v roce 1914 necelých 100 000 Čechů. - Viz PEKNÍK, Miroslav: Cesty čechoslovakismu... str. 531.

84 TAKÁČ, Ladislav: K činnosti J. Országha a B. Pavlů v krajanskom hnutí v Rusku (1914-1917) in) in Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 2, s. 77-88, str. 77.

85 HRONSKÝ: Slovensko při zrode..., str. 77.

86 MARKOVIČ: str. 8.

spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého. Vedl stárnoucímu spisovateli zápisky a byl rovněž jedním z mála svědků jeho marného zápasu se zápallem plic, jemuž Tolstoj podlehl 7. listopadu 1910 na zapadlé železniční stanici Astapovo.⁸⁷

Jiným Slovákem, kterému se v Rusku dostalo uznání, byl již zmíněný absolvent Filologického institutu východních jazyků Vladimír Krivoš, který postupně vystoupal v žebříčku státní správy až na post ředitele stenografické kanceláře Státní rady, přičemž po nějaký čas dokonce i vedl knihovnu v Zimním paláci.⁸⁸

Další rodák ze země pod Tatrami, jenž získal v carském Rusku významnou pozici - historik a komeniolog Ján Radomil Kvačala – od roku 1893 působil na univerzitě v Jurijevě (dnešní estonské Tartu), přičemž v letech 1916-18 zde vykonával dokonce funkci děkana. Tato jeho pedagogická činnost mu ovšem vůbec nebránila v tom, aby se později stal jednou z hlavních postav proruské linie v rámci slovenského odboje.

3. 2. Slováci v USA

Hlavním centrem, kam již v devatenáctém století směřovala slovenská emigrace, byly Spojené státy americké, kde se Slováci počali soustřeďovat především do průmyslových oblastí na východě země.⁸⁹ Nej hustěji pak žilo slovenské obyvatelstvo ve státě Pennsylvania, kde našel domov zhruba každý druhý americký Slovák. Tato mohutná vlna emigrace, díky níž v letech bezprostředně předcházejících první světové válce žilo v USA na šest set tisíc Slováků - téměř jedna čtvrtina slovenské populace,⁹⁰ byla z naprosté většiny podmíněna hospodářskou situací na Slovensku (velkými nerovnostmi v držbě půdy, industrializací, která ničila drobné řemeslníky, a zaváděním mechanizace do zemědělství, což mělo za následek pokles poptávky po nádenících).⁹¹

O tom, že tito emigranti v nové zemi mohli dosáhnout takového společenského vzestupu, o jakém se jim mohlo doma jen snít, svědčí nejlépe příklad Š. Samwalda, který během americké občanské války dosáhl v armádě Unie hodnosti generála.⁹²

Dá se říci, že to byla právě takováto možnost společenského a ekonomického vzestupu, která vedla emigranty k tomu, že změnili své plány a místo toho, aby se později s vydělanými penězi vrátili zpět na Slovensko, zůstali v USA natrvalo a navíc zaplatili

87 Dušan Makovický – lékař a přítel L. N. Tolstého in Slovenský přehled roč. 42, 1956, č. 8, s. 268.

88 IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana: Vladimír Krivoš a „slovanský“ Petrohrad koncem 19. století in Slovenské historické studie 32, Praha, 2007, s. 225-236, str. 226.

89 HRONSKÝ: Slovensko pri zrode..., str. 75.

90 HAPÁK: Dejiny Slovenska IV., str. 182.

91 FERENEC: str. 34.

92 MINÁR, Imrich: Americkí Slováci a Slovensko (1880-1980), Bratislava, 1994, str. 36.

lodní lístek i své rodině.⁹³ Tento fenomén šel tak daleko, že se ze tří set devadesáti čtyř tisíc lidí, kteří se v letech 1899-1913 vystěhovali z 15 severních uherských žup do USA, zpátky domů z nejrůznějších důvodů jen sto šestnáct tisíc vrátilo natrvalo.⁹⁴

Nejintenzivněji se přitom vystěhovalectví projevovalo ve východoslovenských župách Spišské, Šarišské, Abovské a Zemplínské, kde byla hospodářská situace nejtěživější a odkud také pocházelo téměř šedesát procent emigrantů.

Podle úředních uherských statistik sice mezi vystěhovalci výrazně převládali zemědělstí pracovníci, kteří dohromady tvořili něco mezi pětadesáti a osmdesáti procenty vystěhovalců, nicméně drtivá většina z nich nakonec za oceánem našla své uplatnění v nejrůznějších odvětvích průmyslu, takže roku 1910 byl zhruba každý desátý zaměstnanec v amerických hutích slovenského původu.⁹⁵

Mezi zaměstnavateli byli slovenští pracovníci po dlouhou dobu poměrně oblíbeni, neboť jednak ochotně pracovali za mzdu výrazně nižší, než jaká byla před tím zaměstnancům vyplácena, a také díky tomu, že se mezi americkými Slováky vyskytovalo v porovnání s ostatními národnostmi relativně nízké procento analfabetů.⁹⁶

Rostoucí příliv Slováků do průmyslu ovšem vedl ke zvyšujícímu se napětí mezi těmito „*hunkies*“, jak byli přistěhovalci z Uher běžně označováni, a irskými a skotskými dělníky, kteří tvořili hlavní část zaměstnanců v americkém průmyslu před jejich příchodem. Tyto třenice ustaly až poté, co se Slováci v americkém prostředí etablovali a začali požadovat stejné platové podmínky, jako měli před nimi Irové a Skotové, čímž v podstatě přestalo být pro zaměstnavatele výhodné je přednostně zaměstnávat.⁹⁷

A byla to právě sociální otázka, která vedla k tomu, že se slovenští dělníci začali v USA sdružovat do podpůrných spolků, jejichž hlavním úkolem bylo zabezpečit svým členům, aby neklesli na úplné společenské dno. Je totiž skutečností, že zaměstnanci v USA požívali jen minimální právní ochrany co se bezpečnosti práce týče, a úrazy vedoucí k dočasné či trvalé invaliditě byly v amerických fabrikách doslova na pořadu dne. Tak kupříkladu jen v jediné důlní oblasti v Pensylvánii došlo v letech 1879-1915 k 33 vážným nehodám, jejichž obětí se stalo na 1250 osob – nepočítaje v to neidentifikované oběti.⁹⁸

A vzhledem k tomu, že obdobnými nedostatky disponoval americký právní řád i v oblasti

93 SIDOR: str. 14.

94 KOVÁČ a kol.: Slovensko v 20. storočí II..., str. 183.

95 FERENCE: str. 35.

96 ĎURICA: str. 99.

97 MINÁR: str. 40-44.

98 POLIŠENSKÝ, Josef: Z histórie robotníckeho hnutia amerických Slovákov in Slovanský prehľad, roč. 40, 1954, č. 8, s. 253-255, str. 254.

sociálního a zdravotního pojištění, není se co divit, že se dělníci začali sdružovat do dobrovolných spolků fungujících na principu pojištění.

První takovýto spolek – Persi uhorsko-szlovenski v nyemoci podporujúci szpolec - vznikl 31. března 1883 v New Yorku a jeho členem se mohl stát každý, kdo byl ochoten zaplatit členský příspěvek ve výši čtrnáct centů měsíčně. Obdobné slovenské svépomocné spolky pak velice rychle vyrůstají po celém území USA, takže již o deset let později jich je na tři sta, přičemž některé z nich se začínají definovat jakožto ryze slovenské a počínají se odklánět od používání tradiční uherské symboliky ve prospěch nové symboliky národní.⁹⁹

Kolem těchto spolků se následně začal organizovat veškerý další společenský život Slováků v Americe, tanečními zábavami počínaje a vybíráním peněz na kostely a školy ve slovenských obcích konče.

V druhé polovině osmdesátých let devatenáctého století začala slovenská komunita rovněž vydávat svá vlastní periodika. Roku 1885 tak spatřil světlo světa litografický časopis *Bulletin*, jenž jeho vydavatelé Július Wolf a Janko Slovenský distribuovali do lokálů navštěvovaných slovenskou menšinou. Úspěch *Bulletinu* byl takový, že již následující rok začali oba vydavatelé s distribucí prvních skutečných slovenských novin na americké půdě.¹⁰⁰ Tyto *Amerikánszko-Szlovenské noviny* byly zpočátku psány ve východoslovenském dialektu s maďarskou ortografií, nicméně od roku 1889, kdy se jejich redaktorem stal tříadvacetiletý nedostudovaný kněz Peter Vít'azoslav Rovnianek,¹⁰¹ začaly vycházet ve spisovné slovenštině a brzy získaly na tehdejším Slovensku nemyslitelný počet 30 000 odběratelů,¹⁰² mezi nimiž však figurovala i budapešťská vláda, která prostřednictvím těchto novin sledovala dění v emigrantské kolonii a hojně je používala coby jednoznačný důkaz panslavistických rejduů za oceánem.¹⁰³

Zdárný rozvoj tohoto periodika nakonec zastavily až Rovniankovy pochybné investice, po nichž roku 1911 následoval mohutný bankrot, který následně způsobil nejen pád *Amerikánsko-Slovenských novin*, ale rovněž těžce otrásl financemi mnoha slovenských spolků a způsobil, že se Rovnianek stal v řadách emigrantů personou non grata.¹⁰⁴

Mezitím však, počínaje přelomem osmdesátých a devadesátých let, začala nová slovenská periodika v USA vznikat jak na běžícím pásu, takže Rovniankův pád nejenže

99 Tamtéž str. 48

100 SIDOR: str. 19-20.

101 Rovnianek odešel do USA poté, co byl vyloučen z uherského teologického semináře. Tato zkušenost vedla k jeho pozdějším protiklerikálním postojům.

102 MINÁR: str. 56.

103 FERENEC: str. 40.

104 O celé této kauze z Rovniankova pohledu viz ROVNIANEK, Peter: Zápisky za živa pochovaného, Martin, 2004.

neznamenal zánik slovenského tisku v Americe, ale dokonce jej ani výrazněji nepoškodil. Vždyť tou dobou již byla novinová produkce v emigrantských centrech nesrovnatelně bohatší než ta, jíž se mohli chlubit Slováci, kteří zůstali v Uhrách. V letech před první světovou válkou v USA dokonce vycházelo šest slovenských deníků, což bylo číslo, o němž si mohli pod Tatrami nechat jenom zdát.¹⁰⁵

Mezi nejvýznačnější noviny a časopisy, které tehdy určovaly mínění ve slovenské komunitě, patřily kupříkladu nábožensky orientované časopisy *Katolícky sokol* nebo *Jednota*, jíž vydával katolický kněz Štefan Furdek, socialistické noviny jako *Fakľa* či *Rovnosť ľudu* a mnohé další – povětšinou katolícky či národovecky zaměřené.¹⁰⁶

Co se deníků týče tak krátce před válkou pařil k nejstarším a nejvlivnějším newyorský *Slovák v Amerike*.¹⁰⁷ Tyto noviny, původně vycházející v pensylvánském Plymouthu, byly založeny jakožto protiváha prouherských časopisů a právě proto vycházela jejich první čísla ve východoslovenském dialektu. Periodicita jejich vydávání se postupně zvyšovala, takže se postupem doby z týdeníku staly deníkem. Po první světové válce však jejich popularita začala upadat, takže ve třicátých letech již vycházely jen dvakrát týdně, nicméně figurují mezi krajanskou časopiseckou produkcí dodnes.¹⁰⁸

S takto bohatým národním životem nebylo divu, že se Slováci velice brzy začali sdružovat do stále větších uskupení a během několika málo let se vynořila idea vytvoření silné svépomocné organizace zastřešující všechny americké Slováky.¹⁰⁹ Otázkou nicméně zůstávalo, zdali ji orientovat čistě národně anebo jí dát i silný náboženský podtext.

První směr představoval především již vzpomenutý redaktor *Amerikánsko-Slovenských novin* Peter Rovnianek, druhý pak Štefan Furdek.¹¹⁰

Jako první se k pokusu o založení celoslovenské organizace odhodlal Rovnianek, když svolal slovenské zástupce na 15. února 1890 do Pittsburghu, kde byl založen Slovenský národný spolok. Ten, ačkoliv se definoval jakožto klasická svépomocná organizace, měl ve svých stanovách uvedeny body, zdůrazňující jeho rovnostářský a národní charakter, čímž se výrazně odlišoval od ostatních takovýchto spolků.

Hlavním důvodem proč se Slovenský národný spolok nakonec nestal základnou pro širší

105 BARTALSKÁ, Lúbia: Dokumenty k životu a dejinám Slovákov v Amerike, in (ed.) BARTALSKÁ, Lúbia: Kultúrne dedičstvo Slovákov žijúcich v zahraničí a databáza informácií o tejto problematike, Bratislava, 2008, s. 101-113, str. 112.

106 MINÁR: str. 56.

107 ČULEN: Slováci v Amerike (Črty z kultúrnych dejín)..., str. 50-51.

108 BARTALSKÁ: str. 112.

109 Jako první s touto iniciativou údajně vystoupil v roce 1888 Edo Schwarz-Markovič, redaktor časopisu *Nová vlasť*. Viz FERENČE: str. 37-38.

110 SIDOR: 22.

sjednocení Slováků žijících v emigraci, byl především fakt, že se příliš dovolával národně liberální až volnomyšlenkářské ideologie, což proti němu značně popouzelo některé konzervativnější a prohungaristicky orientované emigranty, jako byla například část katolického kléru. Nevraživost některých takovýchto „maďarónských“ kněží šla až tak daleko, že odmítali členům Slovenského národního spolku podávat svátosti.¹¹¹

Poněkud většího úspěchu se tak dočkaly snahy oravského rodáka a absolventa pražského katolického semináře Štefana Furdeka, jenž 13. dubna 1890 předestřel návrh, aby se slovenské katolické spolky sloučily pod jednu velkou zastřešující organizaci. Tento návrh byl přijat a 4. září 1890 tak mohla být v Clevelandu založena Prvá katolícka slovenská jednota. I tato organizace, přestože se formálně ustanovila na konfesijním základě,¹¹² měla ve svých stanovách bod, jejím členům jako jeden z cílů určoval:

„pěstovat po otcích zděděnou slovenskou řeč a národnost, udržovat ji pro další pokolení a tak se stát hodnými svých předků.“¹¹³

Výhodou tohoto přístupu byla skutečnost, že ačkoliv do řad spolku vstupovali i mnozí národně indiferentní členové především na základě svého vyznání, díky národnostně uvědomělému vedení Jednoty začali často brzy sami sebe chápat jako Slováky.

Po jistý čas dokonce přitahovalo náboženské zaměření spolku i promaďarsky smýšlející osoby, které předpokládaly, že akcentováním katolického zaměření se jim podaří oslabit vzrůstající míru národovectví mezi slovenskými emigranty. Tak se kupříkladu do práce ve vedení Jednoty a do vydávání jejich stejnojmenných novin zapojil i katolický kněz Jozef Kossalko, jehož činnost byla jinak téměř výhradně spojena s tiskovinami obhajujícími politiku uherské vlády a brojícími proti slovenskému etnickému nacionalismu.¹¹⁴ Avšak vzhledem k tomu, že časopis si udržel protiuherskou linii, opustil Kossalko počátkem devadesátých let místo redaktora a přestal se v Jednotě výrazněji angažovat, přičemž později na celý spolek začal dokonce útočit a snažil se jej očernit u představitelů katolické hierarchie v USA.¹¹⁵

Furdekova organizace se na druhou stranu rychle stala největším a nejvlivnějším slovenským spolkem v USA, v čemž jí pochopitelně pomáhala i ta skutečnost, že drtivá

111 Tamtéž: str. 59.

112 Spolek měl mimo jiné dbát i na spásu svých členů a posilovat je v katolické víře. - Viz MINÁR: str. 60.

113 Článek II/3 - Cit. dle: ĎURICA: str. 99-100.

114 FERENEC: str. 38

115 ČULEN: Slováci v Amerike (Črty z kulturních dejín)..., str. 72-75.

většina amerických Slováků se hlásila ke katolické víře.¹¹⁶ Význam Katolíckej jednoty ještě stoupl o dva roky později, kdy byla založena její sesterská organizace Prvá katolícka slovenská ženská jednota,¹¹⁷ díky níž brzy získala více než dvakrát tolik členů, než měl Rovniankův spolek.¹¹⁸

Přesto, že Rovniankova i Furdekova organizace měly v mnohém odlišné cíle, v jednom se plně shodovaly – a to, že je třeba vybudovat organizaci, která by zastřešovala všechny aktivity slovenského života ve Spojených státech – nejen ty sociální, jako svépomocné spolky, ale i kulturní, společenské a politické. Jako předobraz pro tuto organizaci měla sloužit Matice slovenská, což byla vzdělávací a společenská organizace, jež byla od roku 1875 na Slovensku uherskými úřady zakázána. A odtud byl již jen krůček k ideji pojmout tuto novou zastřešující organizaci jako jakousi Matici v exilu a dát jí i její jméno.¹¹⁹

Tato nová Matice slovenská vznikla roku 1893 a v průběhu následujících let skutečně vyvíjela jistou činnost spočívající především v soustavném upozorňování světové veřejnosti na podmínky, jakým musí čelit slovenský národní život v Uhrách. Nicméně díky řevnivosti mezi jejím pokladníkem Furdekem a zapisovatelem Rovniankem byla činnost této organizace záhy utlumena a roku 1904 se Matice rozpadla. Rovnianek ji totiž již rok po jejím vzniku opustil a založil v Pittsburghu konkurenční organizaci Literárne kolo Maják. Tento spolek se však rovněž neudržel a po pár letech, stejně jako Matice, zanikl.¹²⁰

Nicméně idea celoslovenské organizace s neúspěchem prvních pokusů v žádném případě nezanikla. Nový pokus však již byl omezen pouze na platformu finanční pomoci krajanům na Slovensku v jejich nerovném boji s uherskými úřady. Tak byl v srpnu 1899 v Pittsburghu založen Národní fond, který měl poskytovat finanční prostředky rodinám žalářovaných představitelů slovenského národního života a zajišťovat studium slovenské mládeži. Ačkoliv měl do fondu přispívat každý jeho člen pouze jedním centem měsíčně (jen členové katolických jednot z prestižních důvodů dobrovolně odváděli centy dva), představovala nakonec vybraná částka v souhrnu úctyhodnou sumu 12 000 dolarů ročně.¹²¹

Tento i další projekty – Národní rada (která měla bojovat proti aktivitám uherských emisarů v USA) a Ústředný slovenský národní výbor (ten měl především finančně a morálně podporovat Slováky na Slovensku v jejich boji za všeobecné volební právo) –

116 V letech bezprostředně po první světové válce bylo v USA na 211 katolických far oproti 85 nekatolickým. Viz SIDOR: str. 15-16.

117 BAJANÍK, Stanislav: Štefan Furdek – Otec amerických Slovákov, Martin, 2007, str. 13.

118 Pro přesná čísla viz SIDOR: str. 23.

119 MINÁR: str. 65.

120 MINÁR: str. 65, ĎURICA: str. 101.

121 MINÁR: str. 66.

ukázaly, že idea jednotné zastřešující slovenské organizace je přes všechny neshody v emigrantském táboře možná.¹²²

V souvislosti se stělbou v Černové a s růstem zájmu o Slovensko a Slováky v zahraničí, navíc vznikla mezi emigranty v Americe poptávka po organizaci, která by už stála mimo rámec klasických svépomocných spolků a věnovala se plně péči o kulturní, společenský a politický život Slováků v Americe i ve staré vlasti. Po jejím vzniku volali i slovenští politici ze Slovenska, kteří si byli vědomi toho, že takováto organizace mimo dosah uherských úřadů může slovenské národní věci prokázat nedocenitelné služby.¹²³

Na poradě v dubnu 1904 tak zástupci emigrantů v USA odsouhlasili, že dojde k další sjednocovací akci, která bude vedena pod heslem: „*Za tú našu slovenčinu!*“ Vzápětí byl ustanoven přípravný výbor, který měl zorganizovat květnový manifestační sjezd v Clevelandu, na němž měla být nová organizace vyhlášena. O tom, že se výbor svého úkolu ujal se ctí, svědčí mimo jiné mimořádně velká návštěvnost sjezdu čítající okolo deseti tisíc účastníků.¹²⁴

Předsedou nové organizace nazvané Slovenská liga se nestal nikdo menší než právě Štefan Furdek, přičemž účast na vedení ligy měl i Peter Rovnianek, čímž bylo demonstrován nadkonfesijní charakter organizace, která byla otevřená pro všechny slovenské katolíky, protestanty i volnomyšlenkáře. Vždyť i v jejím výkonném výboru zasedli katolíci i evangelíci rovným dílem.¹²⁵

Již krátce po svém založení se Liga angažovala ve sporu suspendovaného Andreje Hlinky se spišským biskupem a její katoličtí členové zaslali do Vatikánu žádost o příznivé posouzení Hlinkova případu. Obdobně Liga vystoupila i v jiných případech skutečného či domnělého bezpráví, které bylo osobám slovenské národnosti činěno ze strany budapešťské vlády.¹²⁶

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že se mohutná slovenská krajanská kolonie v USA stala jakousi náhražkou za vše, čeho Slováci kvůli své ekonomické, společenské a politické slabosti nemohli dosáhnout doma na Slovensku. Demokratické poměry ve Spojených státech spojené s dlouhodobým bojem za spravedlivější zacházení ze strany zaměstnavatelů totiž během několika málo let dokázaly vytvořit sebevědomou národní vrstvu, která již v bázní neustupovala před státní mocí. To si v posledním desetiletí před vypuknutím první světové války uvědomili i slovenští politikové doma a podnikli několik

122 Tamtéž.

123 FERENCE: str. 42.

124 BAJANÍK: str. 15.

125 MINÁR: 69.

126 ĎURICA: str. 104.

více či méně úspěšných pokusů, jak krajany zaangažovat pro svou věc a učinit z nich tak nástroj proti uherské propagandě líčící Zalitavsko jakožto demokratický ráj v srdci Evropy.

Ovšem je zcela zřejmé, že pokud si tohoto národního kvasu na druhé straně oceánu všimli pánové v Martině, bylo zcela nemožné, aby dění v krajanské komunitě uniklo i pozornosti uherské vlády. Ta si byla dobře vědoma, že Spojené státy mohou sloužit jako líheň radikálních protiuherských názorů, které dříve či později najdou svůj ohlas i na Slovensku – tím spíše, že se mnozí členové těchto slovenskoamerických organizací na kratší či delší dobu vraceli do Uher.

Budapešťská vláda se proto rozhodla ostře zakročit proti Slovákům přímo v USA, aniž by si uvědomovala jisté rozdíly mezi Slovenskem a Pensylvánií – především tu prostou skutečnost, že druhé jmenované území nespadá do svazku koruny svatého Štěpána.

Na jaře roku 1893 tak obdržel policejní ředitel v Pittsburghu maďarsky psaný dopis z úřadu uherského ministerského předsedy Wekerleho. Vzhledem k tomu, že nikdo na policejním ředitelství maďarštinu neovládal, odebral se policejní ředitel na rakousko-uherský konzulát požádat konzula Schamberga, jehož by vlastně měla správně uherská vláda v případě jakýchkoliv problémů kontaktovat jako prvního, o překlad.

Poté, co konzul úřední překlad dopisu obdržel, uvědomil si, že drží v ruce list, který může Rakousko-Uhersko v očích americké veřejnosti těžce kompromitovat a pokusil se policejnímu řediteli namluvit, že se v onom listě nejedná o nic důležitého a že může dopis na konzulátu ponechat k vyřízení. V policejním řediteli však Schambergovy vytáčky vzbudily podezření a nejenže list neodevzdal, ale nechal si jej přeložit jinde ve městě.

Na druhý den vypukl skandál, který v amerických novinách rezonoval ještě dlouhou dobu. V onom maďarském listě totiž byla žádost uherské vlády policejnímu ředitelství v Pittsburghu, aby neprodleně zakázalo vydávání *Amerikánsko-slovenských novin* a Petra Rovnianka nechalo uvěznit za pobuřování proti uherské státní myšlence a tezi o jednotném uherském národu.

Posměšný úvodník o této události nechal ve svých novinách New York World dokonce otisknout i rodák ze Zepmlínské župy a tiskový magnát Pullitzer, který ironicky komentoval namyšlenost a bezmocnost uherské vlády v případě jednoho amerického časopisu.¹²⁷

Obdobný přídech komična pak dostávala i další střetnutí Slováků s uherskou vládou na americké půdě. Ať již to byla snaha ministerského předsedy Kalmána Szélla zneužít katolickou církev k dozoru nad slovensky smýšlejícími kněžími a jejich postupnému

127 MINÁR: str. 74-75, SIDOR: str. 25-26.

nahrazení prouhersky orientovanými osobami (přičemž list s touto žádostí adresovaný ostříhonskému primasovi Simorovi se dostal na veřejnost a způsobil tak nový skandál),¹²⁸ snahy Maďarů převézt roku 1902 do USA pro své emigranty velkou posvěcenou uherskou zástavu, v jejíž žerdi byla prst' z moháčského bojiště,¹²⁹ která by jakožto sakrální předmět nepodléhala proclení (Slováci zorganizovali protidemonstrace, jež vedly k tomu, že na zástavu bylo nakonec uvaleno vysoké clo a slavnosti jejího uvítání se neúčastnili nejen američtí politici, ale dokonce ani rakousko-uherský konzul),¹³⁰ či pokusu maďarských emigrantů nechat na Public Square v Clevelandu, který platil za jedno z center amerických Slováků, postavit pomník vůdce uherské revoluce z let 1848-9 Lájose Kossutha (Slováci kontrovali s tím, že i oni chtějí mít na Public Square sochu - nejlépe Ludovíta Štúra, a když se přidali i Poláci, kteří zde chtěli postavit sochu Tadeuszi Kosciuszкови, rozhodl zoufalý starosta města, že na náměstí nakonec nebude stát pomník žádný).¹³¹ Slováci si dokonce na amerických úřadech vymohli, že během sčítání lidu v roce 1910 ve sčítacích arších vystěhovalci nevyplňovali pouze zemi původu, ale také svůj mateřský jazyk, což byl další výrazný krok k jejich emancipaci od uherského království.¹³² Díky tomuto kroku se tak v USA ke slovenské národnosti přihlásilo téměř tři sta tisíc obyvatel – a i když tuto možnost zcela očividně nevyužili všichni (mnozí se prohlásili za Maďary nebo za Čechy) jednalo se o zřejmé potvrzení faktu, že obyvatelstvo Uher rozhodně není tak národnostně homogenní, jak by si uherská vláda přála.¹³³

Poněkud jiného druhu byl žurnalistický boj, který musely slovenské noviny svádět o čtenáře se slovensky psanými listy hájícími uherskou státní politiku. Boj to byl o to těžší, že tato periodika často čerpala přímou finanční pomoc z rakousko-uherských zastupitelských úřadů (přičemž hlavním koordinátorem této akce byl c. a k. konzul v Pittsburghu), což jim umožňovalo poskytovat své výtisky podstatně levněji, než mohly národně zaměřené slovenské noviny, a dokonce mohly i dlouhodobě vykazovat takovou ztrátu, jaká by jiným novinám spolehlivě zaručila bankrot.

Tato nerovnost byla navíc ještě posílena zákazy dovozu některých slovenských národoveckých časopisů do Uher, přičemž obětí tohoto postupu se opakovaně stávala kupříkladu Furdekova *Jednota*.¹³⁴

128 SIDOR: str. 26-27.

129 V bitvě u Moháče roku 1526 zahynul český a uherský král Ludvík Jagellonský v boji s tureckou přesilou.

130 MINÁR: str. 79-80, SIDOR: 24-25.

131 MINÁR: str. 72

132 DOBROTKOVÁ, Marta: Americkí Slováci a ich boj za samostatnosť Slovenska in (ed.) BOBÁK, Ján:

Na ceste k štátnej samostatnosti, Martin, 2002, s. 101-111, str. 103.

133 MAMATEY, Victor: Building Czechoslovakia in America, Washington, 1976, str. 6-7.

134 ĎURICA: str. 100.

Prvním výrazným prohungaristickým periodikem v Americe se stal týdeník *Zástava* vydávaný od roku 1889 v Pennsylvánském Plymouthu Jozefem Kossalkem. Tento zastánce uherské vládní politiky se zpočátku pokoušel uchytit v *Amerikánsko-Slovenských novinách*, ale když mu jejich redakce odmítla několik článků otisknout, začal s vydáváním vlastního časopisu, který tvrdě napadal představitele slovenského kulturního života a veškeré jejich národně-emancipační snahy. Nicméně zde padla kosa na kámen, neboť si těmito výpady proti sobě Kossalko popudil sebevědomého Rovnianka, který neváhal a hnal celý spor k soudu, jenž mu dal za pravdu a odsoudil Kossalka k třiceti dnům vězení a 800 dolarům pokuty.

Přestože vydávání *Zástavy* muselo být po několika měsících zastaveno, získal Kossalko dostatečnou proslulost na to, aby si jej všimli i uherští agenti a pověřili jej o pár let později vydáváním nového časopisu - tentokrát pod názvem *Slovenské noviny*. Toto periodikum, jež Kossalko vydával od roku 1897 spolu s knězem Hajtingerem v Hazeltonu, čerpalo z konzulátu roční podporu zvíci 1 200 dolarů.¹³⁵ Časopis měl být i platformou, kolem níž se pokoušeli prouherští jedinci zformovat Uhorsko-slovenskou katolícku jednotu, která by působila jako protiváha Furdekových organizací. Nicméně ani tento postup nevedl k výraznějšímu úspěchu a celý projekt brzy dospěl k neslavnému konci.¹³⁶

Pochopitelně, že uherská vláda nepodporovala jen Kossalka – v průběhu let učinila několik pokusů s různými osobami, ale žádný z jimi vydávaných časopisů se nesetkal s trvalým úspěchem. Mezi krajany se našlo jen málo takových, kteří byli ochotni tyto tiskoviny trvale odebírat – daleko více bylo těch, kteří na tento tisk ostře odmítali a vymýšleli pro něj hanlivá přívlastka. Tak se kupříkladu z Kossalkových *Slovenských novin* staly v lidovém podání „Slonoviny“ a jiný prouherský časopis *Šlebodný orol* získal přezdívku „Šlepy osol.“¹³⁷

Tyto neúspěchy byly tak výrazné, že si je musela připustit i uherská vláda – nicméně od podpory těchto časopisů neustoupila a až do první světové války jim dále poskytovala své subvence.¹³⁸

Ovšem pro americkou veřejnost se nejvýraznějším střetem slovenské emigrace s uherskou vládou jednoznačně staly události provázející dvě cesty hraběte Alberta Apponyiho do USA.

Apponyi přijel do USA poprvé roku 1904 jako účastník kongresu meziparlamentární

135 FERENCE: str. 41.

136 ČULEN: Slováci v Americe (Črty z kulturních dejín)..., str. 61-66.

137 Tamtéž str. 117, MINÁR: str. 79.

138 MINÁR: str. 79.

unie, kde vedl mohutnou, takřka osmdesátičlennou uherskou delegaci.¹³⁹ Američtí Slováci se této jedinečné možnosti rázně chopili a rozhodli se, že podají účastníkům kongresu zprávu o poměrech, jaké pomáhal Apponyi v Uhrách budovat.

Vzhledem k tomu, že toto „*Memorandum amerických občanov slovenského povodu*“ nakonec zaslali nejen členům meziparlamentního fóra, ale rovněž i některým předním americkým novinám, podařilo se jim rozvířit kolem pobytu hraběte Apponyho poměrně čilý rozruch.¹⁴⁰

To ovšem nebylo ničím ve srovnání s popraskem, jaký vzbudila druhá Apponyho oficiální návštěva o sedm let později. Tou dobou již Apponyi pro Slováky nebyl jen jedním z maďarských politiků, nyní se díky svému předchozímu působení v pozici ministra školství stal přímo symbolem maďarizace – především kvůli autorství nechvalně proslulých školských zákonů, jež měly výrazně urychlit maďarizaci rumunského a slovanského obyvatelstva Uher.¹⁴¹

Tato skutečnost se však podle Slováků jednoznačně neshodovala s mediálním obrazem, jaký Apponyi vytvářel kolem uherského státu, který vydával za baštu liberalismu ve střední Evropě. O tom, jak výrazný tento obraz v očích Američanů byl, svědčí nejlépe skutečnost, že během oslav výročí narození George Washigtona měl hrabě promluvit společně s bývalým prezidentem USA Rooseveltem na velké manifestaci v Chicagu.

Proti Apponyimu se rozeběhly mohutné demonstrace, jichž se účastnily takřka všechny národy, které byly v Uhrách vystaveny maďarizaci a podporovali je i zástupci jiných slovanských národností z habsburské monarchie jako Češi nebo Poláci.

Tyto demonstrace, pořádané v první polovině února v Clevelandu a v Pittsburgu však byly pouze jednou částí protiapponyiovského tažení. Tou druhou byla kampaň v tisku, kde se američtí Slováci snažili přimět hraběte, aby zaujal otevřené stanovisko k dění v Uhrách a buď byl přistižen při lži anebo sám připustil, že uherská realita a obraz, jaký dosud o království vytvářel, jsou dvě naprosto odlišné věci.¹⁴²

Proto bylo kupříkladu znovu vydáno a americkým novinám rozesláno *Memorandum* z roku 1904, doplněné o nové křiklavé případy nerespektování práv Slováků. Noviny *Record Herald* se dokonce na Apponyho obrátily, a požádaly jej o vyjádření ke

139 Uherská delegace byla dokonce početnější než delegace pořádajících USA. – Viz DOBROTKOVÁ, Marta: Američtí Slováci..., str. 101.

140 Tamtéž: str. 102.

141 Jednalo se o dva zákony přijaté na jaře roku 1907. První z nich zakazoval učitelům na školách jakkoliv se účastnit politického a společenského života jednotlivých národností a druhý podřizoval tužšímu státnímu dozoru církevní a obecní lidové školy, které se měly snažit, aby jejich žáci po čtyřech letech výuky plyně ovládali maďarský jazyk. – HAPÁK: Dejiny Slovenska IV, str. 172-173.

142 MINÁR: str. 90-91.

slovenským obviněním. Hrabě v ten okamžik patrně zapomněl, že není na půdě uherského sněmu, ale že na jeho odpovědi do značné míry závisí, jak se americká veřejnost bude dívat na něj a na celé Uhry, a odpověděl tím nejméně šťastným způsobem:

„Léta jsem potíral tyto lidi a budu v tom pokračovat.... Ale tyto podzemní revolucionáře, kteří se prostě snaží vyvolat národnostní předsudky a rozdělit zemi a kteří o mně roznášejí tyto zlomyslné lži, budu bít, až je rozmačkám svým podpatkem.“¹⁴³

Pochopitelně, že tím Apponyiho kariéra propagátora uherské svobody v USA skončila. Na oslavách po boku Roosevelta nevystoupil, na setkání maďarských krajanů jej fyzicky napadli socialisté a ve veřejné debatě se zástupci slovenské emigrace pořádané v Bostonu utrpěl potupnou porážku.

Tak se stalo, že na počátku světové války už nebyli Slováci v Americe druhořadými dělníky kolísajícími kdesi mezi věrností uherské vlasti a národnostním uvědoměním, ale pevnou a odhodlanou skupinou, jež byla připravená na sebe vzít osud svého národa.

143 Cit dle: tamtéž str. 91.

4. SLOVÁCI DOMA A V ZAHRANIČÍ NA POČÁTKU SVĚTOVÉ VÁLKY

4. 1 Slováci v USA

4. 1. 1. Cesta hraběte Károlyiho do Ameriky

Jak je vidět, k definitivnímu odmítnutí uherského státu se slovenská emigrace propracovávala několik desetiletí. Posledním impulsem, který jí dokázal, že od oficiální uherské politické reprezentace nemůže čekat uznání slovenských nároků, byly dvě cesty předáka uherské opoziční Strany nezávislosti hraběte Michala Károlyiho do Spojených států na jaře a v létě 1914.

Hrabě v USA hodlal mezi emigranty agitovat ve prospěch samostatnosti uherského království, jež by s předlitavskou částí monarchie mělo pro příště tvořit nanejvýš personální unii, přičemž se ovšem nevyklučovala ani úplná detronizace habsbursko-lotrinské dynastie.

Károlyi, jakožto relativně umírněný liberální politik zasazující se o všeobecné volební právo, měl dokonce sympatie části představitelů menšinových národností, čehož pochopitelně hodlal během své cesty využít. A i když některé krajanské časopisy obviňovaly hraběte, že má podobně jako uherský ministerský předseda Tisza v hlavě „jednojazykovou motolici“¹⁴⁴ a že všichni představitelé uherské šlechty jsou si rovni, neboť „jeden pro nás značí smrt, druhý záhubu“,¹⁴⁵ vystoupily jiné na Károlyiho obranu a dokonce žádaly čtenáře, aby proti jeho pobytu v USA neprotestovaly, pokud jim k tomu hrabě svými výroky nedá záminku.¹⁴⁶

Zdálo se tedy, že Károlyiho vystoupení bude možná moci americké Slováky přimět, aby se smířili s nějakou formou existence Slovenska v rámci tradičního uherského státu. V případě selhání Károlyiho mise by se pak pro slovenské emigranty patrně nejschůdnější variantou stala federalizace celého rakousko-uherského státu na etnickém principu.

Jak ostatně koncem března napsal představitel slovenského sokolstva v USA a velký zastánce česko-slovenské koncepce Milan Getting:

„My jsme o tom přesvědčeni, že v hranicích dnešního Uherska, kde svou číselnou většinou mají převahu Maďaři, nám nekyne ani dnes ani pro budoucí věky nic dobrého...“

144 Cit. dle: Národní noviny, 2. 4. 1914, str. 4.

145 Cit. dle: Tamtéž.

146 ČULEN, Konštantín: Slováci v Amerike sv. II., Bratislava, 1942, str 188.

*Směšné by bylo, abychom se spoléhali na svatost zákonů v Uhrách.*¹⁴⁷

Aby bylo zjištěno, zda se tento neutěšený stav v případě vítězství uherské opozice vedené Károlyim přeci jen nezmění, svolal Milan Getting ve spolupráci s žurnalisty z novin *New Yorkský denník* 27. března 1914 poradu, jíž se zúčastnilo na dvě stě padesát účastníků, kteří se shodli, že hraběti pošlou otevřený dopis s otázkou, co soudí o národnostní problematice v Uhrách.

A nejen to. 6. dubna se Getting spolu se svými spolupracovníky za Károlyim vypravil, aby od něj odpověď na výše uvedenou otázku získal osobně. I když hrabě přijal deputaci celkem přívětivě, jeho odpovědi Gettinga v žádném případě neuspokojily. Károlyi se totiž vyjádřil v tom smyslu, že neuznává žádné menšinové národnosti v Uhrách a že jediným jazykem, který si zaslouží status vyučovací řeči na státních školách je jazyk maďarský, jemuž by se mělo dostat i výsady jazyka úředního.¹⁴⁸

Getting tento rozhovor zprostředkoval čtenářům 15. dubna na stránkách časopisu *Slovenský sokol* v článku, kde se definitivně zřekl starého uherského státu s tím, že jediné, co Slovákům zbývá, je požadovat autonomii a pracovat pro ni všemi možnými prostředky. Přičemž při snaze o dosažení této autonomie se již Slováci nemusí na budapešťskou vládu ohlížet – dnes už mohou hledat autonomii i mimo rámec uherského státu. Nejedná se přitom o žádnou vlastizradu, neboť zaprvé jim nejsou Uhry vlastní a za druhé by další setrvání národa v rámci stále samostatnější svatoštěpánské koruny znamenalo „úplné vyhubení národa slovenského!“¹⁴⁹

Tón článku přejaly i další krajanské noviny a tak se proti Károlyimu a jeho cestě rázem zdvihla mezi slovenskými emigranty bouře odporu. V New Yorku proti hraběti již 13. dubna protestovalo na tři a půl tisíce lidí – vedle Slováků především Čechů a Srbů, kteří v přijaté rezoluci vyjádřili svou ochotu všemi svými prostředky bojovat nejen za všeobecné volební právo, ale také za uznání národnostních práv Slováků v Uhrách¹⁵⁰.

Reakcí na tuto demonstraci byla výzva od newyorských maďarských emigrantských organizací, aby se s nimi slovenští zástupci 24. dubna střetli ve veřejné debatě na téma, zda mohou mít nemaďaři důvěru v politický směr reprezentovaný Károlyim. Pouze tak bylo podle Maďarů možno vzájemné spory urovnat.¹⁵¹ Celá tato debata před početným slovenským a maďarským publikem se však nakonec zvrhla v národovecký

147 Cit. dle *Slovenský sokol*, 1. 4. 1914 str. 4

148 *Slovenský sokol*, 15. 4. 1914, str. 1.

149 Cit dle: tamtéž.

150 *Slovenský sokol*, 30. 4. 1914 str. 5.

151 *Národné noviny*, 30. 4. 1914, str 5.

exhibicionismus, kde Maďaři označili za hlavního původce nařízení, která Slováci považovali za nejvíce diskriminační, habsburskou vládu, zatímco Slováci, které na debatě zastupoval Getting, vystoupili s mottem „*Nevěřme Maďarům*“¹⁵² a debatu ukončili zpěvem písní „*Hej, Slováci*“ a „*Nad Tatrú sa blýská*.“¹⁵³

Tyto Gettingovy akce však ve slovenském táboře neměly jednoznačnou podporu, neboť Slovenská liga a Katolická jednota se na ně dívaly s rostoucí nevolí. Jednak proto, že newyorská jednání Károlyim a Maďary vůbec proběhla a jednak proto, že některé maďarské emigrantské listy celou debatu z 24. dubna označily za jasné vítězství Maďarů a porážku Gettinga, jehož řečnické schopnosti údajně nebyly valné.¹⁵⁴

To nicméně neznamenalo, že by byla Slovenská liga hraběti jakkoliv nakloněna. Naopak – její předseda Albert Mamatey vyzval slovenský tisk, aby začal s agitací proti Károlyimu a proti sbírce, jíž hodlal hrabě provést, aby mohl získat prostředky pro své politické záměry.¹⁵⁵

Přestože se Károlyi následně snažil celý rozruch, který se kolem jeho odmítání národnostních práv strhl, utiřit, nedala se vlna slovenských protestů už zastavit.

26. dubna se konala v pittsburghském divadle Lyceum demonstrativní protestní schůzka, jíž se krom Slováků zúčastnili i místní Srbové a Chorvati a kde shromáždění došli k závěru, že je třeba vyhotovit program, jímž se budou moci Slováci ve svém boji za uznání národnostních práv zaštitit, přičemž pověřili Slovenskou ligu jeho vypracováním.¹⁵⁶ Navíc byla během shromáždění přijata osmibodová rezoluce požadující demokratizaci Uher a novou vládní politiku podstatně otevřenější k národnostem. Tento dokument byl vzápětí zaslán vídeňské dvorské kanceláři, několika americkým novinám a také pokrokovému periodiku uherského sociologa a politika Oszkára Jásziho, jenž byl chápán jakožto nejvýraznější zastávce národnostní svobody v Uhrách.¹⁵⁷

V Clevelandu zase hraběte 11. dubna přivítal otevřený list, který přetiskly všechny tamější slovenské noviny a v němž jej zástupci menšinových uherských národností v emigraci, mezi nimiž byl na prvním místě uveden Štefan Furdek, žádali, aby se vyjádřil k několika otázkám souvisejícím s národnostní a volební problematikou v Uhrách. Károlyi

152 Slovenský sokol následně tuto myšlenku rozvinul: Slováci mají důvěřovat především sami sobě a sousedním slovanům hlavně Čechům. - Viz Slovenský sokol, 31, 5. 1914, str. 4.

153 ČULEN: Slováci v Amerike II..., str. 191-197.

154 Národné noviny, 16. 4. 1914, str. 1 a 23. 4. 1914, str. 5 – Dokonce se zde objevila i kuriózní výtka, že otevřený dopis hraběti Károlyimu vydaný Gettingem ve formě brožury je nevalně vysázen a tudíž mnohé Američany uvyklé perfektní práci odradí od podpory slovenského národního hnutí.

155 ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str 16. Tentýž: Slováci v Amerike II., str. 197.

156 MINÁR: str. 96-97.

157 Národné noviny, 30. 4. 1914, str. 5.

tentokrát odpověděl obezřetně a do značné míry vyšel Slovákům vstříc. Těm však již tato odpověď nestačila.

Když tak hrabě na sklonku jara z Ameriky odjížděl, aby o podpoře případných maďarských státoprávních snah jednal i v Petrohradu, vyprovázely ho mimo jiné zklamaná očekávání slovenských emigrantů a bylo zřejmé, že během své druhé cesty, jejíž začátek byl plánován na 4. července, bude mít co dělat, aby si Slováky alespoň trochu usmířil.

Károlyimu však nebylo přáno, aby svou druhou cestu po Spojených státech v klidu dokončil. Vzhledem k událostem v Evropě, kde se začalo schylovat k válce, opustil Károlyi dne 27. července 1914 Spojené státy a odplul zpět Uher. S ním se pak ztratil i poslední zbyteček naděje, že by se slovenští emigranti v Americe mohli jako celek v nadcházejícím zápase přiklonit na stranu uherského státu.¹⁵⁸

4. 1. 2. Memorandum Slovenské ligy

Jak bylo řečeno výše, byli na dubnové demonstraci v Pittsburghu vyzváni představitelé Slovenské ligy, aby vypracovali dokument, který se měl stát jakýmsi manifestem slovenských emigrantů – *Memorandum amerických Slováků*.

Už název tohoto spisu měl napovídat, oč půjde. Nezakrytě se totiž odvolával na obdobné memorandum, v němž zástupci Slováků roku 1861 v Turčianskom Svätom Martine požadovali vytvoření slovenského autonomního celku („*Okolie*“) v rámci uherského státu. Pochopitelně, že toto první memorandum nebylo tehdy ani později zástupci vlády akceptováno a nestalo se základem pro další jednání mezi ní a Slováky, nicméně nyní, po více než padesáti letech, se v zámoří otevíral prostor pro to, aby se na *Memorandum národa slovenského* z léta 1861 mohlo navázat.¹⁵⁹

Slovenská liga toto pověření od pittsburghského shromáždění přijala a jmenovala memorandový výbor, v němž zasedali například Albert Mamatey, Ivan Daxner, Albert Tholth-Velkoštiavnický, Karol Belohlávek či Ivan Bielek a který měl celé *Memorandum* v co nejkratším čase připravit.¹⁶⁰ A výbor se skutečně činil. Již ve dnech 26. a 27. května se konala schůze, na níž Ivan Daxner ostatním přednesl svůj návrh *Memoranda* k vyjádření. Tento návrh v podstatě kopíroval požadavky původního martinského memoranda s tím rozdílem, že v jeho dvanácti bodech¹⁶¹ byl nyní navíc položen akcent na svobodu tisku a

158 ČULEN: Slováci v Amerike II., str. 203-205.

159 Dílčí studie o tomto prvním memorandu viz (ed.) BOBÁK, Ján: Na ceste k štátnej samostanosti, Martin, 2002

160 ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str. 18.

161 Jednalo se o 1) zavedení všeobecného, rovného a tajného volebního práva, 2) jazykovou rovnoprávnost

shromažďování a na všeobecné a tajné hlasovací právo.¹⁶²

Daxnerův návrh byl prodebatován, mírně poupraven a schválen, neboť v daném okamžiku představoval skutečnou maximu toho, co Slováci v Uhrách mohli dosáhnout. Nyní již zbývalo jen *Memorandum* řádně sestylizovat, načež mělo být zaslané představitelům slovenského života v USA k podpisu, aby mohlo být s těmito podpisy následně zveřejněno.¹⁶³

Větší část oslovených skutečně přivítala *Memorandum* s nelíčenou radostí. A ani sami autoři neskrbili sebechválou. Kupříkladu Daxnerovy *Národní noviny* v článku „*Doba činu*“ popisovaly „*veledůležitý historický spis*“, v němž by Slovenská liga:

„seznámila celý svět s našimi dějinami, literaturou, uměním... s našimi křivdami... našimi požadavky, které žádáme od naší vlády nejen pro nás, ale pro všechny nemadarské národy. Memorandum dokazuje, že... udělením nadprávi jistým národnostem... žene se celá monarchie na šikmou plochu záhuby.“¹⁶⁴

A stejně tak jako samotné *Memorandum* zde byli vyzdvihováni i členové memorandového výboru, díky nimž *Memorandum* sestavené:

„tak stručně a krátce a přitom však věcně a politicky bezvadně, bude tvořit krásný historický akt slovenského národa... Slovenská liga a spisovatelé tohoto memoranda předvedli takovou práci, jaká ještě v historii slovenského národa světlo světa neuzřela... Sláva Slovenské lize, sláva sestavitelům memoranda!“¹⁶⁵

Zdálo se, že *Memorandu* nic nebrání, aby se rozletělo do světa a pokud by vše opravdu šlo jak má, vyšlo by v předních slovenských novinách právě toto *Memorandum*, v němž se Slováci stále ještě víceméně hlásili k myšlence uherského království. Ovšem celá popisová akce se zadrhla v New Yorku – a než se vše vyřešilo, rozhořel se v Evropě válečný požár netušených rozměrů. A vše bylo rázem jinak. I pro Slováky v Americe.

na úřadech a ve školství, 3) zrušení zákonů označujících maďarský jazyk za jediný úřední, 4) zavedení progresivní daně, 5) svobodu tisku, 6) svobodu shromažďování, 7) zvýšení právní ochrany dělnictva, 8) svobodu vyznání a odluku církve od státu, 9) státní subvence na slovenské školství všech stupňů, 10) utvoření kateder slovakistiky na uherských univerzitách, 11) reorganizace župního systému, v jehož čele mají stát volení župani, 12) vytvoření slovenského „*okolie*“. – Viz tamtéž str. 50-52.

162 DOBROTKOVÁ: str. 102.

163 ČULEN: Pittsburská dohoda..., str. 18.

164 *Národní noviny*, 16. 7. 1914 str. 4.

165 Tamtéž.

V New Yorku se totiž proti *Memorandu* postavila skupiny pročesky orientovaných činitelů vedených Milanem Gettingem a redaktorem *New Yorkského denníku* Ignácem Gessayem, kteří se usnesli, že *Memorandum*, tak jak bylo podáno, je zcela nedostačující.¹⁶⁶

Getting nakonec sice svůj podpis k *Memorandu* připojil, ale učinil tak s výhradami, které sdělil Mamateyovi v příloženém dopise. Když však předseda Slovenské ligy na list nereagoval, rozhodl se Getting vyjít s celou věcí na veřejnost a své námitky proti *Memorandu* nechal otisknout v novinách. Jeho výtky se zaměřovaly především na to, že si Liga uzurpovala právo hovořit za celý slovenský národ a předestřela mu jako jediné možné východisko „*Okolie*“, i když by se stejně dobře dalo bojovat za jiné koncepty federace Uherska nebo Rakouska-Uherska. Navíc zde byl ten problém, že reformy celouherských zákonů navržených *Memorandem* a vznik samosprávného „*Okolie*“ si v podstatě protirečily.¹⁶⁷ V pozadí Gettingových námitek pochopitelně stála snaha odpoutat se od Uher (tedy odmítnutí jakékoli formy „*Okolie*“ v rámci svatoštěpánské koruny) a stát se součástí nové rakousko-maďarsko-slovanské federace.¹⁶⁸ K odmítnutí *Memoranda* se připojili i slovenskoameričtí socialisté zastupovaní J. Schiffelem, který prohlásil, že autonomie v rámci Uher je zcela zbytečná, protože je zcela irelevantní, zda budou lidé místo maďarských úředníků utlačovat úředníci slovenští a že jediná skutečná národnostní svoboda může nastat pouze v rámci celoevropské federace svobodných národů.¹⁶⁹

Stanoviskem newyorčanů tak byla zmařena možnost přijmout *Memorandum* v jeho původní verzi. Podpisy Gettinga a jeho společníků sice Mamatey získal, ale fakticky byly bezcenné. Neboť přestože Gettingův ve svém otevřeném dopise Slovenské lize sděloval, že:

*„Posílám vám podepsané Memorandum, ale nesouhlasím s formou jeho sestavení. Podepisuji ho proto, jelikož nechci rušit koncert, ale tento dopis uveřejňuji ve Slovenském sokole, protože nechci nést následky...“*¹⁷⁰

muselo být všem jasné, že právě tímto svoláním Getting svůj podpis naprosto devalvoval a pokud budou mít autoři *Memoranda* ambice hovořit za všechny Slováky v USA, budou muset své dílo podrobit razantním úpravám.

166 ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str. 20, MINÁR: str. 97.

167 Cit dle: ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str. 21.

168 DOBROTKOVÁ: str. 104.

169 MINÁR: str. 97-98. Blíže viz kapitola o koncepci Slovenska jako součásti federace národů.

170 Cit. dle: ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str. 20. - Dopis ve Slovenském sokole vyšel v nejbližším možném, čísle tj. 15. 7. 1914.

Následoval klasický scénář vzájemných útoků newyorské a pittsburghské skupiny, jejichž arénou se staly stránky krajanských časopisů a které trvaly po celý červenec 1914 - po celý měsíc, během něhož se výrazně proměnila mezinárodní situace a na jehož konci již neaktuálnost a nedostatečnost *Memoranda* přestala být předmětem spekulací a stala se skutkem.

Dokonce i *Národní noviny*, jež, jak bylo výše citováno, ještě před pár týdny tak nabubřele oslavovaly vypracování první verze *Memoranda*, začaly na počátku srpna připouštět, že válka může výrazným způsobem proměnit stávající hranice v Evropě a že věrnost Slováků uherskému králi již nemusí být tak bezpodmínečnou, jako by tomu bylo před válkou.¹⁷¹

První pokus o vzájemné jednání mezi oběma frakcemi se však uskutečnil ještě před tím - 16. července se konala schůze jejich zástupců, na níž se měly vyřešit vzájemné neshody ohledně *Memoranda*.¹⁷² Během celé schůze však delegáti došli jen k tomu závěru, že je třeba celý dokument znovu přepracovat tak, aby odpovídal změněné situaci, ale už nebylo řečeno, v jakém směru mají být úpravy vedeny. O tom, že toto rozhodnutí přijaly jako svůj úspěch obě zúčastněné skupiny, podávají na jedné straně svědectví zástupci Slovenské ligy, kteří vyhlášovali, že většina newyorské skupiny je pasivní a že Gettinga, a jeho přátele půjde uchláchnit dílčími úpravami textu, a na straně druhé skutečnost, že Getting nyní odsuzoval původní návrh *Memoranda* ještě ostřeji než před tím. Ve *Slovenském sokole* tak na sklonku července publikoval článek, v němž obvinil autory *Memoranda*, že úplně zamlčeli:

*„česko-slovenskou otázku, vědomě jí zatlačují jako neexistující věc, tedy můžeme říci o pánech, kteří Memorandum sepsali, že jsou jednostranní, předpojatí a ve skutečném stavu věcí neorientovaní,“*¹⁷³

čímž otevřel ožehavé téma česko-slovenské politické vzájemnosti, která automaticky předpokládala likvidaci uherského historického práva – ostatně již krátce po výše zmíněné schůzce na stránkách *New Yorkského denníku* vyjádřil Getting své uspokojení nad tím, že její účastníci položili rovnítko mezi osvobození Slováků a rozpad starých Uher.¹⁷⁴ Navíc

171 *Národní noviny* 6. 8. 1914 str. 1-3 – Viz kupříkladu výzvy Rakousko-uherským poddaným slovenské národnosti, aby se z USA nevraceli do Evropy a nesnažili se své vlasti pomáhat ve válečném úsilí, které je nota bene zaměřeno proti slovanství.

172 DOBROTKOVÁ: str. 104.

173 Cit. dle: *Slovenský sokol*, 31. 7. 1914, str 5.

174 MINÁR: str. 98.

bude možné nyní, kdy to vypadá, že tato války bude pro Rakousko poslední, získat od vítězných mocností, tedy především od slovanského Ruska, to, co by budapeštská ani vídeňská vláda Slovákům nebyly ochotné ani schopné poskytnout.¹⁷⁵

Daxner s Mamateyem si ovšem pospíšili s odpovědí a vůči těmto Gettingovým tvrzením se ohradili s tím, že původní návrh *Memoranda* byl podmíněn dobou jeho vzniku a že tehdy nikdo, tím méně Getting s Gessayem, nemohl tušit, že se habsburská monarchie zaplete do válečného dobrodružství, které Slovákům otevře netušené perspektivy. Navíc by tenkrát jakákoliv přímá výzva ke spojení území obývaného Slováky s českými zeměmi byla uherskou vládou automaticky chápána jakožto jasný důkaz „panslavistického spiknutí“ a ospravedlnění potencionálních represí vůči představitelům slovenského života. Daxner navíc v *Národních novinách* nepřímou nařkl newyorskou skupinu z revolučního anarchismu, jímž by mohla celou slovenskou akci nenávratně poškodit, a dokonce naznačil, že Getting s Gessayem možná pracují v zájmu uherské vlády.¹⁷⁶

„Žádat v pamětním spise pod ne zcela jasným titulem 'federace národů rakousko-uherských' politické připojení Slovenska k Čechám a Moravě – ZRUŠENÍ HRANIC UHERSKÉHO STÁTU, čili roztržení Uher, to může jen buď člověk, 'jenž neví, co činí', tedy politicky úplně nepřičetný, - anebo zrádce, který chce podat našim zuřivým nepřátelům do ruky smrtící zbraň proti našim bratrům ve staré vlasti.“¹⁷⁷

Nakonec byla na den 10. září 1914 svolána další debata, během níž měla být probrána definitivní úprava *Memoranda*, aby mohlo konečně vyjít tiskem.¹⁷⁸ I tato porada se však již na samém začátku zvrhla ve střet několika názorových proudů, z nichž nejvyhraněnější reprezentoval na jedné straně Getting, který trval na explicitním přihlášení se k myšlence česko-slovenské vzájemnosti, a na straně druhé Daxner, jenž radil ke zdrženlivosti a k tomu, aby v novém *Memorandu* byla deklarována pouze touha slovenského národa po sebeurčení.

Situace se uklidnila teprve, když byl zvolen nový memorandový výbor, v němž nyní vedle Daxnera a jiných zástupců Slovenské ligy zasedli i Gessay s Gettingem. Tento nový výbor se vzápětí odebral do vedlejší místnosti, kde se měl co nejrychleji dohodnout na nové oficiální verzi *Memoranda*.

175 Slovenský sokol: 15. 8. 1914. str. 6.

176 ČULEN: Pittsburghská dohoda... str. 25-28.

177 Cit. dle: tamtéž str. 28.

178 MINÁR: str. 98.

Takto obměněnému výboru se skutečně brzy podařilo dosáhnout shody a zanedlouho byl vyhotoven text, který vyhovoval jak Gettingovu tak i Daxnerovu stanovisku. Jeden se mohl těšit z toho, že v nové verzi se otevřeně mluvilo o možnosti změny hranic ve střední Evropě, zatímco druhý prohlašoval, že tento nový text byl vlastně vynucen vypuknutím evropské války a nemohl se tak jevit jen jako ústupek newyorské skupině.¹⁷⁹

Nová verze *Memoranda* byla sice podstatně stručnější než původní návrh (údajně proto, aby mohla být kdykoliv podle změněné situace doplněna), nicméně byla o poznání radikálnější.¹⁸⁰ Zmizely odkazy na setrvání Slováků v nedělitelném uherském státě, o němž se již nemluvilo jako o „vlasti“, ale jako o „zemi“, a rovněž tak bylo z definitivního *Memoranda* vypuštěno výše uvedených dvanáct konkrétních požadavků, jejichž naplnění do značné míry záviselo na blahovůli budapešťské vlády a které v původním návrhu zaujímaly takřka třetinu spisu. Ty byly nahrazeny polemikou s vyjádřením předsedy SNS Matúše Duly,¹⁸¹ který ve svém vyhlášení o pasivitě slovenské politiky vyjádřil jistou spokojenost s režimem panujícím v Uhrách, přičemž *Memorandum* tento a jiné články označilo za vynucené projevy loajality, které se v žádném případě neshodují s názory umlčeného slovenského národa.

Nová verze *Memoranda* se tak především soustředila (pomineme-li obsáhlé a květnaté věnování americkému národu) na popis neutěšeného stavu, do nějž slovenský národ v Uhrách upadl, na vypsání jeho příčin a na seznam nejkřiklavějších výstřelků národnostního útlaku.

Ovšem ta nejzásadnější část, z větší části přidaná na popud newyorské skupiny, se skrývala až v samotném závěru *Memoranda*. Zde byla totiž uvedena pasáž, jež ve svém důsledku znamenala definitivní rozloučení se amerických Slováků s myšlenkou zachování Uher – a to i v případě, že by se v Budapešti projevila odvaha k reformám.

„My chceme, aby zavedená... byla úplná rovnoprávnost a svoboda všech národů, bez jakéhokoliv nadprávní jednoho národa nebo jazyka nad jinými anebo na úkor jiných a proto směřujeme ve jménu spravedlnosti a humanity na směrodatné politické činitele Evropy a celého civilizovaného světa žádost a prosbu, aby se postarali o to, aby při ustanovování budoucích politických útvarů a rozhodování o osudech národů všechny křivdy, páchané na slovenském národě byly odstraněny a náš národ, aby byl považovaný za rovnoprávného a rovnocenného činitele mezi ostatními národy.

179 ČULEN: Pittsburská dohoda... str. 39-40.

180 Podrobné srovnání původního a publikovaného textu viz tamtéž str. 42-52.

181 Viz kapitola o Slovácích v Uhrách.

Žádáme pro slovenský národ úplnou samosprávu a svobodu sebeurčení jak na politickém, tak i na kulturním a hospodářském poli.“¹⁸²

Pod tento text se pak podepsala prakticky každá význačná osobnost slovenské emigrace – desítky a desítky jmen, mezi nimiž nechyběli představitelé všech větších novin a časopisů, katoličtí i protestantští kněží a zástupci slovenských spolků. Ti všichni takto vyjadřovali svůj souhlas s *Memorandem* a odpor vůči dalšímu setrvání Slovenska v rámci svatoštěpánské koruny.¹⁸³

Memorandum poprvé vyšlo v polovině září v *New Yorkském denníku* a 24. téhož měsíce v *Národných novinách*. Ovšem brzy jej, v úplnosti nebo výtahu, otiskla všechna významnější slovensky psaná americká periodika.¹⁸⁴ Navíc mělo být *Memorandum* vytištěno ve velkém nákladu jako brožura a rozesíláno tam, kde by mohlo ovlivnit relevantní politické a hospodářské kruhy ve prospěch Slováků. K tomu sloužily i cizojazyčné mutace *Memoranda*. Anglických brožur se natisklo na 2 500, německých, francouzských, ruských a maďarských pak po pěti stech.¹⁸⁵

Zdalo se, že i uherská vláda může být spokojená. Po mnoha desetiletích horečného vyhledávání důkazů o slovanském spiknutí se odpor proti ní stal skutkem.

4. 1. 3. Volba strany

Slováci v Americe se takto prostřednictvím *Memoranda* otevřeně zřekli idey jednotné a nedělitelné uherské vlasti, nicméně stále ještě stáli přede dvěma možnostmi, z nichž museli ve válkou zmítaném světě volit. Buďto přes všechny své výhrady k budapešťské vládě zaujmou loajální postoj k Rakousku-Uhersku a Ústředním mocnostem a budou doufat, že je za jejich snahu po válce císař odmění ústupky v rámci přebudované říše nebo se postaví na stranu Dohody s vírou, že jejich noví spojenci neopomenou na mírové konferenci žádat rovněž spravedlnost pro Slováky.

První cestu si zvolili Slováci v monarchii, nicméně v Americe již krátce před začátkem války převládl protirakouský duch a naprostá většina krajanských časopisů se ztotožnila s vojenskými cíli Dohody.

V tomto rozhodnutí hrálo roli pochopitelně hned několik faktorů. Pomineme-li tradiční

182 Cit dle: Dokument č. 135 – Memorandum slovenskej ligy v Amerike in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej identity..., str. 437

183 Seznam signatářů viz – ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str. 47-49.

184 Kupříkladu Slovenský sokol jej přinesl 30. 9. 1914.

185 ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str. 42.

rusofilství a panslavismus, který byl silný i u mnoha Slováků v USA, stala se důležitým faktorem pro odklon Slováků od mocnářství jako takového jejich historická zkušenost. Jednak tu hrál roli fakt, že mnozí z nich zažili svůj ekonomický a společenský vzestup právě v liberální a demokratické Americe, zatímco Rakousko-Uhersko pro ně bylo zemí bídy a feudálního útlaku spojeného s častým zneužíváním státního aparátu ve prospěch vládnoucích vrstev. A za druhé se jednalo o mnohými slovenskými deníky opakovaně zdůrazňovanou skutečnost, že habsbursko-lotrinská dynastie a František Josef I. zvláště slovenské nároky vždy opomíjeli a nikdy Slováky přes jejich hláсанou i prokazovanou loajalitu nejenže neodměnili, ale dokonce je přivedli na samotnou hranici národní existence.

V novinách pak byly uváděny četné příklady tohoto věrolomného zacházení – počínaje revolucí roku 1848, v níž se Slováci postavili za svého panovníka, za což byli o dvacet let později vydáni na pospas maďarské nadvládě a konče národnostními zákony z roku 1868 (zajišťujícími Slovákům určitou národnostní svobodu), na nichž se sice skvěl panovníkův podpis, ale které byly uherskou vládou bez jakékoliv sankce ze strany Vídně soustavně porušovány.¹⁸⁶

Již od okamžiku vypuknutí války se tak přední slovenská periodika, která do značné míry určovala mínění většiny slovenské emigrace, postavila se vší rozhodností na stranu Dohody a proti Ústředním mocnostem. Celá válka jimi byla už v srpnu 1914 označena za boj germánstva proti slovanství s tím, že je zřejmé, na jakou stranu se musí každý uvědomělý Slovák postavit.

Národní noviny tak již 6. srpna psaly, že „zdar srbských zbraní značí pro nás mnoho, značí snad více, než bychom si mysleli,“¹⁸⁷ přičemž čtenáři byli vyzýváni, aby v každém případě odmítli výzvu c. a k. konzulátů a nešli bojovat za „proklaté“ Rakousko-Uhersko, neboť tím by pošlapali nejen své zájmy nacionální, ale i třídní. Ty bázlivější z nich *Národní noviny* povzbuzovaly s tím, že v USA jsou mimo dosah uherské vlády, která tak na ně rozhodně nemůže poslat četníky jako ve staré vlasti.¹⁸⁸

Nejradikálnější byl opět *Slovenský sokol*, který místo pouhých sympatií rovnou Slovákům navrhl vstup do řad dohodových vojsk.¹⁸⁹ A dokonce i katolická *Jednota* otevřeně volala po porážce Rakouska se slovy „*Ať žije Srbsko! Ať žije Slovanstvo! Smrt našim vrahům.*“¹⁹⁰

Avšak nezůstávalo jen u novinových článků – na mnoha místech Spojených států se

186 Kupříkladu – *Národní noviny*, 6. 8. 1914, str. 4, *Slovenský sokol* 15. 8. 1914, str. 8 a jinde.

187 Cit dle: *Národní noviny*, 6. 8. 1914, str. 4.

188 Tamtéž.

189 *Slovenský sokol*: 15. 8. 1914, str. 7.

190 Cit dle: FERENEC: str. 158.

konaly mítinky a demonstrace odsuzující Rakousko-Uherskou „agresi“ proti Srbsku, kdy Slováci vystupovali bok po boku českým nebo jihoslovanským emigrantům,¹⁹¹ přičemž Getting a newyorští Slováci se „proti zločinnému aktu Rakouska“¹⁹² vyslovili na společné demonstraci se Srby již 1. srpna.

Dá se tedy říci, že američtí Slováci již v průběhu léta 1914 ve své většině odmítli možnost, že se staré mocnářství dokáže samo od sebe obrodit a zajistí slovenskému národu spravedlivé postavení. To mohla uskutečnit pouze vítězná vojska Dohody, která by Slovákům vybojovala právo na sebeurčení. Ovšem v jaké formě mělo Slovensko existovat po válce a ke komu se přidat, to stále ještě zůstávalo věcí budoucích diskusí.

4. 2. Slováci v Rusku

Pokud se takto postavili k vypuknutí války a zápasu Ústředních mocností s Dohodou Slováci američtí, dalo se poměrně jednoznačně předpokládat, na čí stranu se přidají Slováci žijící v carském Rusku. Vypuknutí války pro ruské Slováky totiž znamenalo, že se buď plně zřeknou své staré vlasti a přihlásí se coby loajální carovi poddaní nebo budou podle carova nařízení z 2. srpna 1914 považováni za nepřátelské cizince a bude podle toho s nimi nakládáno. A většina z nich si skutečně místo zabavení majetku a internace na Sibiři¹⁹³ zvolila oddanou službu ruské vládě.

O tom, že kladný vztah Čechů a Slováků k carské říši musel být často vůči podezřívavým ruským úřadům manifestován opravdu důsledně, svědčí kupříkladu epizoda z prvních srpnových dnů – tedy ze samého počátku války. Tehdy se varšavský obchodník a předseda tamějšího československého spolku Ján Országh vydal za místním policejním velitelem, aby jej informoval o tom, že i ti Češi a Slováci, kteří dosud nebyli ruskými poddanými, se nyní projeví jako oddaní synové své druhé vlasti a nejenže neuposlechnou mobilizační vyhlášku c. a k. konzulátu, ale rovnou budou připraveni vstoupit do ruského vojska. Policejní velitel však uchystal Országhovi malé překvapení tím, že takovýto postoj nazval vlastizradou a pohrozil Országhovi a jeho spolupracovníkům deportací na Sibiř.¹⁹⁴ Celý konflikt, který musel být urovnán až zásahem gubernátora varšavské pevnosti, dal Čechům a Slovákům cennou lekci v tom, že musí vycházet ruským úřadům maximálně

191 MAMATEY: str. 7

192 Cit. dle: PEKNÍK: *Názory na riešenie...*, str. 101.

193 Jakožto místa určená k vysídlení pro nepřátelské cizince byla ministerstvem vnitra určena Sibiřská,

Uralská a Záporožská gubernie. – Viz POLÁK, Pavel: *Slovensko-ruské vzťahy za prvej svetovej vojny in Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (Historica)*, Bratislava, 1968 s. 39-65, str. 52.

194 TAKÁČ: *K činnosti J. Országha...* str. 78.

vstříc, neboť přes veškerá pouta, která si s Ruskem v minulých desetiletích vytvořili, jsou závislí pouze na milosti a nemilosti carských úřadů, které vůči nim mohou kdykoliv tvrdě zakročit.

Vždyť to nebyli pouze c. a k. státní příslušníci, kdo byli represáliemi ze strany carského režimu ohroženi. Když naturalizovaný carský poddaný Dušan Makovický, který po smrti svého slavného pacienta zůstal v Jasné Poljaně, připojil svůj podpis pod pacifistický manifest, bylo mu odměnou deset měsíců strávených v Tulské věznici.¹⁹⁵

Aby se této situaci vyhnuli, začali ruští Slováci a Češi manifestovat svou věrnost vládě všude, kde se jen dalo. Česko-slovenské spolky rozesílaly na všechny strany pozdravné telegramy s ujištěním o loajalitě k caru Mikuláši a ruskému válečnému úsilí, jejich členové si hromadně žádali o ruské poddanství a dokonce bylo uspořádáno několik demonstrací, přičemž ta, konaná v Petrohradu 5. srpna, vzbudila zájem dokonce i u místního ruského obyvatelstva, díky němuž se počet jejích účastníků několikanásobně rozrostl. Országh a jeho varšavští spolupracovníci rovněž neopomněli otisknout v časopise *Echo Slowiańske* prohlášení končící slovy:

*„Kéž je prokletý ten stát, který v historické chvíli žene naše rodáky v uniformách proti jejich slovanským bratrům. Pryč s Rakousko-Uherskem. Ať žijí Čechy a Slovensko! Bože, pomoz ruské slovanské armádě osvobodit naše země, jakož i všechna ostatní, Slovany obývaná území z německého jařma.“*¹⁹⁶

Krajanské spolky se také snažily dosáhnout audience u členů vlády a dokonce i u samotného cara. K představitelům ruské politiky se skutečně zástupcům petrohradských Čechů a Slováků podařilo proniknout již v prvních týdnech války, kdy se jim dostalo slyšení u ministra zahraničí Sazonova a jeho kolegy z rezortu vnitra Maklakova. Oba jim sice dali pouze neurčité sliby, nicméně jednalo se o zřejmý důkaz toho, že představitelé vlády začínají s krajanským hnutím v Rusku počítat jako s reálnou silou. V tomto přesvědčení byli zástupci krajanských kolonií mimoděk utvrzeni Sazonovovou žádostí, aby své představy o budoucnosti Čech a Slovenska vypracovali písemně a aby do celého spisu zahrnuli zvláštní výklad o slovenské otázce.¹⁹⁷

Tento výklad byl skutečně velice rychle vyhotoven, nicméně vzhledem ke známé početní disproporci mezi ruskými Slováky a Čechy se celá tato desetistránková brožura nesla

195 POLÁK: Slovensko-ruské vzťahy..., str. 41.

196 GOSIOROVSKÝ: K predstavám..., str. 13.

197 POLÁK: Slovensko-ruské vzťahy..., str. 52.

v tónu, který se nedal nazvat ani jako čechoslovakistický, ale spíše jakožto otevřeně český. Pro Slovensko a Slováky v ní zbylo místo jen jako pro jakýsi přívazek historických českých zemí, které se měly co nejužěji přimknout k romanovské dynastii, jejíž příslušník měl podle celého návrhu usednout na trůn nově zřízeného českého (sic!) státu.¹⁹⁸

O významu tohoto memoranda svědčí fakt, že jej směla skupina moskevských Čechů, mezi jejímiž třemi členy vynikal známý carofil Svatopluk Koníček-Horský, osobně předat 20. srpna v Kremlu samotnému imperátoru vší Rusi.¹⁹⁹

Velkou překážkou v následném rozvoji československého hnutí v Rusku se však záhy ukázala jeho roztržitost mezi značné množství větších i menších organizací. Aby tuto svou nevýhodu překonali, rozhodli se vedoucí osobnosti těch největších spolků z Kyjeva, Moskvy, Petrohradu a Varšavy svolat na druhou zářijovou dekádu do Petrohradu sjezd, který měl být jednak prvním krokem k ustanovení oficiálních orgánů československého hnutí a jednak měl přijmout programové prohlášení, pomocí něž měli ruští krajané nadále vést svůj odboj.²⁰⁰

Mezi delegáty sjezdu se coby zástupce varšavských spolků ocitl i Slovák Ján Országh, který se však v průběhu jednání postavil za čechoslovakistickou koncepci, a jeho požadavky se údajně omezily jen na slovenskou autonomii v nižším školství, čímž v podstatě přitakal tezím, jež byly o měsíc dříve uvedeny v memorandu předaném Koníčkem-Horským carovi.²⁰¹

Účastníci sjezdu dále dosáhli toho, že jim byla přislíbena nová audience u panovníka, přičemž byli ministrem Sazonovem vyzváni, aby jako člen delegace do Carského Sela cestoval i Országh, neboť Jeho Imperátorské Veličenstvo během audience patrně projeví hlubší zájem o Slováky.²⁰²

Tak se tedy 20. září 1914 dopoledne vydala vlakem carské dráhy skupina skupina tří Čechů (mezi nimiž nemohl chybět agilní Koníček-Horský) a jednoho Slováka na audienci k hlavě státu, jehož armády měly být podle jejich plánů hlavními osvoboditeli rakouských a uherských Slovanů.

V průběhu samotné audience byla nejprve carovi předána nová žádost o osvobození Čech a Slovenska – tentokrát se sice hovořilo o dvojjedineém království, avšak tento pojem patrně znamenal onu silně omezenou autonomii, jíž zastával Országh - načež podle vzpomínek účastníků projevil imperátor skutečně živý zájem o poměry v Uhrách a o

198 GOSIOROVSKÝ: K představám..., str. 14.

199 POLÁK: Slovensko-ruské..., str. 52.

200 TAKÁČ: K činnosti..., str. 80.

201 GOSIOROVSKÝ: str. 14.

202 TAKÁČ: K činnosti..., str. 80.

Slováky. Tyto otázky směřoval především na Országha, který situaci ve své staré vlasti vylíčil v těch nejtemnějších barvách. Následovala carova otázka, zdali by si tedy Slováci přáli být spojeni s Čechy, na níž Országh odpověděl, že spojení s „milovanými bratry Čechy“ je přesně to, po čem Slováci touží.²⁰³

Není přesně známo, co si car od této konverzace sliboval, ani to, co si myslel o delegáty načrtnuté fantasmagorické mapě nového československého státu, do nějž údajně měla patřit i Vídeň,²⁰⁴ nicméně pravdou zůstává, že se rozhodl požádat Országha, aby se dostavil do Carského Sela i druhý den a podal jeho zástupci podrobnější rozbor slovenské problematiky.²⁰⁵

Je tedy třeba říci, že se Országh během svého pobytu v Petrohradu rozhodně nenudil – a to se navíc během těchto dní setkal s velitelem carské vojenské kanceláře a dlouhý rozhovor s ním vedl rovněž hlavní prokurátor Nejsvětějšího synodu²⁰⁶ Vladimír Sabler, který údajně právě pod vlivem této debaty přistoupil na zprvu odmítaný koncept vzniku společného státu Čechů a Slováků, i když mu prý stále působilo jisté potíže: „*představit si odtržení uniatské prešovské eparchie od pravoslavného Ruska.*“²⁰⁷

Zdalo se tedy, že věc samostatného Československa zapustila pevné kořeny nejen mezi ruskými Čechy a Slováky, ale představitelé krajanského života v Rusku byli pevně přesvědčeni, že pro tuto ideu získali i rozhodující místa v carské říši. Koneckonců dějinným posláním ruského impéria podle nich přeci bylo přinést svobodu všem Slovanům v Evropě.²⁰⁸

Tyto naděje ovšem ostře kontrastovaly s oficiální ruskou politikou, která si rozhodně v této fázi konfliktu nekladla za svůj válečný cíl úplný rozpad Rakousko-Uherské říše, ale svůj zájem upírala spíše na její severní okrajová území, jako byla Halič či Bukovina. V žádném případě se však v Petrohradě roku 1914 nepočítalo se zřízením československého státu a oba národy měly v ruské politice hrát nejvýše roli nátlakového faktoru, kterým si Rusko během přípravných mírových jednání na Rakousku vynutí jisté ústupky.²⁰⁹

203 Cit. dle TAKÁČ: str. 81.

204 Tamtéž.

205 MARKOVIČ: str. 9.

206 Nejsvětější synod, v jehož čele stál hlavní prokurátor (oberprokurátor) s faktickými pravomocemi ministra pro církevní záležitosti, byl nejvyšším úřadem ruské pravoslavné církve, jehož členy jmenoval přímo panovník.

207 Cit. dle PICHLÍK, Karel: Bez legend, Praha, 1991, str. 48.

208 Kupříkladu na zmíněné carské audienci z 20. srpna Češi vyjádřili své přesvědčení takto: „...*prozřetelnost usoudila, aby dílo osvobození Slovanů započaté Vaším dědem světlé památky (Alexandrem II. - pozn. TB.) , jste zakončili Vy, děržavný hosudare, osvoboditeli Červené Rusi a celého západního Slovanstva.*“ – cit. dle POLÁK: Slovensko-ruské..., str. 52-3.

209 Podrobněji o otázce ruského vztahu k rakouským a uherským Slovanům obecně viz např. – PAPOUŠEK, Jaroslav: Carské Rusko a naše osvobození, Praha, 1927, str. 29.

4. 3. Slováci v Uhrách

Realističtější část slovenské politické scény v Uhrách roku 1914 vkládala veškeré naděje na změnu neutěšeného postavení Slováků do brzké výměny na rakousko-uherském trůnu. Císař a král František Josef I. se již delší dobu netěšil pevnému zdraví a, jak bylo známo, představy následníka trůnu arcivévody Františka Ferdinanda o budoucím směřování monarchie byly v přímém protikladu s přáním drtivé většiny vedoucích uherských politiků.

Jednou z koncepcí, jíž sledoval tzv. Belvederský kruh, což bylo uskupení osob, které kolem sebe František Ferdinand shromáždil, byla federalizace monarchie na základě etnických principů do čtrnácti autonomních celků, mezi nimiž mít své místo i slovenské národní území.²¹⁰ Tato koncepce, k jejímž propagátorům patřil také slovenský politik a novinář Milan Hodža, však utrpěla těžkou ránu sarajevským atentátem. Zdálo se, že jakákoliv šance slovenské politiky na brzké vymanění z okovů dualismu rázem pohasla. Nicméně nebylo tomu úplně tak.

Již v červenci 1914 začali někteří představitelé Belvederského kruhu, mezi nimiž vynikal majitel deníku *Die Neue Zeit* hrabě Bernsdorf, vysílat směrem ke slovenským politikům signály v tom smyslu, že ideje následníka trůnu nezemřely spolu s ním a že by bylo škoda je nyní opustit.²¹¹ Zástupci Slováků (především Milan Hodža a továrník Kornel Stodola) tak byli do Vídně na porady těchto veličin zváni i nadále.²¹²

Netřeba pochybovat o tom, že mezi těmi představiteli slovenské politiky, kteří byli prorakousky naladěni, vzbudily tyto návrhy oprávněné nadšení a do značné míry přispívaly k tomu, že Slováci doma zvolili opačnou cestu než jejich krajané v zámoří a Rusku, a rozhodli se vsadit vše na kartu loajality k panovnickému domu.

Výběr právě této orientace byl o to jednodušší, že slovenská politika uvnitř Uherska se z pochopitelných důvodů nemohla veřejně ztotožnit s ideou rozkladu Uher podle etnického klíče a nějakou formou autonomie ať již v rámci Rakouska či mimo něj, a navíc se ideál starší generace, to jest osvobození carskými vojsky, musel začít zdát po obratu na východní frontě z jara roku 1915 jakousi nedosažitelnou chimérou.

Bylo zcela zřejmé, že vzhledem k tomu, že válka může skončit i vítězstvím Ústředních mocností nebo kompromisním smírem, kdy na slovenskou otázku nebude brán zřetel, musí

210 Přehledná mapka této federalizované podoby monarchie viz kupříkladu – KAČÍREK, Luboš: Orol, lev či dvojkříž (Národno-štatné koncepcie Slovákov počas prvej svetovej vojny) in *Historická revue* 19, 2008, č. 10, s. 10-14, str. 10.

211 KRAJČOVIČ: str. 44-45.

212 Tamtéž: str. 50.

i ti slovenští politici, jimž Rakousko-Uhersko k srdci příliš nepřirostlo, počítat s tím, že o jejich poválečném osudu bude patrně rozhodovat Vídeň a Budapešť. Bylo proto třeba získat pro svou věc i představitele Rakousko-Uherské monarchie, kteří mohli v případě takového vývinu událostí Slovákům splnit alespoň některé z jejich požadavků.

Když se tedy začaly v tisku objevovat zprávy o hrdinství a oddanosti pluků, v nichž tvořily většinu vojáci slovenské národnosti, snažila se slovenská politika prezentovat tento fakt jakožto důkaz neskonalé věrnosti slovenského národa vlasti a dynastii v těžkých dobách, za níž by měl být tento loajální lid odměněn. Tato tendence prosazovaná především jediným aktivním slovenským poslancem uherského sněmu Ferdinandem Jurigou však nenašla na rozhodujících místech příznivou odezvu, a tak byla slovenská reprezentace postupně de facto dotlačena k tomu, aby jedinou možností pro národní přežití viděla ve svém vymanění ze svazku Svatoštěpánské koruny.²¹³

Představitelé uherské vlády totiž jako by od počátku dělali vše proto, aby Slováci od setrvání ve své zemi odradili. Nejprve se za jejich tichého přihlížení rozeběhla šovinistická propagandistická kampaň, která se často zvrhla v obyčejné pouliční násilnosti, kdy se rozvášněný dav vytloukal okna domů, v nichž žili známí slovenští národovci, a následně přišla ze strany státu otevřená perzekuce.²¹⁴ Na kratší dobu byli internováni někteří význačnější slovenští politici včetně Milana Hodži, Janko Jesenského či Rudolfa Markoviče a ti méně význační často rovnou končili ve věznicích.²¹⁵ Jiných nepohodlných slovenských představitelů se vláda zbavila elegantnějším způsobem – poslala jim povolávací rozkaz.²¹⁶

S vypuknutím války pak také uherská vláda získala možnost vydávat každou opozici vůči své politice mezi nemaďarskými národy za vlastizrádné hnutí, směřující k rozbití monarchie jako takové. A to přesto, že jediným tiskovým orgánem na Slovensku, který se otevřeně postavil proti angažovanosti Rakouska-Uherska ve válce, byly již na jejím počátku sociálně demokratické *Robotnické noviny*, zatímco národovecké listy psaly buďto neutrálně či v případě ľudáckého tisku ryze promonarchisticky.²¹⁷

Při takovémto rozložení sil tedy není divu, že předsednictvo SNS se ve snaze vyhnout se bezbřehým projevům loajality, jaké by od něj byly žádány a které by ve svém rozsahu

213 HRONSKÝ, Marian: Pohyb východního frontu (august 1914 - máj 1915) a jeho dosah a ohlas na Slovensku in In: Vojenská história, 1, 1997, č. 1, s. 23 – 32, str. 27-29.

214 ČAPLOVIČ, Dušan a kol.: Dejiny Slovenska, Bratislava, 2000, str. 215.

215 Odhaduje se, že tento druh represálií postihl v prvních měsících války na 600 osob slovenské národnosti. Viz (HAPÁK: Dejiny Slovenska IV...., str. 403.

216 PEKNÍK, Miroslav: Slovenská politika na začiatku prvej svetovej vojny in (eds.) KOVÁČ, Dušan, PODRIMAŤSKÝ, Milan: Slovensko na začiatku 20. storočia, Bratislava, 1999, s. 316-333, str. 317.

217 KOVÁČ: Dušan: Dejiny Slovenska, Praha, 2007, str. 163

dozajista předčily vše, na co byla slovenská politika ochotna přistoupit, rozhodlo už krátce po rozpoutání války 1914 uchýlit se do pasivity. 6. srpna se tak v *Národných novinách* objevilo vyhlášení podepsané Matúšem Dulou, v němž se mimo jiné pravilo:

„Aby se vyhnulo nedorozumění (tj. předsednictvo Slovenské národnej strany – pozn. TB), jaké v pohnutých časech lehce může vzniknout, zastavilo na celou dobu započaté války veškerou činnost své strany a přičinilo se i za to, aby již svolané shromáždění slovenských kulturních spolků bylo odročeno. Rozumí se samo sebou, že když se nám podaří spojenými silami vydobýt palmu žádaného pokoje, v naději na větší uznání, všemi zákonně dovolenými prostředky se bude domáhat všeho, co slovenský národ ke svému kulturnímu a materiálnímu povznesení potřebuje a k čemu on podle přirozeného práva a pozitivních zákonů má oprávněné nároky.... Pán Bůh s námi a zlé pryč!“²¹⁸

Bylo to právě toto prohlášení, které, jak bylo ukázáno výše, tolik vadilo Slovákům v zámoří, že reakce na něj musela být dokonce obsažena v samotném *Memorandu*. Problematická však nebyla přímo tato pasáž, ale místa, kde Dula velebil „*věrnost a přítulnost k naší slavné dynastii*“,²¹⁹ s níž se pojila „*láska k vlasti*“²²⁰ a snaha aby tato vlast „*ve svojí celistvosti byla udržená, v nastávající válce aby neutrpěla žádné újmy a vyšla z ní vítězně*.“²²¹ A to vše proto, že podle Duly:

„v této touze po zachování naší národní individuality nám Slovákům do nejvnitřnějších útroob prosáкло přesvědčení, že pro takové malé národy, jako jsme my a ostatní spolu s námi... nejlépe odpovídá takový státní útvar jako je naše vlast a monarchie.“²²²

Není proto divu, že američtí Slováci odsoudili toto vyhlášení jako vynucené přímým násilím. Ve skutečnosti se však jednalo pouze o Dulovu snahu vyhnout se oficiálnějším vyjádřením věrnosti přímo uherské vládě, a pokus mít pro všechny případy jistění proti obvinění z neloajálnosti.

Slovenská politika tak v Uhrách zcela umlkla a je zřejmé, že v žádném případě nemohla oficiálně přicházet s novými koncepty slovenské budoucnosti.

218 Cit. dle: Dokument č. 134 – Od predsedníctva slovenskej národnej strany in (ed.) BEŇKO, Ján:

Dokumenty slovenskej národnej identity..., str. 433

219 Cit. dle: tamtéž: str. 432-433.

220 Cit. dle: tamtéž: str. 433.

221 Cit. dle: tamtéž.

222 Cit dle: tamtéž: str. 432

To ovšem neznamená, že by se v prvních letech války v habsburské monarchii nenašli slovenští politici, kteří by i nadále nepokračovali ve svých snahách o změnu státoprávního postavení Slovenska. Pouze se tato jejich práce stala ryze soukromou věcí a veřejnost s ní nemohla být seznamována pomocí klasických zpravodajských kanálů.

5. KONCEPCE BUDOUCNOSTI SLOVENSKA V PRŮBĚHU PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

5. 1. Česko-slovenská koncepce

5. 1. 1. Apel a Cleverlandská dohoda

Po vydání *Memoranda* a vymezení se vůči politice Ústředních mocností bylo zřejmé, že američtí Slováci již nadále nepočítají se setrváním své země v rámci rakousko-uherského mocnářství. To samé se dá říci po Országhově návštěvě u cara o Slováciích ruských. Nicméně od zřeknutí se oddanosti koruně svatého Štěpána k naprosté akceptaci česko-slovenské orientace byla ještě poměrně dlouhá cesta.

Byl zde především strach z českého „hegemonismu“.²²³ Češi by v případném společném budoucím státě měli většinu. A historická zkušenost z Uher Slováky učila nedůvěře k cizí národnostní nadvládě. Češi navíc oproti Maďarům představovali, alespoň podle části zástupců Slovenské ligy, element, který byl na daleko vyšší ekonomické úrovni a tudíž by pro něj patrně nebyl problém Slovensko velice rychle ekonomicky opanovat a díky svému podnikatelskému duchu prakticky zlikvidovat slovenský kapitál – což bylo něco, čeho podle zástupců pittsburghské skupiny Maďaři nikdy plně nedosáhli.²²⁴ Krom toho Češi, díky své příbuznosti se slovenským etnikem, představovali nebezpečí i v tom smyslu, že od nich hrozila mnohem rychlejší a úplnější asimilace, než jaké mohli Maďaři dosáhnout násilím.²²⁵ A přestože se i mezi představiteli Slovenské ligy v této skupině našli tací – jako kupříkladu Mamatey²²⁶ – kteří opatrně připouštěli možnost, že pro Slováky bude nakonec nějaká forma federativního česko-slovenského státu výhodná²²⁷ (už jen proto, že tak Slováci budou mít na diplomatickém poli při mírových jednáních alespoň nějakou váhu), tvrdili další z nich, že k naplnění všech slovenských národnostních tužeb plně postačuje národnostní autonomie a že je zcela lhostejné, od koho ji Slováci získají.

Nicméně zdaleka ne všichni takovéto pesimistické výhledy pro česko-slovenskou spolupráci sdíleli. Kupříkladu kněz a předseda početné organizace zámořských katolických

223 HRONSKÝ, Marian: Čechoslovakismus- za a proti in (ed.) PEKNÍK, Miroslav: Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika - Slovenské národné rady - Čechoslovakizmus, Bratislava, 2000, s. 552-562, str. 552.

224 MINÁR: str. 103.

225 ČULEN, Konštantín: Pittsburská dohoda..., str. 35.

226 Mamatey sám měl za optimální variantu federace ve smyslu Spojených států, kde by české země a Slovensko tvořily celky odpovídající jednotlivým americkým státům. - PICHLÍK: str. 61.

227 KOVÁČ a kol.: Slovensko ve 20. storočí II. str. 29.

krajanů První katolická slovenská jednota Matúš Jankola se domníval, že:

„Ohledně Čechů. Jejich supremace může být jen dočasná, pokud si vychováme jedno pokolení ve svém duchu. Český liberalismus nepovažujeme za tak nebezpečný, naše povaha, charakter je jinačí...“²²⁸

Ovšem zcela pochopitelně se ani Jankola nestavěl za bezpodmínečnou spolupráci s Čechy a ani za to, aby budoucí stát byl spravován z jediného centra. Rozhodně nepatřil mezi zaryté čechofilly, jací se rekrutovali z řad slovenských sokolů, a proto i on trval na tom, aby se případným českým snahám o pronikání na Slovensko postavily již předem administrativní překážky. Ve dvou listech, jež zaslal v polovici prosince 1914 redaktoru tiskového orgánu své organizace – časopisu *Jednota* – Jozefu Huškovi, a z nichž pochází i výše uvedená ukázka, budoucí vztah českých zemí a Slovenska popsal následovně:

„Za příklad spojení nechť nám slouží Rakousko-Uhersko. Nejvyšší vláda, diplomacie a vojsko jednotné, všechno ostatní nechť zůstane své. Ať už to bude konfederace republikánská nebo monarchistická... My nic nebudeme znamenat v monarchii (Rakousko-Uherské – pozn. TB.) a zhola nic ve slavné Rossii. Kdežto s Čechy bychom byli na základě rovnoprávnosti á la Austrie a Uhersko nebo před tím Švédsko a Norsko se svojí samosprávou, parlamentem, s krajinským, státním jazykem slovenským... Malý mezi velkými hraje roli chlapce, dítěte, blázna nebo sluhy.“²²⁹

Tyto obavy z českého přístupu ke Slovákům a snahu vtisknout budoucímu státu federativní podobu rozhodně nesdílela newyorská skupina pod vedením Milana Gettinga. Přestože dosud zástupci Slováků s představiteli českého života v USA, o Čechách v Rakousku nemluvě, nejednali, měl *Slovenský sokol* zcela jasno nejen v tom, že budoucnost Slovenska jednoznačně leží ve svazku s českými zeměmi, ale i v tom, jaké výhodné postavení v tomto státě Češi zcela automaticky Slovákům udělí. Tak se již 30. srpna v tomto časopise objevila zpráva ohlašující, že po válce: *„Češi a Slováci budou mít jeden stát, ve kterém Slováci budou mít tu nejširší autonomii.“²³⁰* Tuto možnost budoucího státoprávního postavení Slovenska časopis i v dalších číslech prezentoval svým čtenářům

228 Cit. dle: Dokument č. 136 – Naším heslom musí být: Preč od Maďarov! – Výňatky z listov Matúša Jankolu na riešení slovenskej otázky a slovensko-čekej orientácii in (ed.) BENKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity..., str. 439-440

229 Cit. dle: Tamtéž.

230 Cit dle: Slovenský sokol, 30. 8. 1914, str. 12.

jakožto tu, která je pro Slováky neoptimálnější.²³¹ Nechybělo dokonce ani ujišťování o tom, že Češi, Moravané a Slováci jsou jeden národ stejně tak jako tvoří jeden národ Srbochorvaté.²³² A pokud snad někteří opatrnější Slováci přesto Čechům nevěří, na budování případných administrativních zábran pro zachování slovenské identity bude dost času poté, co se české země a Slovensko osvobodí.²³³

Tyto a podobné představy bohužel měly jeden základní nedostatek. Nejenže, jak již bylo řečeno, nedocházelo v předválečné době mezi Čechy a Slováky ve Spojených státech k výraznějším kontaktům na spolkové úrovni, ale Češi sami na počátku války ani nedisponovali podobnou zastřešující organizací, jakou na Slovenské straně představovala Slovenská liga, což veškerá jednání mezi krajany obou národností o společném postupu značně komplikovalo. Situace se zlepšila až v průběhu roku 1915, kdy se plně konstitovalo České národní sdružení, jež mělo koordinovat český národní pohyb v USA.²³⁴

Ani tato neorganizovanost na české straně ovšem nebránila „newyorské skupině“ v čele s Gettingem, aby se vší silou bila za česko-slovenskou národní jednotu, přičemž neváhala dokonce sáhnout k tomu, aby zpochybnila nedávno odsouhlasené a zveřejněné *Memorandum* a pokusila se zablokovat rozeslání jeho překladů na relevantní místa v dohodových a neutrálních zemích. Podle Gettinga a jeho společníků totiž *Memorandum* dostatečně neakcentovalo česko-slovenskou ideu a proto by mohlo slovenskou osvobozovací akci spíše poškodit nežli jí prospět. V tomto směru redaktora *Slovenského sokola* podporoval i představitel Česko-amerického výboru v New Yorku Tomáš Čapek, jenž si již v září 1914 rozhořčeně stěžoval Mamateyovi, že *Memorandum* česko-slovenskou otázku opomíjí, pročež on sám se rozhodl vypracovat k *Memorandu* dodatek, který tyto věci uvede na pravou míru.²³⁵

5. prosince 1914 tak svolal Getting své stoupence do New Yorku, kde byl přijat dokument, nesený duchem nejužší česko-slovenské spolupráce, jemuž se dostalo názvu *Apel*. V tomto spisu, adresovaném „všem slovenským organizacím, Slovenské lize a všem Slovákům v Americe“²³⁶, se autoři snažili poukázat na malou koordinovanost a propracovanost slovenské zahraniční akce, která se doposud nemůže pochlubit žádnými konkrétnějšími výsledky. Značnou část *Apelu* tvoří návrhy na zavedení národní daně, která

231 Slovenský sokol, 15. 10. 1914, str. 4.

232 Slovenský sokol, 15. 3. 1915, str. 6, Slovenský sokol, 15. 4, 1915, str. 2-3.

233 Slovenský sokol, 30. 4. 1915, str. 6-7.

234 MINÁR: str. 104.

235 KOVÁČ a kol.: Slovensko v 20. storočí II..., str. 29

236 Cit. dle: GETTING: str. 42.

by pomohla slovenským představitelům získat potřebné finance pro další vedení odboje, nicméně pro vývoj diskuse o dalším osudu Slovenska byl zásadní závěr dokumentu, kde bylo mimo jiné uvedeno:

„Soustředění našich politických snah dovolujeme si označit následovně:

Jelikož dosavadní soužití s Maďary v politických hranicích Uherska nás přesvědčilo, že Maďaři nikdy Slováky za národ neuznali a neprojevili žádné známky, že by to v budoucnosti učinit chtěli...

dále, protože nás s Čechy váže nejen pokrevní a kulturní pouto... soudě podle těch všech projevů a důkazů, které český národ Slovákům poskytl... PŘEJEME SI POLITICKÉ SJEDNOCENÍ SLOVÁKŮ A ČECHŮ, protože věříme, že český národ bude respektovat naše snahy o svébytný vývin.“²³⁷

S obsahem *Apelu* sice vyjádřili svůj souhlas krom newyorských i chicagští Slováci zastoupení Arnoštem Křižanem a Milanem Laučíkem, nicméně v Pittsburgu u Slovenské ligy celý spis tvrdě narazil.²³⁸ Je totiž pochopitelné, že tak explicitní vyjádření snahy o česko-slovenské sjednocení se muselo setkat u jejích představitelů – i těch, kteří se nějaké formě spolupráce s Čechy nebránili - s rozhodným odporem. Proto také schůze, konaná 17. ledna 1915 v New Yorku, během níž si měly obě strany svá stanoviska vyjasnit, skončila ostrou výměnou názorů, která ve svém důsledku spustila další kolo vzájemného osočování na stránkách slovenskoamerických novin.

Během oné schůze totiž Getting a jeho stoupenci ruku v ruce s některými zástupci amerických Čechů požadovali jasné přihlášení se k československému programu, zatímco Daxner tvrdil, že takovéto vyhlášení je zcela předčasné, neboť válka stále ještě probíhá a zvítězí-li Ústřední mocnosti, nebude mít takto upravené *Memorandum* žádnou hodnotu, neboť se česko-slovenská orientace v něm vyřčená stane pouhou fantasmagorií. Proto, spolu s Mamateyem, trvali na tom, aby byla zachovaná původní formulace *Memoranda*. Vzápětí se debata stočila k tomu, že v Čapkově čechoslovakistickém dodatku k *Memorandu*, který na schůzi newyorská skupina představila, není dostatečně zdůrazněno, že Slováci tvoří svébytný národ a že jsou v něm označováni pouze jako „národnost“ a „lid“, což podle Daxnera upomínalo na praxi, jíž ve vztahu ke Slovákům nechvalně proslul uherský stát. Nakonec bylo alespoň dosaženo dohody o tom, že Slováci

237 Cit dle: Tamtéž, str. 44.

238 GETTING: str. 45.

budou odteď postupovat ve svém zápase ruku v ruce s Čechy a že na kongrese Slovenské ligy, jenž se měl konat na konci února, bude v tomto smyslu přijatá rezoluce.

To se nicméně nestalo a místo toho v předvečer konání kongresu zaútočily na *Apel* a jeho autory pittsburské *Národní noviny*, které celou jejich akci odmítly s tím, že kdo se snaží o takovéto těsné spojení s Čechy, je v podstatě odrodilcem a československou ideu označily za stejně zhoubnou jako ideu uherského státního národa.²³⁹ Na to pro změnu odpověděly listy nacházející se pod vlivem newyorské skupiny, jež označily odpůrce manifestu za čechofoby a maďaróny. Vždyť i Ivan Daxner byl podle *Newyorského denníka*: „známý svou náklonností ke všemu maďarskému.“²⁴⁰ Na to zase Daxner v *Národných novinách* odpověděl tím, že nazval *Newyorský denník*:

„sobeckým cílem a lžemi přeplněným časopisem, v jehož čele stojí mravně zbankrotovaný a bezcharakterní chlap (Gessay – pozn. TB), obviňující ze špehování a renegátství muže zasloužilého za slovenskou věc.“²⁴¹

A to vše ještě zhoršovala politicky neobratná vyjádření amerických Čechů - podle Gettinga především těch z Chicaga, kteří v průběhu celé války často i na těch schůzích, kde byli přítomni ve větším počtu Slováci, přezíravě hovořili místo o československém o českém národu a státě, čímž do značné míry posilovali obavy těch, kteří ve společném státě viděli jen další nebezpečí pro zdárný vývin slovenského národa.²⁴²

Je tedy zřejmé, že v takovéto atmosféře nemohlo být o nějakém rozumném jednání o česko-slovenském spojení ani řeči. A to už vůbec ne na zmiňovaném únorovém kongresu Slovenské ligy, kde se nakonec z myšlenek v *Apelu* obsažených dostala na pořad jednání pouze národní daň a kde Gettingovo vystoupení na podporu česko-slovenského sblížení skončilo fiaskem. Tajemník Daxner totiž veřejně zpochybnil jeho členství v Lize a tudíž i právo o něčem rozhodovat,²⁴³ na což si později Getting ve *Slovenském sokole* rozhořčeně stěžoval.²⁴⁴ To ovšem neznamenalo, že by se svého záměru zcela vzdal. Naopak- prakticky až do roku 1918 se pokoušel svou verzi memoranda různými cestami prosadit.²⁴⁵

Nakonec bylo tedy *Memorandum* rozesláno tak, jak bylo zformulováno původně - bez

239 ČULEN: Pittsburská dohoda.... str. 53-57.

240 Cit. dle: Tamtéž, str. 58.

241 Cit. dle: Tamtéž, str. 59.

242 GETTING: str. 159.

243 Tamtéž: str. 51.

244 Slovenský sokol, 28. 2. 1915, str. 11.

245 GETTING: str. 111.

jakéhokoliv dodatku o česko-slovenské spolupráci. Nicméně přes všechny překážky, které patrně daleko více spočívaly v osobní animositě, než ve skutečných ideových rozdílech,²⁴⁶ bylo jen otázkou času, kdy budou američtí Slováci nuceni se nějakým způsobem veřejně vyslovit o definitivním směřování slovenské politiky v Americe.

Iniciativa vedoucí k takovémuto explicitnímu vyjádření česko-slovenského programu však nakonec v průběhu roku 1915 nevyšla ze slovenské, ale naopak z české strany. Ta totiž konečně s příchodem podzimu 1915 konečně dospěla ke sjednocení drtivé většiny českých nekatolických krajanských organizací do Českého národního sdružení.²⁴⁷

Vzhledem k tomu, že čeští zástupci, a z nich především tajemník newyorské odbočky Národního sdružení Emanuel Voska, považovali za nezbytné, aby byla uzavřena dohoda, která by osvobozovací akci definitivně představila jako česko-slovenskou a pod níž by byli podepsáni relevantní zástupci slovenského národa, rozhodli se představitelé amerických Čechů vyjít Slovákům maximálně vstříc. Proto po několikaměsíčních jednáních nakonec zaslali představitelům Slovenské ligy návrh dohody koncipovaný tajemníkem Českého národního sdružení Josefem Tvrzickým, který naprosto překonával vše, za co se dosud bili i ti nejnacionálnější Slováci. Vždyť zde Slovensku nebyla nabídnuta jen autonomie, ale přímo rovnoprávná federace s českými zeměmi.²⁴⁸

Bylo zřejmé, že takovýto koncept vyvolá neutuchající nadšení napříč celým spektrem slovenských organizací. A skutečně tomu tak bylo.

Daxnera a Mamateye potěšil rozsah slovenské samosprávy, zatímco Getting projevil nelíčenou radost nad tím, že se konečně objevil dokument, jenž pevně stvrzuje osvobozovací akci jakožto česko-slovenskou a dává tak de facto za pravdu kurzu spolupráce s Čechy, který on sám zastával již od samotného počátku války a který podle něj Slovenská liga dříve odmítala.²⁴⁹ Koneckonců později celou dohodu uzavřenou na bázi tohoto návrhu označil za dílo slovenských sokolů a vyjádřil své rozhořčení nad tím, že jejich zástupce (tedy on sám) nebyl ke slavnostnímu podpisu přizván.²⁵⁰

Spolu s tímto konceptem dohody pak také Slovenská liga obdržela návrh na uspořádání schůze, kde mělo být o tomto díle rokováno a kde mělo dojít ke stvrzení společného česko-slovenského postupu.

Toto setkání konané v Clevelandu ve dnech 22. a 23. října 1915, na němž měli hlavní

246 Koneckonců roku 1915 i Mamatey už psal o tom, že idea česko-slovenské politické jednoty je realitou, již znehodnocuje pouze chybějící program. – Viz DOBROTKOVÁ: str. 106

247 Katolíci, obávající se jejího pokrokařského rázu se připojili až později.

248 ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str. 81.

249 Slovenský sokol, 15. 11. 1915, str. 17.

250 Tamtéž, 31. 12. 1915, str. 4.

slovo Voska s Mamateyem,²⁵¹ skončilo přijetím federalistické Clevelandské dohody, která prakticky celá vycházela z původního českého návrhu, a zástupci Slovenské ligy v ní prosadili jen několik drobnějších změn.²⁵²

V textu dohody obě hlavní české a slovenské krajanské organizace poprvé formulovaly v pěti bodech společnou koncepci budoucího postavení českých zemí a Slovenska v poválečné Evropě:

„2) Spojení Českého a Slovenského národa ve federativním svazku států, s úplnou národní autonomií Slovenska, vlastním sněmem, vlastní státní správou, úplnou kulturní svobodou – tedy i s plným užíváním slovenského jazyka – vlastní správou finanční a politickou- se státním jazykem slovenským...

*4) Forma vlády: personální unie, s demokratickým zřízením státu, podobně jako v Anglii.*²⁵³

Krom tohoto dokumentu pak ještě zástupci Ligy a Národního sdružení v Clevelandu podepsali dohodu o způsobu své další práce, v níž především obě strany prohlašovaly, že se budou vzájemně uznávat jakožto jediní zástupci svých národů v USA a že se budou snažit o maximální kooperaci.

Clevelandský časopis *Hlas*, který měl zprávy o schůzi z první ruky, dal svým čtenářům vědět, že celá jednání jsou důsledkem české snahy, aby se Slovensko stalo „*součástí federace Česko-Slovenské*“²⁵⁴ a že Národní sdružení i Slovenská liga nyní budou ruku v ruce pracovat za „*svobodné Čechy i za svobodné a rovnoprávné Slovensko*.“²⁵⁵

Uzavřením této dohody navíc američtí Slováci nejenže svázali svůj další postup s českými krajany, ale zároveň se dostali do kontaktu se zástupci českého exilu v západní Evropě, který již měl tou dobou k čechoameričanům silné vazby. Sami tak museli nějakým způsobem uspořádat své vztahy s vůdci československé zahraniční akce - tedy především s Masarykem a jeho spolupracovníky.

O tom, že si tuto skutečnost uvědomovali i představitelé Slovenské ligy svědčí telegram zalaný krátce před uzavřením Clevelandské dohody Mamateyem do Londýna, v němž gratuloval Tomáši Garrigue Masarykovi k získání místa na londýnské univerzitě a požádal

251 Pro podrobný popis jejich projevů viz PANKUCH: str. 115-116.

252 Tamtéž.

253 Cit. dle: Dokument č. 139 – Clevelandská dohoda in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity..., str. 444

254 Cit dle: PANKUCH: str. 113.

255 Cit dle: tamtéž, str. 114.

ho, aby při svých přednáškách nezapomínal „na nás Slováky, kteří v souladu s Čechy pracují a doufají v dosažení svobody a národní samostatnosti.“²⁵⁶ Masaryk promptně odpověděl s tím, že v Londýně pracuje za „naši společnou svobodu a nezávislost.“²⁵⁷

Tento telegram společně s vyjádřením Emanuela Vosky, který měl během clevelandských jednání za bouřlivého aplausu prohlásit, že profesor Masaryk zná obsah celé dohody a že s ním vyjádřil svůj souhlas, dozajista přispěl k tomu, že i národovecky naladěni Slováci sami začali na Masaryka pohlížet jako na někoho, koho mohou nazývat svým „velkým přítelem“²⁵⁸ a čechoslovakistické listy nebyly daleko od toho, aby pražského profesora označili za Slováka, který konečně zbaví Slovensko maďarské nadvlády.²⁵⁹

Zdalo se, že budoucnost Slovenska v připravovaném státě nemůže být růžovější.

5. 1. 2. Cesta delegátů Slovenské ligy do Evropy

Nicméně již záhy po podpisu Clevelandské dohody dostala česko-slovenská spolupráce opět trhliny. Vzhledem k optimistickému očekávání, jež u Slovenské ligy vzbudila Clevelandská dohoda, získal T. G. Masaryk od jejích zástupců (Mamateye a Daxnera) svolení s užitím jejich podpisů pod dokument s mnohomluvným názvem „Vyhlášení českého komitétu zahraničního proti Rakousku-Uhersku, pro spojence a pro boj o samostatný československý stát po jejich boku.“

Problém pro zástupce Slovenské ligy tkvěl v tom, že se jejich podpisy takto zaskvěly pod prohlášením, které nebylo česko-slovenské, ba dokonce ani československé, ale které se prezentovalo jen a pouze jakožto české. Mnozí Slováci tak po přečtení tohoto dokumentu, jenž se široce rozepisoval o situaci v Čechách a o postavení a zájmech českého národa, který se snaží vytvořit samostatný československý stát, došli opět k závěru, že je Češi chápou pouze coby zcela podružný element své vlastní národoosvobozovací akce. Dokument tak vyvolal mezi členstvem Slovenské ligy bouři nevole a Daxner považoval za nutné se k němu ve svém zcela ironickém komentáři vyjádřit:

„K sestavenému manifestu bratrům Čechům blahopřejeme. Zahrnuje úplně vše, co se

256 Cit. dle: A. Mamatey T. G. Masarykovi in (ed.) RYCHLÍK, Jan: Korespondence TGM-MRŠ..., str. 102.

257 Cit. dle T. G. Masaryk A. Mamateyovi in tamtéž, str. 103.

258 Takto Masaryka nazvaly kupříkladu Národní noviny. Cit dle: GOSIOROVSKÝ: K představám..., str. 21.

259 Slovenský sokol: 31. 10. 1915, str. 3. Tentýž list pak v květnu 1916 prohlašoval, že Masaryk a Štefánik jsou dva Slováci bojující za slovenskou věc. – Slovenský sokol, 15. 5. 1916, str. 21. Slovák v Americe dokonce ještě v březnu 1917 otiskl text: „Jsme hrdí, že Masaryk je Slovák.“ – Viz Slovák v Americe, 9. 3. 1917, str. 2.

*týká bratrského národa českého a jeho aspirací. Mohli bychom sice z naší strany namítat, že manifest není vypracovaný v duchu česko-slovenské dohody a společných aspirací, ale to nečiníme, neboť víme, že manifest snad byl vypracovaný již tehdy, když jsme se na jednotném postupu s bratry Čechy nedohodli a konečně osvědčení bratří Čechů, že pracují za samostatný stát, nám nyní postačí, abychom s ním plně souhlasili... V budoucnosti si však přejeme, aby podobné, cizinu informující články byly vypracované v duchu společné česko-slovenské dohody a společných aspirací – pro oba činitele rovnoměrně.*²⁶⁰

Ve snaze vyhnout se podobným blamážím ze strany organizací zahraničního odboje, které měly své sídlo mimo Spojené státy, rostlo ve směřodatných slovenských kruzích přesvědčení o nutnosti vyslat do Evropy své zástupce, kteří by tam hájili slovenské zájmy.

K obsáhlému prodebatování této myšlenky se brzy naskytla vhodná příležitost. Na 22. – 23. února 1916 byl totiž svolán devátý kongres Slovenské ligy, jenž se měl mimo jiné zabývat česko-slovenskými vztahy a možnostmi, jaké bude slovenská strana mít v případě české dezinterpretace Clevelandské dohody.²⁶¹

Na přetřes tak zákonitě musela přijít i idea vyslání jedné nebo několika osob do Evropy, kde by takovýto vyslanec Ligy mohl situaci nejen monitorovat a podat o ní zprávu, ale také by se mohl v případě nepříznivého vývoje vši silou zasadit za slovenské zájmy.

Původně se prý uvažovalo o tom, že bude do Evropy a do Ruska vyslán Daxner, což by při jeho známém odporu k čechoslovakismu mohlo výrazně zkomplikovat pracně budované česko-slovenské vztahy. Proti Daxnerovi coby vyslanci se však postavilo jednak čechoslovakistické newyorské křídlo a údajně také představitelé chicagských Slováků, kteří tehdy na osvobození své staré vlasti vybrali na 7 000 dolarů, přičemž oznámili, že z těchto financí neposkytnou Lize ani cent, pokud nepřistoupí na to, že vyslancem bude člověk, s nímž oni předem vysloví svůj souhlas.²⁶²

Takto tedy začala strmá kariéra mladého, teprve šestadvacetiletého advokáta a evangelického faráře Štefana Osuského. Neboť to byl právě on, koho Chicagčané považovali za vhodného člověka k reprezentaci slovenských zájmů za hranicemi. Přičemž však vzhledem k tomu, že výraznou složkou Slovenské ligy tvořili katolíci, kteří by nepřipustili, aby je zastupoval protestant, bylo nakonec rozhodnuto, že do Evropy odcestují pověřenci dva, přičemž druhý z nich – nakonec se jím stal redaktor časopisu *Katolícky sokol* Gustáv Košík – bude reprezentovat katolické kruhy.

260 Cit. dle: GOSIOROVSKÝ: K představám..., str. 21-22.

261 SIDOR: str. 60.

262 ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str. 91.

O tom, že na druhou stranu zdaleka ne všichni s tímto výběrem souhlasili, svědčí mimo jiné denunciační list, jímž se jistý Milan Miklovič z Clevelandu pokoušel Košíka očernit u T. G. Masaryka coby muže, který pravidelně obětuje zájmy národa na oltář svých hmotných výhod.²⁶³

Nicméně žádná opozice nedokázala jednání o výběru delegátů zastavit a ta tak byla nakonec dovedena k úspěšnému závěru na poradě dvašedesáti předních slovenských funkcionářů konané dne 12. dubna v Pittsburghu, kde byla definitivně schválena volba Osuského a Košíka a kde bylo také rozhodnuto, že oba dva delegáti budou vybaveni obsáhlou instrukcí vypracovanou Daxnerem a Mamateyem, která přesně vymezí cíle jejich snažení a jejich pravomoci.²⁶⁴ Ze zámoří totiž tou dobou začaly přicházet nové znepokojující zprávy - jako kupříkladu ta, že oficiální orgán zahraničního odboje *Československá samostatnost* v některých svých člancích označil Slováky za pouhou „*Karpatskou větev českého národa*.“ Proti takovémuto směřování česko-slovenské odbojové akce popírajícímu výsledky Clevelandské dohody se pochopitelně účastníci pittsburghské konference ostře vymezili. Neboť jak bylo na konferenci za všeobecného souhlasu řečeno – je třeba „*jit s Čechy*“, ale to znamená „*k Čechům*“ a ne „*pod Čechy*.“²⁶⁵

V oné výše zmíněné instrukci bylo oběma pověřencům přísně nakázáno, aby se drželi principů obsažených v *Memorandu* a v Clevelandské dohodě – tedy, že mají propagovat česko-slovenskou koncepci budoucího státu striktně ve federativní formě a že:

*„Odchýlit se od této zásady není dovoleno pod žádnými záminkami a kvůli žádným ohledům a okolnostem.“*²⁶⁶

Podle této *Úpravy* měli oba delegáti společně pracovat také na zvýšení informovanosti o slovenské problematice v dohodových kruzích, přičemž hlavní těžiště této jejich akce se mělo nacházet v Rusku, kde bylo jejich cílem proniknout k rozhodujícím politickým činitelům - pokud možno až k samotnému carovi - v čemž měli využít konexe dříve získané tamějšími krajany.²⁶⁷

Celý tento velkolepý dokument však v podstatě přišel vniveč, neboť Osuský s Košíkem jej sice neformálně odsouhlasili, avšak poté, co jim byla finální verze dokumentu doručena do New Yorku, kde se chytali nastoupit svou cestu, odmítli jej oba dva podepsat, čímž si de

263 Michal Miklovič T. G. Masarykovi in (ed.) RYCHLÍK, Jan: Korespondence TGM-MRŠ..., str. 107.

264 Tzv. Úprava pre slovenských politických povereníkov vyslaných Slovenskou ligou de Europy.

265 Slovenský sokol, 30. 4. 1916, str. 17.

266 Cit. dle: ČULEN: Pittsburghská dohoda..., str. 96.

267 Tamtéž str. 95-99.

facto uvolnili ruce pro svou práci v zahraničí, aniž by tak ztratili svůj status delegátů Slovenské ligy. Mamatey sám kvůli tomu čelil těžké kritice, kdy mnozí z jeho spolupracovníků navrhovali, aby byla delegátům za tento jejich čin zamítnuta jakákoliv další podpora, nicméně předseda Slovenské ligy takovýto rázný postup odmítl s tím, že by mohl nenapravitelně poškodit slovenskou věc.²⁶⁸

Oba dva delegáti tak odjeli na konci května z USA do Evropy sice s volnými rukama, nicméně na jejich bedrech stále ještě do značné míry spočíval osud koordinace celé česko-slovenské akce.

5. 1. 3. Kyjevský zápis

Oba vyslanci záhy dorazili do Londýna, kde mimo jiné seznámili profesora Masaryka s obsahem *Úpravy*. Masaryk sám se do té doby na základě informací, jež mu poskytl starší bratr Edvarda Beneše Vojta, domníval, že mu Slovenská liga posílá dvojici ochotných pracovníků a nikoliv pozorovatele,²⁶⁹ z čehož povstalo mezi ním a Slovenskou ligou menší nedorozumění, v důsledku kterého po nějaký čas Masaryk patrně považoval nepodepsanou *Úpravu* za dokument, pomocí něž mohou oba delegáti způsobit československé věci závažné škody.²⁷⁰

Ani v Paříži, kam se oba zástupci Slovenské ligy následně odebrali, situace nebyla zcela bezproblémová. Zde totiž došlo k vážnému konfliktu mezi delegáty a Edvardem Benešem, kdy se Osuský ohradil proti tomu, aby vrcholný orgán osvobozovací akce dále nesl dosavadní oficiální název „Národní rada česká.“ Beneš ustoupil a v dorozumění s ostatními vedoucími činiteli zahraničního odboje změnil název na „Národní radu zemí českých“. Ovšem ani tento název Osuského neuspokojil a delegáti dokonce představitelům české akce pohrozili, že se vrátí zpět do USA s tím, že jakákoliv další spolupráce mezi Slováky a Čechy není možná.²⁷¹ Nakonec je však usmířilo nové přejmenování, kdy se odbojové organizaci dostalo názvu „Národní rada zemí českých a slovenských.“²⁷²

Ovšem oba delegáti spolu v západní Evropě pracovali jen krátce, neboť zatímco Osuský zůstal po boku T. G. Masaryka, což mu bylo později v USA mnohými krajany zalíváno,

268 Tamtéž str. 94-95.

269 HADLER Frank: Utváření česko-slovenské spolupráce v exilu během první světové války in (eds.) MOMMSEN, Hans, KOVÁČ, Dušan, MALÍŘ, Jiří: První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci, Brno, 2000, s. 63-72, str. 69.

270 SIDOR: str. 64-65.

271 ĎURICA: str. 107.

272 Známější pod méně přesným názvem Česko-slovenská národní rada.

neboť měl podle *Úpravy* působit především v Rusku,²⁷³ naplnil Košík literu svého pověření alespoň nominálně a odebral se ve společnosti Milana Rastislava Štefánika 28. července 1916 do carské říše.

Štefánik zde totiž měl jednak na základě pověření T. G. Masaryka uklidnit spory, do nichž česko-slovenské exilové kolonie v Rusku zabředávaly čím dál hlouběji,²⁷⁴ a jednak coby poručík francouzské armády měl mezi zajatci české a slovenské národnosti naverbovat:

*„dobrovolníky, kteří souhlasí se službou ve Francii, buď v rámci ruských kontingentů anebo v samostatných jednotkách, jež by se utvořily na základě dohody francouzské a ruské vlády.“*²⁷⁵

Je zřejmé, že oba tak v Rusku rozhodně nečekala lehká práce.

V době jejich příchodu navíc nebylo postavení ruských Slováků vůči Čechům ani zdaleka tak jednoznačné jako tomu bylo v Americe, kde se jim díky Clevelandské dohodě podařilo prosadit ryze federalistickou koncepci.²⁷⁶

Mezi Slováky, kteří přijali za svou česko-slovenskou orientaci, totiž převládal směr, jenž za vrchol národních tužeb považoval výrazně limitovanou autonomii v rámci budoucího česko-slovenského státu. Takto vyznělo i oficiální prohlášení petrohradského česko-slovenského shromáždění konaného 11. 4. 1915, ve kterém se hovořilo o jednotném československém národě, který se v osvobozené „československé říši, v jejímž čele bude státí král“²⁷⁷ stane nejuvěrnějším spojencem ruského státu.²⁷⁸

Ve stejném tónu pak bylo psané i „*Vyhlášení správy Svazu česko-slovenských spolků v Rusku o poměru Čechů a Slováků*“ z 20. května téhož roku.

Svaz česko-slovenských spolků, organizace založená v březnu 1915, již carská vláda uznala jako jediného reprezentanta Čechů a Slováků v Rusku, tak oficiálně přijala dokument, v němž se objevily fráze, které by Mamateyovi, Daxnerovi či jiným představitelům Slovenské ligy připadaly jakožto zcela zřejmá zrada národních zájmů:

273 PANKUCH: str. 126.

274 Důkladný rozbor problematiky Štefánikova působení v Rusku by do značné míry přesáhl téma této práce, a proto se na dalších stránkách budu věnovat výhradně jeho vlivu na slovenské krajany a jejich postavení v rámci odboje.

275 Cit dle: Dokument č. 36 - Hlavní velitelství, štáb, oddělení operací v zahraničí, rozkaz k misi in (eds.) GUELTON, Frédéric, BRAUD, Emmanuelle, KŠIŇAN, Michal: Milan Rastislav Štefánik v archivních dokumentech Historické služby francouzského ministerstva obrany, Bratislava, 2009, str. 58.

276 Situaci mezi Slováky v Rusku se částečně věnuji též v části zabývající se proruskou koncepcí carské politiky.

277 Cit. dle HRONSKÝ: Slovensko při zrode..., str. 78.

278 SIDOR: str. 73.

„Jest to jmenovitě zásada úplné rovnoprávnosti jazyka českého a slovenského: národ jeden o společné kulturní minulosti a budoucnosti, o dvou jazycích spisovných.... Co by mohla znamenati politická jednota národa česko-slovenského, projevilo se nejkrásněji na úsvitě naší historie, v době Velké Moravy... Doufáme tudíž, že pro politickou jednotu česko-slovenskou vysloví se záhy i ti jednotlivci, kteří snad ještě v nedostatečné znalosti poměrů váhají přidati se na stranu přátel česko-slovenské jednoty.“²⁷⁹

Coby pouhá dílčí úlitba Slovákům tak v tomto kontextu musela působit pasáž týkající se státoprávního postavení Slovenska v budoucím „česko-slovenském království“:

„Považujeme za samozřejmou politickou zásadu, že... vedle hlavního sněmu pro společné záležitosti bude zřízen zemský sněm pro zvláštní záležitosti Slovenska a že SLOVENSKO V POLITICKÉM A JAZYKOVÉM OHLEDU MÁ BÝTI SAMOSPRÁVNÉ. Politická a jazyková samospráva Slovenska budiž zaručena ZÁKLADNÍMI ZÁKONY budoucího království.“²⁸⁰

A to je ještě třeba dodat, že výše uvedené prohlášení o postavení Slováků bylo v podstatě vynuceno proruskými separatistickými aktivitami Spolku paměti Ľudovíta Štúra, o němž bude podrobně pojednáno v kapitole pojednávající o rusko-slovenské koncepci.

Výrazně čechoslovakistické směřování důležité části relevantních slovenských zástupců v Rusku vyplývá i z dalšího dokumentu, kterým je *Ujednání* vzešlé z petrohradské porady Svazu česko-slovenských spolků v Rusku konané v průběhu ledna 1916. Zde se totiž zástupci ruských Čechů a Slováků sice postavili za Clevelandskou dohodu, nicméně o tom, že si ji vykládali vskutku svérázně, svědčí obsah *Ujednání*, na jehož znění a naplnění se podíleli mimo jiné i Ján Országh či slovenský novinář Bohuslav Pavlů.²⁸¹ V *Ujednání* se totiž hovořilo mimo jiné o tom, že je žádoucí, aby:

„všechny spolky náležející do Svazu přijaly název česko-slovenský, a aby ve svých správách, resp. výborech daly slovenským členům přiměřené zastoupení,“²⁸²

279 Cit dle: Dokument č. 138 - Vyhlášení Správy Zvazu česko-slovenských spolkov v Rusku o pomere Čechov a Slovákov in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity..., str. 442-444.

280 Cit. dle: tamtéž.

281 TAKÁČ: K činnosti..., str. 84-85.

282 Cit dle: tamtéž.

čímž byl v podstatě znemožněn vznik jakýchkoliv samostatných slovenských spolků.

Dále pak dokument proklamoval, že se při Správě Svazu má zřídit zvláštní slovenská komise, a nakonec je v něm uvedeno, že Svaz se stává hlavním a jediným mluvčím Čechů a Slováků na území carské říše, čímž dále omezil činnost slovenských separatistických sdružení, především pak Spolku paměti Štúra.

Právě v důsledku ideových bojů s jeho carofilsky zaměřenými představiteli vznikl 29. srpna 1916 za přispění Štefánika a Košíka tzv. Kyjevský zápis.

Spolok paměti Štúra, který tehdy zářil na zenitu svého vlivu, se totiž v průběhu léta 1916 pokoušel svolat separátní slovenský sjezd, což však čechoslovakisticky orientované slovenské kruhy nebyly ochotné připustit, neboť by tak jednak došlo k zbytečnému tříštění česko-slovenské akce v Rusku a jednak by tak dále vzrostl vliv Spolku a do čela slovenského národního pohybu by se tak dostaly konzervativní elementy úzce spjaté s carským režimem.

Aby se těmto lidem vzal vítr z plachet a zároveň došlo ke sjednocení krajanů a zajatců v Rusku na bázi Česko-slovenské národní rady v Paříži, bylo na schůzce zástupců Svazu česko-slovenských spolků v Rusku s představiteli krajanů a vojenských zajatců konané na konci srpna 1916 v Kyjevě, po těžkém osmnáctihodinovém jednání vypracován dokument, jenž měl sloužit jako nový manifest česko-slovenského odboje.²⁸³

V rámci tohoto „Zápisu o zásadách česko-slovenské akce,“ který měl jinak vyřešit celou řadu problémů, před nimiž česko-slovenský zahraniční odboj v Rusku stál (mimo jiné stále nezávislejší počínání carofilsky orientovaného představitele českého odboje poslance Düricha), byla zmíněna i česko-slovenská otázka:

*„Češi a Slováci, jsouc si vědomi, že úzce spjatí navzájem jak životními zájmy, tak i kulturou a jmenovitě krevními svazky, přejí si vyvinout se v jednotný politicky nedílný a svobodný národ pod záštitou a protekcí Čtyřdohody.... Avšak především je národ česko-slovenský hluboce přesvědčen o vítězství své národní myšlenky.“*²⁸⁴

Tato formulace, která na jedné straně označovala Čechy a Slováky za politický národ a na straně druhé je jmenovala zvlášť, nesla jasnou pečeť kompromisního přístupu. A jako taková vzbudila pochopitelně odpor na obou stranách.

Na straně jedné se totiž Masaryk domníval, že jakékoliv zpochybnění československé

283 ZUBEREC, Vladimír: Milan Rastislav Štefánik, Praha, 1990, str. 27.

284 Cit dle: Dokument č. 140: Kyjevský zápis in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity..., str. 449.

národní jednoty automaticky povede k oslabení česko-slovenských vyhlídek na samostatný stát, neboť se v takovém případě Dohoda odmítne ve prospěch tohoto útvaru angažovat,²⁸⁵ a na straně druhé je zcela pochopitelné, že jakmile se zpráva o Kyjevském zápise a o tom, že jej podepsal také Košík, dostala počátkem října do Ameriky, způsobila v řadách Slovenské ligy skutečné pozdvižení.

Pověřenec Slovenské ligy podepsal jejím jménem dokument, který byl v přímém rozporu se zásadami deklarovanými v Clevelandské dohodě a tedy i v *Úpravě!* Prakticky všechny slovenskoamerické noviny tento krok odsuzovaly.²⁸⁶ Celá věc se dokonce zdála v takovém protikladu s Clevelandskou dohodou, že jí představitelé Slovenské ligy zpočátku odmítali uvěřit a považovali Košíkův podpis na *Zápise* za padělek.²⁸⁷ Až teprve poté, co se signatura jejich delegáta ukázala jako pravá, začaly se některé slovenské listy dožadovat toho, aby se proti vyslanci Ligy ostře zakročilo – a to nejen za jeho podpis, ale také za to, že celou věc neposlal nejprve ke zvážení Slovenské lize.²⁸⁸ Jiní představitelé slovenskoamerického života zaujali k celé věci smířlivější stanovisko s tím, že Košík „nevěděl, co činí“ a že nadějnou budoucnost slovenského národa stejně nemůže ohrozit jeden dokument s jeho podpisem, který navíc notabene určuje jen obecné zásady a kompetence vedení česko-slovenské akce.²⁸⁹ Vždyť vše důležité o názorech krajanů v Rusku na budoucí státoprávní postavení Slovenska bylo řečeno ve „*Vyhlášení správy Svazu česko-slovenských spolků v Rusku.*“ kde byla Slovensku zaručena minimálně autonomie.²⁹⁰

Je jasné, že ze všech slovenských periodik v Americe zaujal ke Kyjevskému zápisu jednoznačně nejpříznivější postoj *Slovenský sokol*, jenž prosazoval v této souvislosti tezi, že Slováci sami o sobě jsou natolik slabí, že se musí co nejdříve spojit s Čechy, aby zajistili svou budoucnost.²⁹¹

Když se Košík doslechl, jaká se proti němu v Americe zdvihla nevole, snažil se své jednání Lize vysvětlit s tím, že pod pojmem „*národ*“ se má rozumět pojem „*stát*“ a že celý *Zápis* byl určen výhraně k tomu, aby přiměl dohodové mocnosti, aby přijaly za svůj program vzniku samostatného jednotného česko-slovenského státu, jenž jim bude dozajista sympatičtější než program vzniku dvou malých států, a že se tedy *Zápis* neměl vůbec dostat na veřejnost, kam pronikl pouze omylem.²⁹²

285 ZUBEREC: str. 27.

286 Např. *Slovák v Americe*, 31. 1. 1917, str. 2.

287 Štefan Osuský T. G. Masarykovi in (ed.) RYCHLÍK, Jan: *Korespondence TGM-MRŠ...*, str. 121.

288 Takto psaly kupříkladu *Národní noviny*. – Viz SIDOR: str. 81.

289 Tamtéž: str. 83.

290 *Slovák v Americe*, 31. 1. 1917, str. 2.

291 *Slovenský sokol*, 31. 11. 1916 str. 15.

292 GOSIOROVSKÝ: *K představám...*, str. 28.

V tomto smyslu Košík si svou reputaci u Slovenské ligy o dva měsíce později vylepšil tím, že se jeho podpis zaskvěl pod manifestem „*Náš cíl*“, který v Kyjevě přijali 19. října 1916 hlavní exponenti slovenského hnutí a do nějž se snažili vtělit zásady Clevelandské dohody a skloubit je s textem Kyjevského zápisu:

„Náš cíl – svobodný slovenský národ.

Blízký pokrevní i kulturní svazek, politicko-historické tradice... vedou slovenský národ s českým národem k politické jednotě. Samostatné Slovensko a samostatné české země se spojují v jeden státní celek.... My všichni, kteří se nacházíme mimo území Slovenska, nemůžeme si přisvojovat práva přesného předurčení vnitřní organizace budoucího státu.... Ale jsme přesvědčeni, že vyslovujeme tužby slovenského národa, když prohlásíme, že Slovensku musí být v budoucím státě zabezpečena úplná samospráva, svoboda sebeurčování a vývinu.“²⁹³

Již se zde sice nehovořilo o jednotném československém politickém národě, ale jak je vidět, ani v tomto dokumentu nebyla překročena idea autonomního Slovenska směrem k federativnímu uspořádání budoucího česko-slovenského státu. To vynikne obzvláště, pokud si uvědomíme, že signatáři tohoto dokumentu byli výhradně představitelé slovenského exilu a absentovaly v něm tedy přímé vlivy české emigrace.

A obdobné to bylo i s většinou novinových článků, jež vzešly z dílny ruských Slováků během druhé poloviny roku 1916 – téměř všude se hovořilo nejvýše o autonomním postavení Slovenska v budoucím státě a nikoliv o federaci.²⁹⁴ Jedinou výjimkou z tohoto pravidla se zdá být „*Zápis o vedúcích zásadách Slovákov v česko-slovenskej politickej akcii*“, který obsahoval skutečné myšlenky federalismu. Podle tohoto dokumentu měly v Česko-Slovensku mimo centrálního existovat i zemské sněmy s tím, že úřední řeči by v Čechách a na Moravě byla čeština a na Slovensku slovenština.²⁹⁵

Nicméně v průběhu bouřlivých událostí, jež se roku 1917 a 1918 prohnaly carským Ruskem se do popředí česko-slovenské osvobozené akce dostaly jiné problémy, než budoucí státoprávní postavení Slovenska, a tak závěrečné kolo jednání o slovenské budoucnosti opět leželo téměř výhradně jen na bedrech Slovenské ligy v Americe.

293 Cit dle: tamtéž: str. 29-30.

294 Tamtéž. str. 30.

295 SIDOR: str. 85-86.

5. 1. 4. Pittsburghská dohoda

Dne 13. dubna 1917 se do USA vrátil delegát Slovenské ligy Gustáv Košík a ocitl se přímo uprostřed národoveckého vření. Krátce před jeho vstupem na americkou půdu totiž vyhlásily Spojené státy válku Německé říši, a přestože Washington stále ještě nebyl ve válečném stavu s Vídní, dalo se očekávat, že česko-slovenská otázka již záhy vstoupí v nějaké podobě i do jednání nejvyšších amerických představitelů.

Skutečnosti, že Spojené státy jsou nyní již oficiálně na straně Dohody, plně využívaly slovenské noviny, jež nyní mohly každého „maďaróna“ a „austriáka“ označit za osobu, která je neloajální nejen ke svému národu za mořem, ale také ke své hostitelské zemi a jako taková může být nahlášena americkým úřadům.²⁹⁶ Naopak pro loajální Slováky měla Slovenská liga připravenou akci, během níž se měli pomoci jejich odznáček uchránit v případě vzniku války mezi Spojenými státy a rakousko-uherskou říší před internací.²⁹⁷

Košík sám měl však po svém příchodu do USA zcela jiné starosti – jak již bylo uvedeno výše, musel se sám především před Slovenskou ligu ospravedlnit za svůj podpis na Kyjevském zápise a za další své a Osuského aktivity, které byly v rozporu s jimi nepodepsanou *Úpravou*. Teprve poté, co se mu toto podařilo, mohl zahájit své přednáškové turné po slovenskoamerických koloniích, během něž seznamoval krajany s poměry v zahraničí a s výsledky své cesty.²⁹⁸ A i poté angažoval v česko-slovenském odboji, kde se nejprve ucházel o místo v Tiskové kanceláři Slovenské ligy, načež se stal pověřencem pro nábor slovenských dobrovolníků do česko-slovenské armády ve Francii.²⁹⁹

Do této doby spadají rovněž další snahy Ligy ukotvit slovenský vztah k Čechům a definitivně určit, jaké bude budoucí postavení Slovenska v nezávislém státě. Po vstupu USA do války tak Slovenská liga spolu s Národním sdružením kupříkladu vydala *Společný česko-slovenský prehlas*, v němž byla uvedena mimo jiné věta: „*Proto my žádáme nezávislý česko-slovenský stát s úplnou samosprávou pro Slováky.*“³⁰⁰

Po vydání tohoto dokumentu spolu začali Češi a Slováci znovu úžeji kooperovat, ale definitivním impulsem k ukotvení jejich spolupráce se stal příchod Masarykova emisara Jána Jančeka. Ten, poté co zástupcům Slovenské ligy předložil své pověřovací listiny, začal

296 Takto byl kupříkladu označen „maďarónský“ kněz Jozef Sucký – viz Slováček v Americe, 17. 4. 1917, str. 2.

297 Slováček v Americe, 6. 2. 1917, str. 2.

298 Během svého turné Košík neopomněl rovněž útočit na „utlačovatele Slováků“ doma v Uhrách. Tak kupříkladu opakovaně připodobňoval politiku nového uherského krále Karla ke komickým výstupům známého herce Ch. Chaplina, s nímž Rakousko-Uherského panovníka nespojovalo jen křestní jméno, ale částečně také vzhled. – Viz Slováček v Americe, 6. 7. 1917, str. 3.

299 GETTING: str. 100 – 124.

300 Cit. dle: MINÁR: str. 115.

usilovně pracovat na založení Odbočky Národní rady česko-slovenské v Americe. Toto jeho snažení bylo korunováno úspěchem 11. ledna 1918, kdy Slovenská liga s tímto projektem na své schůzi souhlasila. O měsíc později pak byla na společné schůzi hlavních krajaňských organizací Odbočka, v jejímž předsednictvu zasedli Češi a Slováci rovným dílem, oficiálně ustanovena.³⁰¹

Zástupci Českého národního sdružení sice zpočátku vznášeli požadavek, aby zde byly oba národy reprezentovány podle své početnosti – tedy na každé dva Čechy jeden Slovák – nicméně tento návrh narazil na odpor Slovenské ligy, a tak tedy bylo přistoupeno k paritnímu zastoupení, kdy na každou národnost připadlo nejprve osm, později deset delegátů.³⁰²

Ovšem těchto deset slovenských zástupců zdaleka nebylo jednotných a je jasné, že Češi vkládali naděje na prosazení svých požadavků především do Gettinga, který v předsednictvu zasedl rovněž a jehož často proti Lize nepřímou podporovali, což nelibě nesl především Mamatey, který si na tento jev u představitelů českých krajanů rozhořčeně stěžoval.³⁰³ Koneckonců o tom, že Getting daleko spíše než na straně Slovenské ligy stál na straně Čechů, se můžeme přesvědčit i z jeho korespondence s Masarykem, v níž již roku 1916 vůdci česko-slovenského odboje oznamuje, že se jak on sám tak i celé slovenské sokolstvo bezpodmínečně staví pod jeho velení a to klidně i proti „klerikální“ Slovenské lize.³⁰⁴

Mezitím Janček pokračoval ve své úporné snaze vybudovat jednotnou česko-slovenskou frontu, v níž by byly zastoupeny všechny elementy krajaňského života. Jen těmto jeho snahám lze děkovat za to, že na devátém kongrese Slovenské ligy, konaném 21. – 23. února 1918, na němž byl on sám zvolen do funkce sekretáře Ligy, se stal členem předsednictva této organizace zástupce slovenských socialistů Ján Matlocha.³⁰⁵

Přestože tedy na počátku jara 1918 byla česká a slovenská krajaňská komunita v USA sjednocená jako nikdy před tím, stále v ní přetrvávala nedůvěra Slováků vůči Čechům. Ta byla posilována především zprávami z Evropy, kde legionáři slovenské národnosti nelibě nesli skutečnost, že se mezi čelnými představiteli odboje místo o česko-slovenském stále ještě mluví o českém vojsku a českém státě. Za tímto netaktním postupem se ovšem často skrýval nátlak představitelů dohodových armád, pro které bylo už dost obtížné pochopit

301 DOBROTKOVÁ: Americkí Slováci..., str. 108.

302 MINÁR: str. 117.

303 SIDOR: str. 63-64.

304 Telocvičná slovenská jednota Sokol Spojené štáty v Amerike T. G. Masarykovi in (ed.) RYCHLÍK, Jan: Korespondence TGM-MRŠ..., str. 113 – 115.

305 GOSIOROVSKÝ: K predstavám..., str. 31.

realitu česko-slovenské armády, natož rozlišovat mezi její českou a slovenskou částí. Podle vzpomínek legionáře Ignátze Churice tak kupříkladu Slovákům během návštěvy Paříže francouzský důstojník vysloveně zakázal ozdobit si uniformy slovenskými insigniemi s tím, že veškerá legionářská vojska musí mít insignie české.³⁰⁶ Z takovýchto incidentů pak někteří vyvozovali, že místo za svobodné Slovensko vlastně bojují za jakési „velké Čechy.“³⁰⁷

Tohoto faktu využívala i maďarská a „maďarónská“ propaganda snažící se Slováky přesvědčit, že si společným státem s Čechy pouze pohorší, zatímco budapešťská vláda je ochotná poskytnout slovenské politické reprezentaci jisté politické ústupky v rámci stávajícího župního zřízení. I když tomuto ujišťování věřil tou dobou již jen málokdo, dokázaly takovéto zprávy vztahy mezi Čechy a Slováky dále vyostřit.³⁰⁸

V Americe se obavy z české supremace tou dobou odrážela především na stránkách katolických novin *Jednota*, které jim dávaly průchod celkem otevřeně:

*„Boj za velké Čechy není hoden ani centu ani kapky slovenské krve. Chceme čistého vína. Chceme vědět, zda bojujeme za Velké Česko anebo za svobodné a samosprávné Slovensko...“*³⁰⁹

Nejostřeji pak vystupoval sám redaktor *Jednoty* Jozef Hušek, který ve svých článcích Čechy tvrdě napadal:

*„Povězme si pravdu, Češi usazení na Slovensku přešli až na malé výjimky k našim nepřátelům, český kapitál spojil se s maďarským i proti slovenským obchodním zájmům... Ne, naši svobodu nesmíme udělat závislou na lásce Čechů.“*³¹⁰

Těmito svými články Hušek pochopitelně vyvolal velikou bouři odporu mezi Čechy a čechoslovakisticky orientovanými Slováky, kteří redaktora *Jednoty* okamžitě obvinili z přísluhování Rakousku-Uhersku a snahy rozbít česko-slovenské spojení. Nicméně obavy slovenských národovců přizivil mimoděk i Štefánik, který během své cesty do USA v létě 1917 mimo jiné prohlásil:

306 KORYTOVÁ-MAGSTADT, Štěpánka: Kde domov můj? Češi a Slováci v USA a jejich vazba k mateřské zemi, 1880-1920, Praha, 2010, str. 32.

307 MINÁR: str. 120.

308 GETTING: str. 148.

309 Cit. dle: MINÁR: str. 120.

310 Cit. dle: tamtéž.

„Nesmíme se dělit ani na Čechy, ani na Slováky, ale máme mít před očima jedině to, jakoby Češi byli Slováci na Moravě a v Čechách žijící – a Slováci na Slovensku žijící Češi.“³¹¹

Všem tak bylo jasné, že už musí být jednou vyřčeno rozhodné slovo o budoucnosti Slováků v česko-slovenském státě. A toto slovo mohl říci jen jediný muž.

Tomáš Garrigue Masaryk dorazil do Pittsburghu – jednoho z největších „slovenských“ měst USA a sídla Slovenské ligy - během své cesty po Spojených státech 30. května 1918.³¹² Po velkolepém uvítání tohoto „diktátora česko-slovenského státu“,³¹³ jehož se zúčastnilo na 50 000 lidí, především Slováků, přednesl Masaryk projev, jímž rázem všechny slovenské obavy upokojil. V duchu svých předchozích veřejných vystoupení,³¹⁴ hovořil o tom, že „polovice státu bude česká a polovice slovenská“³¹⁵, o tom, že „na Slovensku politické vedení, školy soudnictví a všechno ostatní bude slovenské“³¹⁶ a že ve vztahu mezi Čechy a Slováky bude respektovaná zásada „já pán-ty pán“.

Bylo tedy zcela pochopitelné, že chtěli zástupci slovenských krajanů této Masarykovy návštěvy využít a přimět ho, aby tyto své teze stvrdil podpisem. Proto bylo hned následující den na schůzi Odbočky Československé národní rady v Americe rozhodnuto, že by designovaná hlava státu měla písemně stvrdit teze, které spatřily světlo světa před necelými třemi lety v Clevelandské dohodě.

Masaryk sám si Clevelandskou dohodu přečetl, načež dal ostatním na srozuměnou, že její obsah je zastaralý a že je třeba vypracovat dohodu novou. S tím souhlasili i přítomní zástupci Slovenské ligy, kteří se domnívali, že se Masarykova slova týkají především bodů naznačujících monarchistickou koncepci budoucího státu a skutečnosti, že Clevelandská dohoda byla uzavřena mezi krajanskými koloniemi v době, kdy boj za samostatný stát teprve začínal, zatímco nyní bylo třeba stvořit mnohem reprezentativnější dokument.³¹⁷

Masaryk ovšem zkncipoval smlouvu zcela novou, která vešla do dějin jako

311 Cit. dle: GETTING: str. 125.

312 Masaryk během této své cesty navštívil většinu významnějších českých a slovenských kolonií v USA.

Pozoruhodnou skutečností je, že když vystoupil Newyorské Carnegie Hall, vítaly ho zde krom Gettingových slovenských sokolů i fanfáry ze Smetanovy opery Libuše, jež se později staly oficiální československou prezidentskou znělkou. – Viz Slovenský sokol, 15. 5. 1918 str. 3.

313 Cit. dle: tamtéž.

314 Kupříkladu ve své chicagské řeči z 6. května hovořil Masaryk o slovenské samosprávě. Ta zde sice nebyla definovaná, nicméně z kontextu projevu je zřejmé, že se týkala především otázek jazykových, školských a resortu dopravy. Viz GETTING: str. 151.

315 Cit. dle: MINÁR: str. 122.

316 Cit. dle: ĎURICA: str. 108.

317 GOSIOROVSKÝ: K představám... , str. 33, MINÁR: str. 123.

Pittsburghská. dohoda. V ní mimo jiné stálo:

„Schvalujeme politický program usilující o spojení Čechů a Slováků v samostatném státu z českých zemí a Slovenska.

Slovensko bude mít svou vlastní administrativu, svůj sněm a svoje soudy.

Slovenština bude úředním jazykem ve škole v úřadě a ve veřejném životě vůbec....

Podrobná ustanovení o zřízení československého státu ponechávají se osvobozeným Čechům a Slovákům a jejich právoplatným představitelům.“³¹⁸

Jak je tedy z tohoto textu zřejmé, jednalo se fakticky o ústupek slovenských představitelů, kteří podle litery této dohody již netrvali na tom, že postavení Slovenska v Česko-slovenské republice musí být založeno na bázi federace s českými zeměmi, ale přijali v podstatě hledisko, jaké dlouhodobě zastávali slovenští krajané v Rusku a jaké vlastně bylo obsaženo v *Memorandu* přijatém na samotném začátku války. Tedy v novém státě má být především zajištěno autonomní postavení Slovenska a není třeba se starat o to, jakým způsobem bude tato autonomie zasazena do ústavního pořádku ČSR. O tom by svědilo i Gettingovo vylíčení těchto jednání, podle něž slovenští zástupci trvali bezpodmínečně na tom, aby byla v dohodě pasáž týkající se slovenského sněmu.³¹⁹

Slováci sami cítili nad tímto dokumentem plné uspokojení, neboť nejenže jim potvrzoval všechny jejich zásadní požadavky, ale navíc se v něm neobjevila ani zmínka o tom, že by snad Češi a Slováci měli tvořit jeden národ. Navíc tento dokument podepsala budoucí hlava společného státu, a tak se stalo, že česko-slovenská koncepce dosáhla v myslích relevantních představitelů slovenských krajanů definitivního vítězství. Svými podpisy tuto skutečnost postupně stvrdili všichni důležití zástupci slovenského života v USA. Za Slovenskou ligu to byl Mamatey s Jančekem, jako zástupce čechoslovakistického křídla připojil svůj podpis Getting a rovněž tak dohodu signoval i zástupce clevelandských Slováků Ján Pankuch. Další slovenští zástupci pak připojili své podpisy na Mamateyovu žádost dodatečně, což vedlo v pozdějších letech mimo jiné, ke zpochybňování platnosti Pittsburghské dohody.

Dohodu přivítala i naprostá většina slovenskoamerických časopisů. Ty hrdě oznamovaly, že nyní bude mít Slovensko samosprávu se slovenským hlavním městem, sněmy,

318 Cit dle: MINÁR: str. 125.

319 GETTING: str. 161.

soudnictvím a správou.³²⁰ Dokonce se objevily výzvy Slováků, aby zesílili úsilí za osvobození svých krajanů, aby bylo alespoň „fifty-fifty“ s Čechy, když už v novém státě chtějí mít postavení jako oni.³²¹

V celku se tedy dá říci, že podepsáním pittsburské dohody došlo v rámci česko-slovenského zahraničního odboje k ukončení sporů o to, jaké postavení bude Slovensko v novém státě zaobírat a i ti největší čechofobové nyní podle všeho mohli být klidní co se budoucnosti Slovenska a „českého hegemonismu“ týče. Neboť jak napsal deník Slováček v Americe: „*Tato dohoda vyjasnila veškeré spory mezi Čechy a Slováky.*“³²²

5. 2. Proruské koncepce

5. 2. 1. Rusové v Karpatech

Pomineme-li tradiční slovenské rusofilství, hrála v prvních měsících války proruskému směru ve slovenské politice do karet rovněž situace na východní frontě. Rakousko-uherské armádní velení si totiž při bojích s Rusy počínalo způsobem hraničícím s neschopností. Během necelých tří měsíců ztratila říše kontrolu nad Haličí a Bukovinou (s výjimkou úporně se bránící pevnosti Přemyšl) a spolu s tím mohla ze stavu svých vojsk odepsat na čtvrt milionu mrtvých nebo těžce raněných a sto tisíc zajatých vojáků.³²³

Ruská armáda, přes obdobně těžké ztráty, tak dokázala proniknout hluboko na území nepřítelů a 20. listopadu její předvoj tvořený kozáky 8. armády generála Brusilova pronikl Lubkovským průsmykem na území uherského království, kde obsadil několik vesnic a zřídil předpolí na jižní straně Karpat. Po týdnu se je sice c. a k. armádě podařilo vytlačit, ale Rusové vzápětí podnikli nový útok, tentokrát dukelským průsmykem, a povedlo se jim obsadit Bardejov, kde ještě před pár dny měla své hlavní velitelství 3. rakousko-uherská armáda.

Ani tato ofenziva sice neměla delšího trvání, nicméně ukázala, že Rusové, kteří se pevně uchytili v zasněžených Karpatech, představují pro říši smrtelné ohrožení. Bylo totiž zřejmé, že další útok se už nemusí zastavit u obsazení několika vesnic, ale může směřovat mnohem hloub do nitra Uherského království.³²⁴

Ve Vídni a v rakouském generálním štábu v Těšíně se podle svědků střídaly tou dobou

320 Slováček v Americe: 8. 6. 1918, str. 3.

321 Slováček v Americe: 29. 6. 1918 str. 2.

322 Cit dle: Slováček v Americe: 8. 6. 1918, str. 3.

323 HRONSKÝ, Marián, KRIVÁ, Anna, ČAPLOVIČ, Miloslav: Vojenské dejiny Slovenska IV. (1914-1939), Bratislava, 1996, str. 14-15.

324 KOVÁČ a kol.: Slovensko v 20. storočí II...., 56-57.

období fatalismu a horečné aktivity přecházející v paniku, která ještě vzrostla na jaře, když se po dlouhém obléhání vzdal Přemyšl a carské armádě tak přibylo sil, které mohla v Karpatech vrhnout do rozhodující ofenzivy.

Na Slovensku se takovýto vývoj zdál mnohým národnostně uvědomělým Slovákům jako splnění jejich nejtajnějších přání. Pochopitelně, že vzhledem k poloze značné části Slovenska hluboko v týlu nemohly být tyto sympatie vyjadřovány veřejně a i veškeré komentáře týkající se pohybu front a jejich důsledků podléhaly té nejpřísnější cenzuře,³²⁵ nicméně přesto se zvěsti o frontě, která se nezadržitelně blíží, staly veřejným tajemstvím a ve vlasteneckých kruzích „ruská horečka“ zasáhla i ty, kteří měli před válkou k carskému režimu silné antipatie. Dokonce přední čechoslovakista Vavro Šrobár se tehdy odebral na haličské hranice, aby mohl co nejdříve přivítat carskou armádu, a ještě po válce ve svých pamětech psal o tehdejší víře slovenského lidu ve spasitelské poslání Ruska.³²⁶

Otevřeně si tou dobou dovolili na Slovensku vystoupit jen nemnozí a i ti za svou odvahu krutě zaplatili. Pomineme-li uvěznění těch slovenských vojáků, kteří již v srpnu a září odmítli nastoupit službu s tím, že nebudou bojovat proti svým „*slovanským bratřím*“, byl dost výmluvný případ notáře Jozefa Messerschmidta a donovalského faráře Jozefa Kačky, kteří se snažili přesvědčit mobilizované brance, aby se po příchodu na frontu co nejdříve vzdali Rusům, načež byli oba zatčeni a postaveni před soud, kde byl nad Kačkou vynesena trest smrti (později králem zmírněná na patnáct let žaláře) a Messerschmidta před stejným osudem zachránila jen těžká nemoc.³²⁷

Oproti tomu ortodoxní Rusíni žijící na území, jež se na přelomu let 1914 a 1915 stalo dějištěm bojových akcí, neměli po příchodu Rusů žádný důvod obávat se uherské policejní mašinerie, takže ruskou armádu přímo oslavovali jako osvoboditelku zpod maďarského útlaku. V Bardejově tak 30. listopadu místní starosta vítal chlebem a solí osmou armádu a o den později i jejího velitele Brusilova.³²⁸

Navíc měla ruská armáda výslovný rozkaz chovat se na dobytých slovanských územích pokud možno zdrženlivě a nedopouštět se násilností,³²⁹ čímž si získala mezi místním obyvatelstvem další přívržence a i představitelé maďarské aristokracie, z nichž mnozí měli na okupovaném území své statky, nešetřili uznáním nad zdrženlivostí carského vojska,

325 Obzvláště mezi krajany v USA se stalo legendou jedno číslo časopisu *Slovenský Hlásník*, na jehož prvních dvou stranách zůstala po zásahu cenzora krom titulu novin a úředních zpráv jen rurální básnička o sedláku a reklama na kolínskou cikorku. Viz *Slovenský sokol*: 31. 12. 1914, str. 12.

326 HRONSKÝ: str. 31

327 HAPÁK: *Dejiny Slovenska IV.*, str. 421.

328 POLÁK: *Slovensko-ruské vzťahy...*, str. 44-45

329 HRONSKÝ, KRIVÁ, ČAPLOVIČ: str. 21.

kteří se rabování dopouštělo jen v těch případech, kdy obyvatelé ve strachu před blížící se frontou své domy opustili.³³⁰ Dá se tedy říci, že celkově se k místnímu obyvatelstvu nechovali Rusové v žádném případě hůře, než jak to činily před nimi rakousko-uherské pluky.

Takovýto na první pohled nezadržitelný postup ruské armády jitiřil představivost mnohých národně uvědomělých Slováků, kteří si již připravovali nejrůznější projekty Slovenska či Česko-Slovenska, jakožto nového státního útvaru pod patronací Rusů. Kupříkladu farář Ladislav Moyš z Haligovec (okres Stará Ľubovňa) ukazoval na přelomu listopadu a prosince 1914 Šrobárovi mapu se svou představou nového Československého státu³³¹ a v Praze představitelé Československé jednoty chystali proruské memorandum, jež mělo nově definovat jižní hranice Slovenska.³³²

I v zámoří měla přítomnost ruské armády v Karpatech značný ohlas v krajanském tisku, kde se počítalo i s eventualitou, že další postup Rusů vyvolá na Slovensku povstání. Jiskrou by se mohl stát manifest, kterým by car slíbil Slovákům konkrétní práva, jaká se rozhodl v prohlášení ze začátku války udělit Polákům.³³³ Ovšem i přesto, že žádný takovýto manifest nakonec nepřišel,³³⁴ dali se američtí Slováci strhnout k proruským vystoupením a dá se říci, že to byl právě přelom let 1914 a 1915, kdy mělo carské Rusko mezi Slováky v USA největší kredit. Na přelomu září a října tak vyšlo kupříkladu toto osvědčení slovenských časopisů:

„My, američtí Slováci, pozdviháme slovo v zájmu našich bratrů, kterým je každá možnost pozdvihnout slovo odňatá, a přijímáme pravici, jíž nám carské Rusko podává... Svěřujeme se do těchto (ruských – pozn. TB) rukou, o nichž víme, že nám přinesou svobodu, rovnost a bratrství.“³³⁵

O tom, že i mezi Slováky v USA, kteří měli ke zdravé kritice poměrů v carské říši o poznání větší předpoklady než jejich krajané doma, docházelo v době ruské ofenzivy k nekritické adoraci osvoboditelské mise Ruska, svědčí mimo jiné i *Kalendár Národného slovenského denníka na rok 1915*, na jehož stránkách redaktor těchto novin Arnošt Križan

330 HRONSKÝ, Marian: Pohyb východného frontu..., str. 29-31.

331 HAPÁK: Dejiny Slovenska IV.: str. 421.

332 HRONSKÝ: Slovensko pri zrode..., str. 118.

333 Slovenský sokol, 30. 9. 1914, str. 12.

334 V carském manifestu pro Slováky rozšiřovaném na východní frontě se hovořilo pouze obecně o

„svobodě“ a „uskutečnění národních tužeb“, čímž mohlo být myšleno prakticky cokoliv a tudíž ani tento manifest nedošel větší odezvy. - Viz. PICHLÍK: str. 48.

335 Cit. dle: Slovenský sokol, 30. 9. 1914, str. 18.

s jistotou tvrdil, že do roku 1916 bude především díky Rusům Slovensko (v rámci Česko-slovenského státu) svobodné,³³⁶ přičemž tuto tezi podepřel i básní vlastní provenience:

„...Zahřměla děla, pušky práskly,
Rusové o sobě už vědět dali,
hrnou se vítězně přes Karpaty,
jejich spásný úmysl nikdo nezvrátí.
Slovač vysvobodit z ruky vraha,
- je jejich bratrská šlechtná snaha.
Vyřknou hrozný ortel nad vrahem
k jejich vítězství hrana zní...“³³⁷

Dokonce i čechoslovakistický *Slovenský sokol*, který fázích války stavěl k carskému Rusku více než rezervovaně, psal tehdy v tom smyslu, že nový stát vzniklý spojením Čechů a Slováků bude silný nejen díky své historické návaznosti na Velkou Moravu, ale také proto, že jeho hlavním protektorem bude ruská říše.³³⁸ Takovéto uspořádání bude totiž nejvhodnější nejen pro Slováky, ale i pro Čechy a koneckonců i pro Rusy – všichni totiž budou mít zájem na silném a spokojeném Slovensku v rámci Česko-slovenského státu, který jedině se spokojenými Slováky uvnitř svých hranic bude moci působit coby protiváha zbytkových Uher.³³⁹ A proto je třeba Rusku v jeho snažení co nejvíce pomoci.³⁴⁰ *Slovenský sokol* se tou dobou dokonce snažil vyvrátit strach svých liberálně orientovaných čtenářů z toho, že pod samoděržavnými křídly ruského orla na tom Slováci budu ještě hůře než v Uhrách, pomocí pozoruhodné teze: „Slováci v ruském panství nemohou nic ztratit – o vše byli obráni Maďary.“³⁴¹

Nejrozpolcenější byl tak postoj slovenských katolíků, neboť mnohé z nich od procarského nadšení odrazovalo ruské pravoslaví, čehož často využívaly „maďarónské“ kruhy, které se snažily dokázat, že pouze uherský stát zajistí zdárný katolický vývin Slovenska.

Proti takovýmto hlasům nakonec vystoupil sám předseda První slovenské katolické jednoty, kněz Matúš Jankola. Ten se sice k projektům na připojení Slovenska přímo

336 Kalendár národného slovenského denníka na rok 1915, Chicago, 1914, str. 32 a 91.

337 Cit. dle tamtéž, str. 32

338 *Slovenský sokol* 15. 11. 1914, str. 2.

339 *Slovenský sokol* 15. 4. 1915, str. 5-6.

340 PEKNÍK: *Názory na riešenie...*, str. 104.

341 *Slovenský sokol* 31. 1. 1915, str. 6.

k Rusku stavěl velice zdrženlivě a snažil se dokázat, že v tak mohutné říši nebudou mít Slováci vůbec žádný hlas, nicméně tvrdil, že nový česko-slovenský stát se bude tak jako tak muset přimknout politicky i kulturně co nejúžeji k Rusku – čímž se v podstatě upokojí jak československá tak i proruská koncepce slovenské politiky a navíc bude v konečném důsledku takovýto ruský vliv příznivý i pro slovenské katolíky, neboť povede k zesílení cyrilometodějské tradice, která je přeci katolická.³⁴²

V této souvislosti je třeba se zmínit ještě o jedné akci, jíž inspiroval rychlý postup ruských armád do nitra habsburské monarchie. Nejednalo se sice o ideu, která by vyšla přímo z dílny Slováků, nicméně vzhledem k tomu, že se jednalo o první projekt, v němž se jasně hovořilo nejen o připojení Slovenska k českým zemím ale i o formě tohoto spojení, stojí za to si jej připomenout.

Jednalo se o iniciativu, jíž vyvinula počátkem roku 1915 procarsky orientovaná skupina Čechů vedená nám již známým Svatoplukem Koníčkem-Horským a podporovaná proslulým francouzským čechofilem Ernstem Denisem na ustanovující schůzi Národní rady obcí česko-slovenských v Paříži. Tento orgán měl soustředit veškeré české a slovenské kolonie v dohodových státech a stát se vedoucím činitelem česko-slovenského odboje. Během tohoto jeho ustanovujícího sjezdu bylo přijato rovněž zvláštní „*Poslání na Slovensko*“, v němž byly načrtnuty představy o budoucím uspořádání státu, jehož garantem mělo být carské Rusko:

„V bratrské shodě, ruče za úplnou samosprávu Slovenského kraje s vlastním sněmem slovenským v staroslavné Tvé Nitře, národ český vybudovati chce s Tebou, národe slovenský, nezávislé soustátí československé. Říše velkomoravská... budiž opět společnou naší vlastí a mocnou stráží Slovanstva na západě!“³⁴³

Toto *Poslání* bylo Národní radou 13. února 1915 schváleno a zveřejněno, a ačkoliv se nakonec Koníček a celá jeho organizace neukázala být ničím jiným než slepou větví vývoje česko-slovenského odboje, přeci jen celé *Poslání* mělo na další průběh událostí jistý vliv. Našlo totiž své čtenáře i za oceánem a sloužilo pro americké Slováky jako další důkaz skutečnosti, že Češi nehodlají v budoucím státě potlačovat slovenskou autonomii. Proto bylo právě v americkém tisku *Poslání* hojně otiskováno i pozitivně komentováno.

342 Dokument č. 136 – Naším heslom musí být: Preč od Maďarov! – Výňatky z listov Matúša Jankolu riešenia slovenskej otázky a slovensko-českej orientácii in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity..., str. 439-440

343 Cit dle: GOSIOROVSKÝ: K predstavám..., str. 16.

Kupříkladu na konci března se citace z něj objevila na stránkách *Slovenského sokola*³⁴⁴ a sjezdu Národní rady obcí česko-slovenských a jeho výsledkům se věnoval i *Newyorský denník*.³⁴⁵ dokonce i předseda Slovenské ligy Mamatey napsal v dopise Osuskému, že vyhlášení Národní rady plně vystihuje to, oč Slováci usilují.³⁴⁶

Koneckonců Koníček sám se pokoušel o agitaci přímo v USA, kde se počátkem 1915 dokonce dostal do kontaktu jak s Gettingovou newyorskou skupinou, tak i s představiteli Slovenské ligy.³⁴⁷ Nicméně ani u jedněch přes jisté počáteční sympatie nakonec pro své rusofilství nezbudil přílišné nadšení a poté, co se o něm rozkřiklo, že je agentem ruské vlády, daly od něj všechny elementy slovenského i českého života v USA ruce pryč.³⁴⁸

Ovšem stejně tak jako naděje, budil v zahraničních Slovácích rychlý postup ruských vojsk i nervozitu. Na rozdíl od domácí reprezentace si totiž uvědomovali, jak malá je mezi špičkami dohodových mocností povědomost o Slovácích, a jak by mohl rychlý konec války vést k mírové konferenci, na níž by nebyli Slováci zastoupeni. V krajanských národoveckých časopisech se tak začaly objevovat lamentace nad tím, že Slováky nikdo nezná, prokládané výzvami k vyšší národní aktivitě, jež měla být nejčastěji spojována s finančními sbírkami.³⁴⁹ Jako vzor měli Slovákům sloužit nejen Češi a jiné drobné slovanské národy, ale na stránkách novin se začaly objevovat i patetické články převzaté z německoamerického tisku líčící neuvěřitelnou obětavost všech Němců na celém světě, kteří jsou schopni obětovat prakticky celý svůj majetek ve prospěch válečného úsilí otčiny.³⁵⁰ Spolu s tím měli být Slováci k větší národní aktivitě motivováni i periodicky otiskovanými projevy dohodových státníků o poválečném uspořádání (pokud možno doplněnými přehlednou mapkou), v nichž chyběla jakákoliv zmínka o Slovensku, jehož území na nich bylo pravidelně označováno jakožto integrální součást uherského státu – což měl být podle slovenskoamerických redakcí jasný důsledek dosavadní slovenské pasivity.

Proto byla také věnována patřičná pozornost mapě, otištěné na jaře 1915 v novinách *Illustrated London Times*, v níž byl poprvé (patrně pod vlivem britského zastánce Slováků historika a žurnalisty Robera Seton-Watsona) vyznačen nový stát jako česko-slovenský. Podle *Slovenského sokola* to byla veliká událost přes to, že Slovensko jako takové tu zaujímalo s bídou polovinu slovenského etnického území. Vždyť se jednalo o jasný důkaz

344 Slovenský sokol 31. 3 1915, str. 6.

345 GOSIOROVSKÝ: K představám..., str. 16.

346 HADLER: str. 66.

347 Tamtéž: str. 65.

348 GETTING: str. 52.

349 Ty měly jít nejen na propagaci slovenské věci, ale mělo jich být využito i zmírnění sociálních dopadů války na budoucím slovenském území.

350 Viz kupříkladu: Slovenský sokol: 31. 10. 1914, str. 2.

toho, že o Slovácích už za hranicemi vědí.³⁵¹

Nicméně v okamžiku, kdy se američtí Slováci mohli touto mapou kochat, se situace na bojišti radikálně změnila a šance na brzký konec války a oddělení Slovenska od Uher se rozplynula. Vrchní velení německé armády, které ztratilo o schopnostech svého slabšího spojence jakékoliv iluze, se rozhodlo posílit jižní část východní fronty svými jednotkami pod velením generála Augusta von Mackensena. Těmto silám se podařilo na počátku května 1915 úspěšný průlom u Gorlice a ruská armáda ve snaze vyhnout se obklíčení byla nucena vyklidit během necelého týdne veškeré území na jižní straně Karpat.³⁵² Nakonec se Rusům podařilo frontu znovu ustálit až na samotných ruských hranicích – několik set kilometrů od slovenského území.

Příliš daleko pro každého, kdo před tím s Rusy vážně počítal.

Nicméně víra části Slováků v to, že Slovensko osvobodí právě ruská armáda přetrvávala i nadále bez ohledu na momentální rozložení sil na východní frontě. Kupříkladu *Slovenský evanjelický kalendár na rok 1916* prorokoval brzké osvobození Slovenska od „Ilji Muromce“ a „Marka Kraveviče,³⁵³ a pomyslnou korunu těmto utopickým představám nasadil deník *Slovák v Amerike*, jenž přinesl na své třetí straně 19. února 1917 – tedy v době, kdy carské vojsko nejenže ustupovalo, ale začínalo se i fakticky rozpadat – báseň jistého Petra Palka z Fairfieldu ve státě Connecticut, kde se o ruské armádě stále psalo s nezlomnou důvěrou:

*„...kdež čisté zrno se v zemi zrodí,
jež přinese radost rolníkovi.
Tím rolníkem se Rus jmenuje,
který pro Slovensko půdu připravuje.
...
Však jde Rus mocný, on zláme okovy,
které nám dali na ruce Mongoli.
Přijde před žaláře, zotevřít brány,
Slováky vypouští, Maďary tam vhání.“³⁵⁴*

351 Slovenský sokol: 31. 5. 1915, str. 6

352 KOVÁČ a kol.: Slovensko v 20. storočí II..., str. 58.

353 Slovenský evanjelický kalendár 1916, Pittsburgh, 1915, str. 34.

354 Slovák v Amerike, 19. února 1917, str 3.

5. 2. 2. Slovensko-ruský spolok pamäti Ľudovíta Štúra

Mimo výše uvedené koncepcie z prelomu let 1914 a 1915, ktoré počítaly s česko-slovenskou vzájemnosťou pod ochranou ruskej ríše, se objavily skupiny jdoucí ve svém rusofilství mnohem dál a požadující přímé přičlenění Slovenska k carské říši – bez Čechů.

Z nich pak největší proslulost získal Slovensko-ruský spolok pamäti Ľudovíta Štúra, který byl již svými současníky díky svému reakcionářskému a protičeskému postoji chápán jako prodloužená ruka carského režimu. Těmto nařčením nahrával i fakt, že ve vedení spolku byli zastoupeni rovným dílem Slováci i Rusové a to často ti z nejkonzervativnějších kruhů.

Nicméně spolek jako takový vznikl zdánlivě z kulturních pohnutek v souvislosti s výročím předčasného úmrtí slovenského buditele a politika Ľudovíta Štúra a zpočátku nic nenaznačovalo, že by se mohl stát důležitým politickým faktorem v životě ruských Slováků.³⁵⁵ Koneckonců i Češi měli v Rusku obdobný spolek „paměti Jana Husa“, který nikdy neměl ambice vykonávat jakoukoliv politickou činnost a staral se téměř výhradně o kulturní propagaci českých zemí v Rusku.³⁵⁶

Nicméně již program Spolku pamäti Štúra, který byl veřejnosti prezentován na prvním sjezdu Svazu česko-slovenských spolků v březnu 1915 nemohl nechat nikoho na pochybách, že ryze kulturní aktivity nebudou této společnosti stačit. Nechyběly zde sice zmínky o snaze všemožně napomáhat slovensko-ruským stykům v oblasti kulturní, obchodní, průmyslové i vědecké, avšak zároveň tu byla uvedena výzva Svazu česko-slovenských spolků, aby pracoval především za připojení Slovenska k Rusku.

Navíc v čele Spolku pamäti Štúra záhy stanuly osobnosti, které jakékoliv jeho apolitické směřování zkrátka znemožnily. Především se jednalo o již zmíněného profesora jurievskej univerzity Kvačalu, který ostře odmítal jakoukoliv spolupráci s Čechy,³⁵⁷ a dokonce se měl údajně vyjádřit v tom smyslu, že než Češi jsou mu podstatně bližší Maďaři.³⁵⁸ Ovšem zdaleka nejbližší mu byli Rusové, což dokázal mimo jiné tím, že podal carské vládě memorandum, v němž otevřeně požadoval přímé připojení Slovenska k Rusku jakožto nové gubernie, což byla politika, již pak po dlouhou dobu zastával celý Spolek. Kvačala byl díky těmto svým vizím pochopitelně jasným favoritem carských úřadů, které v něm viděly osobnost mezinárodního významu, jež má potenciál stát se vůdcem Slováků v

355 KRAJČOVIČ: str. 9

356 MARKOVIČ: str. 46.

357 Getting sám glosuje Kvačalův vztah ke svým čechoslovakistickým článkům ve Slovenském sokole, jež profesorovi údajně do Ruska zasílal, slovy: „Kvačala mi vynadal.“ viz GETTING: str. 113.

358 Tamtéž.

emigraci a přivést svůj národ ke spolupráci s Rusy.³⁵⁹

Krom Kvačaly se ve Spolku angažovali především slovenští konzervativní podnikatelé a někteří intelektuálové jako kupříkladu Vladimír Makovický (pocházející z rodiny výše připomínaného osobního lékaře L. N. Tolstého), G. Pauliny a V. Daxner.³⁶⁰

Avšak, jak již však bylo řečeno, byli v předsednictvu spolku zastoupeni krom Slováků rovněž Rusové. Během prvního valného shromáždění Spolku dne 20. srpna 1915 bylo do jeho čela zvoleno devět ruských a devět slovenských členů, přičemž do předsednického křesla usedla osoba ruské národnosti. Na první pohled je zarážející, že u tohoto spolku, který měl být přeci jen více slovenským nežli ruským, se stal předsedou Rus, nicméně pokud si tohoto muže představíme blíže, jakýkoliv úžas se vytratí. Byl jím totiž kamerher³⁶¹ Savojlov – člověk těšící se takové důvěře pozdějšího ministerského předsedy Borise Stürmera, že byl v roce 1916 dokonce jmenován gubernátorem cholmské gubernie. Působení této osoby tak dokládá eminentní zájem ruských úřadů získat prostřednictvím Spolku vliv na slovenské exilové organizace a přimět je zaujmout více proruské stanovisko. Dá se dokonce říci, že to byl oboustranně výhodný obchod. Vláda získala oddané zastánce své politiky mezi Slováky a Spolek si na druhou stranu mohl být kdykoliv jist podporou úřadů.

Mezi čechoslovakisticky orientovanými Slováky Savojlov rychle získal proslulost jako vyhraněný nepřítel česko-slovenského směru, přičemž se zachovala se i jeho vyjádření v tom smyslu, že Čechům není možné věřit a že kdo ze Slováků je pro spolupráci s Čechy, ten zrazuje Rusko. O jeho nevraživosti vůči Čechům svědčí i skandál na Slovanském banketu konaném 9. 3. 1915, kdy se Savojlov vyjádřil v tom smyslu, že pokud Češi nechtějí do budoucna tvořit jeden stát s Ruskem, měli by si svou svobodu vybojovat sami, na což čeští delegáti zareagovali demonstrativním odchodem.

Dokonce byla vůči Savojlovovi vznesena obvinění z pokusů dát své oponenty z řad rakousko-uherských zajatců slovenské národnosti znovu internovat v zajateckých táborech, a tak je umlčet.³⁶²

Mimo Savojlova se ve Spolku angažovali i další představitelé konzervativních kruhů, jako například kníže Meščerskij nebo (od počátku roku 1917) akademik Sobolevský, jenž

359 KRAJČOVIČ: str. 7.

360 Není totožný s tajemníkem Slovenské ligy. Viz POLLÁK, Pavel: Slovensko-ruský spolok pamäti L. Štúra in Slovanský přehled, roč. 54, 1968, č. 5, s. 392-394, str. 392.

361 Hodnost kamerhera (камергер) měla v carském Rusku jen čestný význam, nicméně jejími držiteli se mohli stát pouze šlechtici sloužící ve státních službách a to ve 3. a 4. hodnostní třídě. – podrobněji viz MURAŠEV, Gennadij: Tituly, činy, nagrady, Moskva, 2006, str. 93-4.

362 MARKOVIČ: str. 47.

mimo jiné figuroval ve vedení Slovanského dobročinného spolku. Z titulu této své druhé funkce tak mohl rovněž zastávat pozici Kvačalova protektora a spolupůsobit při tvorbě celé řady memorand, jež měly upozorňovat na údajnou českou hegemonii mezi Slováky.³⁶³

Dá se tedy říci, že pokud ve Spolku působili takovíto lidé, nemohla být jeho politika jiná, nežli silně procarská a antiliberální, čímž se dříve či později zákonitě musela dostat do střetu s koncepcí prosazovanou T. G. Masarykem a jeho spolupracovníky.

Již na výše zmíněném prvním sjezdu Svazu česko-slovenských spolků tak zástupci Spolku paměti Štúra kupříkladu navrhli ostatním delegátům, aby byl na 11. května 1915 svolán do Moskvy samostatný Slovenský sjezd, během něžž bude řádně rozpracován Kvačalův návrh na připojení Slovenska k Rusku na bázi gubernie.

Tyto aktivity ovšem tenkrát ještě nenašly širší odezvu ve slovenských řadách, kde se proti nim postavil především varšavský velkoobchodník Országh, jehož slovo mělo mezi krajany tehdy velkou váhu.³⁶⁴ Nicméně na druhou stranu aktivita Spolku paměti Štúra vedla k tomu, že Správa Svazu česko-slovenských spolků v Rusku (zvolená na sjezdu z 10. března) musela v květnu vydat zvláštní „*Prohlášení o poměru Čechů a Slováků*“,³⁶⁵ v němž se zaštitila snahou vybudovat nové Československé království, v němž budou mít Slováci širokou autonomii s vlastním sněmem a jazykovou a politickou samosprávou.³⁶⁶

A Spolek pracoval dál. 1. ledna 1916 zaslali jeho členové pozdravný telegram carovi, v němž za svůj cíl vyhlásili bratrské sblížení s Ruskem na základě všeslovanské idey.³⁶⁷ Koneckonců- dá se říci, že rok 1916 byl vůbec vrcholem proruských snah ve slovenském táboře.

Těmto tendencím totiž tou dobou aktivně vycházela vstříc ruská vládní místa, která v nich viděla způsob, jak rostoucí československé hnutí rozdělit a podřídit jej plně svým zájmům. Tato skutečnost vynikne o to více, když si uvědomíme, jak se vzestup Spolku časově kryje s růstem významu procarsky orientovaného poslance Düricha.³⁶⁸

Na přelomu května a června 1916 vypracoval Spolek elaborát pro ministerstvo zahraničních věcí, v němž se snažil dokázat, že on je jediným skutečným zástupcem Slováků v Rusku a že má dokonce v tomto směru pověření od Slovenské ligy v Americe, neboť Mamatey s Daxnerem označili Makovického a Kvačalu za zcela oddané Slováky a

363 KRAJČOVIČ: str. 8.

364 Tamtéž str. 7

365 Více viz v podkapitole o *Kyjevském zápise*.

366 GOSIOROVSKÝ: K představám..., str. 15.

367 MARKOVIČ: str. 47.

368 PAPOUŠEK: str. 47.

Spolek paměti Štúra uznali za jediného reprezentanta ruských Slováků.³⁶⁹ Tento kladný vztah Ligy ke Spolku pramenil, jednak z odporu s jakým se reprezentanti Spolku postavili proti petrohradskému *Ujednání Svazu česko-slovenských spolků* (v čemž se zcela shodovali se Slovenskou ligou)³⁷⁰ a dále pak z toho, že představitelé Spolku v únoru 1916 oficiálně uznali Clevelandskou dohodu, kterou sami nicméně chápali jako minimum toho, kam je možné ve vztazích s Čechy zajít, a důraz kladli spíše než na budoucí stát na spolupráci během válečného období a na svou loajalitu nikoliv k Čechům, ale ke Slovenské lize.³⁷¹ Koneckonců o tom, že Slovenská liga skutečně nebrala Spolek na lehkou váhu, svědčí i fakt, že o pamětním spisu Spolku, v němž Kvačala a jeho spolupracovníci Lize ozřejmovali i své negativní stanovisko k Čechům, bylo debatováno 12. dubna 1916 na Pittsburské konferenci,³⁷² kde se proti němu vymezil zvláště Milan Getting³⁷³

Těchto zpráv využil rovněž ředitel slovanského oddělení ministerstva zahraničí a dlouholetý pracovník na ruské ambasádě v Budapešti Priklonský, který se snažil svým nadřazeným dokázat, že jedině separátní jednání s reprezentacemi Čechů (zde měl na mysli především postavu konzervativního poslance Düricha, který se postupně vyprofiloval jako hlavní Masarykův ideový odpůrce v řadách československého odboje) a Slováků umožní ministerstvu zahraničí účinně ovládat zástupce obou národů, zřetelně oslabí Masarykovu akci, jež není carskému režimu příznivě nakloněna, a navíc umožní Rusům prezentovat se před americkými Slováky jakožto jejich ochránci před českým hegemonismem.³⁷⁴

V průběhu roku bylo v podobném duchu na ruském ministerstvu zahraničí vypracováno ještě několik takovýchto memorand, která se snažila prokázat užitečnost Spolku a prof. Kvačaly pro carskou vládu. Kvačala zde byl opět vyzdvihován jakožto potenciální vůdce Slováků, neboť ti ve své většině nejsou ani přívrženci jednotné uherské vlasti ani masarykovští čechoslovakisté, ale zastávají stejně jako „slavný básník“ Hurban Vajanský slovanskou proruskou orientaci.³⁷⁵

Kvačala sám, jak se zdá z jeho memoranda zasláného ruské vládě, tou dobou viděl jako nejschůdnější formu připojení Slovenska k carské říši jakési poloautonomní „knížectví slovenské“ – tedy vztah podobný tomu, jakým bylo tehdy s Ruskem svázáno Finsko. Ostatní možné kombinace – totiž slovensko-maďarskou, slovensko-českou a slovensko-

369 KRAJČOVIČ: str. 9.

370 SIDOR: str. 74. – viz kapitola o cestě delegátů Slovenské ligy do Evropy.

371 GOSIOROVSKÝ: K představám..., str. 24.

372 Byla to táž konference, která s definitivní platností rozhodla o vyslání Košíka a Osuského do Evropy.

373 Slovenský sokol, 30. 4. 1916, str. 15-16.

374 Tamtéž: str. 12, dále viz Memorandum M. Priklonského o československé otázce in PAPOUŠEK: str. 85.

375 KRAJČOVIČ: str. 13.

polskou - považoval Kvačala za nereálné a potencionálně nestabilní, přičemž výraznou roli pro něj hrál fakt, že dané státní útvary by měly jen omezený nebo vůbec žádný přístup k moři, což v případě, že Rusko ve válce zvítězí, skutečně u slovensko-ruské kombinace v žádném případě nehrozilo.³⁷⁶

Ruské ministerstvo zahraničních věcí ovšem projekt „knížectví slovenského“ nebralo jako jedinou variantu možného vývoje. Stále ještě počítalo i s Dürichem a tím, že by ho mohlo využít při zakládání formálně samostatného „česko-slovenského království“ nacházejícího se pod ruským vlivem.³⁷⁷ Navíc ani akademik Sobolevský nebyl zcela přesvědčen o tom, že by se dal najít dostatek procarsky orientovaných Slováků, kteří by mohli reprezentativně vystupovat ve jménu autonomního Slovenska. Sám se totiž v memorandu pro ministerstvo zahraničí vyjádřil v tom smyslu, že by bylo vhodné získat pro spolupráci zástupce Slovenské ligy Gustáva Košíka: „*protože v Rusku žijící Slováci jsou s výjimkou prof. Kvačaly málo inteligentní a s malou autoritou.*“³⁷⁸

Přes tuto „nízkou inteligenci“ svých představitelů se však Spolok paměti Štúra právě v létě 1916 nacházel na vrcholu svého vlivu. Projevilo se to především na počátku srpna, kdy byl uskutečněn druhý pokus o svolání separátního sjezdu slovenských organizací. 16. srpna 1916 se sešli na poradě Slováci ze čtyř organizací – Česko-Slovenského komitétu, Česko-Slovenského spolku, Spolku paměti Štúra a Česko-Slovenské besedy, jejíž členové byli nuceni v důsledku vojenských událostí opustit Varšavu a hledat azyl v Moskvě. Během této schůze byl zvolen pětičlenný výbor, který měl:

*„připravit sjezd Slováků v Rusku, připravit program a rezoluce sjezdu, na základě nichž se má dále vést slovenská akce, připravit stanovy budoucí slovenské organizace, dohodnout se se Správou Svazu česko-slovenských spolků v Rusku o další spolupráci, udržovat styk s dr. Štefánikem a delegáty Slovenské ligy.“*³⁷⁹

O vyjádření k těmto plánům byl požádán Svaz česko-slovenských spolků v Rusku i Milan Rastislav Štefánik, který tou dobou do Ruska přicestoval. A právě jeho příchod označují mnozí historici jako začátek konce Spolku paměti Štúra a jeho dosud tak úspěšného rozvoje.

Vždyť o potenciální síle Kvačalových snah svědčí i to, že se dostaly do hledáčku

376 Kvačalovo memorandum podrobně rozebrané viz tamtéž str. 13-15.

377 Tamtéž str. 15.

378 Cit. dle: tamtéž str. 16.

379 Cit dle: GOSIOROVSKÝ: K představám..., str. 27.

říšskoněmeckých i c. a k. úřadů, které je rozhodně nepovažovaly za marginální. A nespala ani uherská vláda. Už v květnu 1915 byly z Budapešti rozeslány oběžníky vyzývající hlavní župany severouherských žup, aby se pokusili nalézt na území pod svou správou osoby, s nimiž by Ján Kvačala, který v Rusku údajně „*organizuje slovenské dobrovolnické legie*“,³⁸⁰ mohl být ve styku.

Aktivita Spolku paměti Štúra však neunikly nejen Rakousku-Uhersku, ale i Masarykovi a jeho spolupracovníkům. Co se vztahu samotného T. G. Masaryka k slovensko-ruským tendencím týče, je třeba říci, že je pochopitelně zcela odmítal a že on i jeho spolupracovníci museli vynaložit značné úsilí k tomu, aby je přemohli.

Štefánik tedy prakticky ihned zaujal vůči Spolku ostře negativní stanovisko a výrazně se vymezil proti „separatistickým“ snahám svolat samostatný slovenský sjezd, přičemž argumentoval mimo jiné tím, že vznik samostatného Slovenska pod ruským vlivem by nikdy nepřipustily západní mocnosti, jež se měly údajně obávat ruské přítomnosti za obloukem Karpat.³⁸¹ Tímto však mezi ním a Kvačalou, jenž byl mimochodem někdejší Štefánikovým profesorem na prešpurském lyceu,³⁸² došlo k otevřené roztržce a po bouřlivé výměně názorů během prvních dnů Štefánikova pobytu v Rusku, se oba dva pouze utvrdili ve svých názorech a přestali spolu komunikovat.³⁸³

Poněkud jinak se vyvíjely vztahy Spolku a carského režimu s Košíkem. Jak již bylo naznačeno výše, pokoušela se ruská vláda získat emisara Slovenské ligy pro své cíle. A o tom, že se jednalo o snahu na nejvyšší úrovni, svědčí mimo jiné Košíkova audience u nového ruského ministra zahraničí Pokrovského 27. ledna 1917, o níž informoval dokonce i slovenský tisk v USA.³⁸⁴

Pokrovský se sice během schůzky pokoušel Košíka přesvědčit, že projekt jednoho státu obývaného dvěma rovnocennými národnostmi je cosi krajně neobvyklého, delegát Slovenské ligy se však plně stavěl za česko-slovenskou orientaci a tvrdil, že nový stát vznikne na bázi autonomie či federace a tudíž všechny jeho části budou mít rovná práva. Aby však Pokrovského alespoň částečně uklidnil, neopomněl dodat, že v memorandu, jež měl ruskému ministru zahraničí předat, se hovoří i o nejužším spojení nového státu s carskou říší.³⁸⁵

380 Cit dle: KRAJČOVIČ: str. 12.

381 HRONSKÝ, Marián: Slovenská otázka v letech 1914-1918 a vznik Č-SR in (ed.) BOBÁK, Ján: Na ceste k štátnej samostatnosti, Martin, 2002, str. 115.

382 KOVÁČ: str. 167.

383 MARKOVIČ: str. 47.

384 Slovák v Americe: 16. 4. 1917 str. 2.

385 SIDOR: str. 89-90.

Skutečnost, že se ministru zahraničí nepodařilo získat delegáta na svou stranu, využili proruští představitelé slovenské emigrace a pokusili se Košíka očernit přímo u Slovenské ligy, které ho popsali jako ortodoxního čechoslovakistu, jehož názory jsou příliš prozápadní a mohou tak podkopat důvěru Ruska ve slovenský národ.³⁸⁶

Vzhledem k tomu, že právě tou dobou probíhaly v Americe spory o Kyjevský zápis a o Košíkův podpis pod ním, bylo zřejmé, že takovýto dopis může vztahy Slovenské ligy k jejímu delegátu nenapravitelně poškodit. Nicméně ani tento pokus nevedl k cíli – jednak proto, že za Košíka se postavily čelné postavy slovenského života v Rusku, jako Vladimír Hurban, Ján Országh, či Ivan Markovič a zaslaly Lize svůj vlastní popis jeho činnosti v Rusku,³⁸⁷ a jednak proto, že Košík si svou reputaci sám do značné míry opravil, když spolu s výše uvedenými vypracoval v říjnu 1916 v Kyjevě dokument „*Náš cíl*“, což měl být jakýsi neoficiální program Slováků v Rusku, a nejenže se v něm plně postavil na platformu samostatného slovenského národa a samosprávy Slovenska v budoucím československém státě, ale navíc zároveň uváděl, že se tento stát i po svém vzniku bude opírat především o Rusko – „*svého skutečného osvoboditele*.“³⁸⁸ Tím, spolu se skutečností, že se od čechoslovakistických pasáží Kyjevského zápisu částečně distancoval a označil je za úhybný manévr, který měl použitím slova „*národ*“ ukázat nerozdělitelnost budoucího státu, dokonale vyrazil svým protivníkům karty z rukou a po svém návratu do USA v roce 1917 se mu mezi krajanů dostalo během jeho přednáškového turné, kde hovořil o své činnosti, skutečně bouřlivého a nadšeného přijetí,³⁸⁹ ostře kontrastujícím se zvolna se naplňujícím osudem Spolku paměti Štúra a politických ambicí jeho představitelů.

Již v průběhu podzimu roku 1916 totiž v souvislosti se Štefánikovým a Košíkovým negativním postojem k separátní slovenské zahraniční akci došlo k postupnému úpadku významu Spolku paměti Štúra, kdy se proti němu začali stále více vymezovat nejen československy orientovaní petrohradští Slováci, ale kdy jej začali opouštět i vlastní členové, kteří se nyní snažili držet spíše autority jeho odpůrců. Spolek sám si rovněž uvědomoval, že snaha o přímé připojení Slovenska k carskému Rusku se stává v očích mnoha krajanů zcela neprůchozí a proto představitelé Spolku začali na přelomu let 1916 a 1917 místo toho prosazovat velice volnou formu federace s Čechy (jejichž jediným reprezentantem, přijatelným pro Spolek byl procarský Dürich) pod ochranou Ruska.³⁹⁰

Nicméně, a to je třeba připomenout, pozvolný ústup Spolku paměti Štúra ze slávy se

386 MARKOVIČ: str. 49.

387 Tamtéž.

388 Cit. dle: GOSIOROVSKÝ: K představám..., str. 29.

389 Viz například Slováček v Americe: 6. 7. 1917 str. 3, či Slováček v Americe: 9. 8. 1917 str. 3.

390 POLLÁK: Slovensko- ruský spolek..., str. 394.

nepojil jen s cestou Milana Rastislava Štefánika do Ruska, ale také s neúspěchem Brusilovovy ofenzivy, která vedla k dalšímu zhoršení vyhlídek na obsazení Slovenska ruskou armádou, a v neposlední řadě rovněž s vnitropolitickými přesuny v Petrohradu, kde byl nejprve v listopadu 1916 odvolán ze svých funkcí Savojevův protektor - ministerský předseda, ministr vnitra a zahraničí Stürmer – a o několik měsíců později jej následoval do minulosti i sám carský režim, na nějž se konzervativně zaměřený Spolek do značné míry spoléhal.

Spolek tak stihl ještě veřejně odsoudit korunovaci císaře Karla na uherského krále,³⁹¹ ale to bylo zhruba vše, neboť čas, který mu byl vyměřen, se valem krátil.

S únorovou revolucí v Rusku, která znamenala nástup umírněných demokratických a socialistických sil, totiž ztratil Spolek většinu svých vlivných ochránců a začal se definitivně rozpadat.

To ostatně postřehl i čechoslovakisticky orientovaný tisk, který oslavoval „*Povstání proti teutonským žívlům*“³⁹² a uvěznění „*němčourských státníků*“³⁹³ (což se týkalo mimo jiné právě Stürmera), kteří vyvolávali rozbroje mezi zástupci Čechů a Slováků v Rusku.³⁹⁴

O Spolku samotném se pak tento tisk v oné době zmiňoval především v souvislosti s úbytkem jeho členstva, kdy kupříkladu velká skupiny moskevských Slováků došla po únorové revoluci k názoru, že vedení Spolku paměti Štúra porušuje vlastní stanovy a nepracuje pro jednotu Slováků a proto, že je nejvyšší čas z něj vystoupit.³⁹⁵

Ušetřeno pak nezůstalo ani carofilské vedení v čele s Kvačalou. Promasarykovský v Rusku vycházející časopis *Čechoslovák* v článku příznačně nazvaném „*Vyšší páni*“, který posléze převzala i slovenskoamerická periodika, označil osoby stojící v čele Spolku buď coby:

*„lidi bez určitých zásad a jasně vytknutého cíle, do jejichž programu nepatřila lepší budoucnost našeho národa, samostatnost a spravedlivý demokratismus,“*³⁹⁶

anebo jako lidi, kteří sice byli upřímnými Slováky, ale které Spolek obelhal, takže vstoupili do jeho řad – mezi ně podle nich patřil kupříkladu Makovický. A Ján Janček ve svém dopise Gettingovi z června 1917 píše o vedoucích představitelích spolku následovně:

391 Slováček v Americe: 27. 2. 1917, str. 2.

392 Cit dle: Slováček v Americe: 17. 3. 1917, str. 1.

393 Cit dle: tamtéž.

394 Slováček v Americe: 17. 3. 1917, str. 2.

395 Slováček v Americe: 16. 4. 1917, str. 2.

396 Cit. dle: Slováček v Americe: 21. 6. 1917, str. 6.

„Nikdo je neznal, nikdo je nezná, a nikdo je nebude znát.“³⁹⁷

Ačkoliv tak tedy s únorovou revolucí v podstatě ztratili ti největší zastánci proruské konzervativní orientace veškerou záštitu a jejich snažení pozbylo jakýkoliv smysl, přeci jen ještě po celý rok 1917 mezi některými Slováky – převážně těmi v USA, kteří neznali celý stav věcí³⁹⁸ - i nadále přežívala důvěra v Rusko a jeho sílu. Tentokrát se však již nemělo jednat o Rusko carů, ale Rusko demokratické, zbavené proněmecké kliky, a o to silnější. Toto Rusko sice už nemělo vystupovat jako dlouhodobý protektor česko-slovenského státu, ale stále ještě s ním bylo počítáno jako s rozhodujícím faktorem, který zaštití jeho vznik – a nyní to byly liberální a promasarykovské skupiny, které v něj skládaly veškeré naděje.³⁹⁹

Tak kupříkladu deník *Slovák v Americe* prohlašoval, že v důsledku ruské revoluce je „svobodný česko-slovenský stát zabezpečen“⁴⁰⁰ a že jmenováním příznivce Masarykovy koncepce osvobození Čechů a Slováků, liberálního profesora Miljukova ruským ministrem zahraničí „naděje na naši samostatnost nastoupala o mnoho procent výše.“⁴⁰¹ Dokonce se stále ještě objevovaly články snažící se poněkud křečovitě dokázat, že pouze Rusko může Slovensko osvobodit, a to až do léta 1917.⁴⁰²

Ruskou prozatímní vládu hodnotili pozitivně i jinak velice kritičtí zástupci slovenskoamerických socialistů, kteří označovali Kerenského za pravého stoupence socialismu, zatímco bolševici pro ně byli jen agenti německé vlády.⁴⁰³

Poměrně kuriózním faktem pak zůstává, že převratu v Rusku využily i některé „maďarónské“ skupiny v USA, jež se prý začaly za nové liberální Rusko stavět s tím, že nynější režim bude mít zcela jistě plné pochopení pro tradiční demokracii a svobodu jaká podle nich doposud vždy vládla v Uhrách, a stane se protektorem jednotného a nezávislého uherského státu.⁴⁰⁴ Pokud si tento nepřilíš promyšlený pokus zasadíme do souvislostí, záhy nám dojde, že se časově překrývá se vstupem USA do války a tudíž je zde zřejmá snaha hungarofilských kruhů prezentovat se před americkými orgány jakožto odpůrci Ústředních mocností a naopak jako přívrženci spojeneckého Ruska.

397 GETTING: str. 114.

398 Naopak mnozí Slováci v Rusku se o poměrech po únorové revoluci vyjadřovali značně skepticky a příliš už v ruskou vojenskou moc nevěřili. Svědectví o tom viz HARBULOVÁ, Lubica: Vnútropolitický vývoj Ruska očami slovenských legionárov in: Československé legie v Rusku. Sborník příspěvků z kolokvia 9. 5. 2001 v Praze, Praha, 2003, s. 80-95, str. 82-4.

399 Tento fakt si uvědomoval i Getting, který sice tou dobou již vystupoval proti spoléhání se na Rusko, ale přesto věnoval tomuto fenoménu několik zmínek ve svých pamětech. Viz GETTING: str. 108.

400 *Slovák v Americe*: 20. 3. 1917, str. 2.

401 *Slovák v Americe*: 31. 3. 1917, str. 1.

402 Např. *Slovák v Americe*, 16. 7. 1917, str. 4.

403 *Rovnosť ľudu*: 9. 10. 1918, str. 2.

404 Autorem této koncepce byl podle *Slováka v Americe* reverend Kazinczy. – Viz *Slovák v Americe*: 26. 5. 1917, str. 2

Nicméně velice brzy se v důsledku říjnové revoluce a následných zmatků veškeré naděje národně orientovaných Slováků i „mad'arónů“ vkládané v nový ruský režim ukázaly jako liché a po uzavření brest-litevského míru ruská karta ze slovenské politiky definitivně vypadla.

K tomuto posunu přispěla navíc i skutečnost, že se již tou dobou začal tvářit v tvář triumfujícímu česko-slovenskému směru objevovat fenomén, jenž se projevoval na Slovensku zvláště v poválečných letech, a to naprosté odmítání předtím dříve tak silného rusofilství, kdy se mnozí dřívější zastánci carského režimu začali kát s tím, že byli v podstatě ošálení ruskou propagandou a neměli tušení o skutečných poměrech v carské říši. Tomuto trendu dokonce nešel ani sám hlavní předválečný zastánce orientace slovenské politiky na Rusko Svetozár Hurban Vajanský. Ten sice zemřel již roku 1915, nicméně jeho syn Vladimír, který byl za války činný v řadách česko-slovenského odboje v Rusku, se nechal slyšet, že jeho otec těsně před svou smrtí odvolal vše, co napsal proti Masarykovi, neboť mu otevřela oči ruská realita. Za tato slova jej později Vajanského přítel Škultéty označil za hanobitele otcovy památky, a dodal, že jestli byl z něčeho Hurban zklamaný, rozhodně to nebylo carské Rusko, ale právě jeho syn.⁴⁰⁵

5. 3. Propolská koncepce

Při posuzování této koncepce si musíme uvědomit postavení, v jakém se polský národ v průběhu první světové války nacházel. Nejenže se v této době neexistovalo samostatné Polsko, ale navíc museli Poláci vzhledem ke své státní příslušnosti bojovat na obou stranách konfliktu. Je tedy zřejmé, že v takovéto situaci, kdy nebylo jisté nejen to, zda se polský stát po válce obnoví, ale dokonce i to, která strana by na jeho vzniku měla větší zájem, si nemohla polská politika dovolit tříštit síly a věnovat se z jejího hlediska zcela okrajové problematice Slovenska, které nejenže nikdy ve své většině netvořilo integrální součást historického polského státu, ale navíc zde ani nežilo větší množství etnických Poláků.

Slovensko-polské vazby tedy byly v průběhu války relativně slabé, nicméně i ony zůstávají součástí představ Slováků o jejich budoucnosti a proto je třeba je zde zmínit. Už jen proto, že polsko-slovenská kombinace měla na první pohled poměrně racionální základ. Vždyť oba dva sousední národy si byly blízké kulturně i nábožensky a jejich spojením by oba získaly – Poláci by pronikli za Karpaty a Slováci by naopak získali

405 IVANTYŠYNOVÁ: *Metamorfózy martinského rusofilstva...*, 118.

silného protektora, který by však nebyl natolik mohutný, aby jejich zájmy mohl zcela ignorovat, jak by to v případě zřízení „slovenské gubernie“ dozajista činilo carské Rusko.

O tom, že se tato kombinace (popřípadě forma česko-polsko-slovenské konfederace) nalézala v okruhu možností, s nimiž se musel vyrovnat každý, kdo o budoucnosti Slovenska seriózně uvažoval, svědčí fakt, že se o ní zmiňovali představitelé ostatních koncepcí slovenské budoucnosti, přičemž zhusta udávali důvody, proč není tato kombinace pro Slováky výhodná. Takto se danou problematikou zabýval ze svého procarského hlediska Kvačala,⁴⁰⁶ *Slovenský sokol* zase na samotném počátku války otiskl rozbor cestovatele George Kennana, v němž se naznačuje, že budoucnost území obývaného Slováky je ve spojení s Poláky, s Čechy, popřípadě s oběmi těmito národy,⁴⁰⁷ farář Kačka odsouzený za nabádání Slovenských vojáků k dezerci, hovořil o tom, že by mělo vzniknout slovensko-polsko-české království,⁴⁰⁸ přičemž obdobný názor zastával i britský literát H. G. Wells⁴⁰⁹ a dokonce i Masaryk ještě v průběhu roku 1917 považoval toto „polské řešení“ za možné, i když sám jej rozhodně nepreferoval.⁴¹⁰

Tím, kdo se do Polska ze Slováků obracel nejčastěji, byly doma i v emigraci především katolické kruhy, jež odrazoval jak údajný „husitismus“ Čechů, tak i ruské pravoslaví.

Mezi nimi vynikl v první fázi války především clevelandský orgán Katolické jednoty *Denný hlas*, který se polsko-slovenské koncepci zastával ještě koncem roku 1915 – tedy již po uzavření Clevelandské dohody.⁴¹¹ Jednalo se především o silně provokativní článek „Proč ne také s Poláky?“, který byl mnohými chápán především jakožto ostré odsouzení čechoslovakistických tendencí v českém odboji a připomenutím pro Čechy, že oni nejsou jediní, s kým mohou Slováci spojit své osudy. Příkladem tohoto časopisu pak v menší míře následovaly i některé další noviny jako kupříkladu *Slovák v Amerike*, *Jednota*, *Slovenský hlásnik*, *Obrana* či *Národné noviny*.⁴¹² Z polské strany jim pak v tomtéž duchu odpovídaly noviny *Polonia v Ameryce*,⁴¹³ *Tygodnik polski*, či v Milwaukee vycházející *Kurier polski*, který v polovině roku 1916 navrhoval, aby se k obnovenému polskému státu coby autonomní území přičlenila Litva a právě Slovensko.⁴¹⁴

Slovenští katolíci hráli prim rovněž i v osobním navazování kontaktů v USA. Na kongres

406 Viz kapitola o Slovensko-ruském spolku paměti Ludovíta Štúra.

407 *Slovenský sokol*: 31. 8. 1914, str. 5.

408 PEKNÍK: *Názory na riešenie slovenskej otázky...*, str. 96.

409 *Slovenský sokol*, 15. 3. 1916, str. 14.

410 KRAJČOVIČ: str. 18.

411 MARKOVIČ: str. 43.

412 PANKUCH: str. 138.

413 PEKNÍK: *Názory na riešenie...*, str. 93.

414 *Slovenský sokol*, 15. 8. 1916, str. 16.

První slovenské katolické jednoty, konaný v lednu 1916 v New Yorku, byl pozván i redaktor novin *Tygodnik Polski* Leon Wazeter, který se členy kongresu během slavnostního banketu vedl debatu o polsko-slovenských vztazích, kde se vyslovil pro rozvoj bratrských vztahů obou národů.

Wazeter dokonce v tomto smyslu publikoval několik článků ve svých novinách snažíc se přitom otřást tezí o „bratránkovství“ Poláků s Maďary, neboť by obyvatelům Polska měli být podstatně bližší jejich jižní slovanští sousedé.⁴¹⁵

O tom, že ani Slováci sami Polákům jejich předválečnou prohungaristickou orientaci nezapomínali, svědčí mimo jiné i výměna názorů, která se udála v průběhu schůze Spolku slovanské vzájemnosti konané 31. října v Petrohradě, kde na vystoupení polského řečníka, který se bouřlivě stavěl za polsko-slovenské bratrství, ironicky odpověděl Vladimír Hurban s tím, že tento zájem o slovenskou otázku vítá a to zvláště od polských bratří, kteří až do války „znali Slovensko pouze z oken rychlíku Krakov-Budapešť.“⁴¹⁶ Obdobně si i Mamatey na slovanské schůzi konané 21. května 1916, na níž Poláci rozšiřovali protiruské letáky, neodpustil poznámku, že slovenským severním sousedům jsou zcela jistě daleko milejší jejich „bratránci“ Maďaři, než jednota všech slovanů v boji proti Ústředním mocnostem.⁴¹⁷

Nicméně polsko-slovenské sblížení nemohlo být hlubšího rozsahu především proto, že za ním na slovenské straně nestála žádná výrazná intelektuální skupina. Vždyť celá nekatolická a značná část katolické slovenské inteligence zaujímala buď pročeská, nebo naopak proruská stanoviska.⁴¹⁸ Mezi pročeské katolíky patřil kupříkladu předseda První katolické slovenské jednoty Matúš Jankola, který na stránkách *Jednoty* rozptyloval obavy z českého volnomyšlenkářství s tím, že zdaleka ne všichni Češi mají negativní vztah ke katolické církvi a navíc Slováci budou mít v česko-slovenském státě v náboženských otázkách autonomii.⁴¹⁹ Jankola v těchto intencích dokonce odmítal i polské řešení, neboť se domníval, že podobně jako u Rusů hrozí i u početnějších Poláků nebezpečí toho, že ve společném státě Slováky přečíslení a pohltní.⁴²⁰

Pokud k tomu připočteme skutečnost, že rusofilsky naladěni Slováci by preferovali polsko-slovenský stát pouze v úzké spolupráci s Ruskem, k němuž Poláci chovali tradiční animozitu, není se co divit, že polská koncepce mezi slovenskou emigrací nakonec

415 Tamtéž str. 66.

416 Cit dle: MARKOVIČ: str. 43.

417 PANKUCH: str. 143.

418 O tom, že se kupříkladu slovenští sokoli stavěli k možnosti spojení s Polskem značně rezervovaně, viz *Slovenský sokol*, 15. 2. 1916, str. 14.

419 *Jednota – katolický týždenník* 5. 7. 1916 – fotokopie in in (ed.) BEŇKO, Ján: *Dokumenty slovenskej...*, str. 440.

420 KRAJČOVIČ: str. 19.

neuspěla.⁴²¹

Vždyť polskou nechtí k Rusům dokonce odůvodnila své odmítnutí polsko-slovenské orientace počátkem roku 1916 i *Jednota* a tentýž rys polské politiky, jak již bylo zmíněno, ostře kritizoval předseda Slovenské ligy Mamatey.

V pozdějších letech pak již polská karta nehrála v úvahách slovenských politiků větší roli. Oživení této koncepce tak přinesla až první léta Československého státu a vzrůst autonomistického hnutí uvnitř Slovenské ľudové strany.

5. 4. Další koncepce

5. 4. 1. Nezávislé Slovensko

Myšlenka na zcela samostatný stát (ač je u většiny národnostních skupin samozřejmým cílem jejich snažení) v oné době neměla mezi Slováky doma i v exilu příliš přívrženců. Dokonce i názory Jána Kvačaly, jež se snad v některých ohledech k tomuto bodu blížily, stále ještě spočívaly na předpokladu, že protektorem tohoto Slovenska zůstane ruská říše – a tudíž se nedá hovořit o zcela samostatném státním útvaru.

V USA byla tato myšlenka zastávaná na samotném počátku války některými národoveckými představiteli, ale tito zastánci slovenské samostatnosti nedokázali vypracovat žádný ucelenější program a na jeho základě spustit samostatnou slovenskou osvobozovací akci. Tyto hlasy se navíc ozývaly především v důsledku strachu před českou hegemonií ve společném státě, a tak v okamžiku, kdy byla přijata Cleverlandská dohoda s příslibem federalistického řešení, utichly docela.⁴²²

Nicméně fakt, že tato koncepce měla i poté v jistých kruzích (především v Rusku díky předchozímu působení Spolku paměti Štúra a jeho protičeské agitaci) určitou, byť neveřejnou, podporu, vedl Masaryka i Štefánika k tomu, že proti ní sami vystoupili a dali najevo, že samostatné Slovensko by byl natolik slabé, že by nedokázalo vzdorovat soustředěnému maďarskému tlaku na své jižní hranici.

Koneckonců fakt, že slovenská inteligence jako celek je díky silné maďarizaci v minulých desetiletích příliš slabá na to, aby zvládla administraci vlastního státního útvaru, byl natolik zjevný, že si ho byl vědom nejen Masaryk se Štefánikem, ale i první maďarská poválečná vláda již zmiňovaného hraběte Mihályi Károlyiho, která se na sklonku roku 1918 pokusila o vytvoření vlastního slovenského loutkového státu

421 Tamtéž.

422 MARKOVIČ: str. 39.

ovládaného pomadřarštěnou inteligencí a pomocí práva na sebeurčení si tak uchovat vliv na řízení slovenských záležitostí.⁴²³

5. 4. 2. Slovensko jako součást federace národů

Ani tato koncepce nezískala ve své době příliš přívrženců. Jednalo se především o radikálnější část amerických socialistů slovenského původu, kteří v první světové válce viděli důležitý vývojový stupeň v cestě za věčným mírem mezi národy. Tyto tendence byly silné především v první polovině války, kdy se jim dostávalo prostoru především na stránkách periodik *Hlas svobody* a *Rovnosť ľudu*.

Představitelé druhého jmenovaného listu dokonce odmítli v srpnu 1914 podepsat z tohoto důvodu *Memorandum*, neboť změna postavení Slovenska v tomto smyslu by podle nich znamenala jen to, že by „namísto maďarských utlačovali slovenský lid slovenští slúžní.“⁴²⁴

Nicméně i mezi slovenskoamerickými socialisty se našli ti, kteří byli ochotní se spokojit alespoň prozatím s česko-slovenskou orientací, což bylo s velkou radostí přijímáno v čechoslovakisticky orientovaných slovenských kruzích.⁴²⁵

Kupříkladu v souvislosti s podpisem Clevelandské dohody se objevil v *Rovnosti ľudu* komentář, který označoval celé hnutí reprezentované touto dohodou za pokrokové a oznamoval, že „za samostatnosť Slovenska jsme byli a budeme vždy a s kýmkoliv pracovat.“⁴²⁶ Koneckonců socialistické části Slováků museli být Češi s pověstí volnomyšlenkářů a antiklerikálů více než sympatičtí.⁴²⁷ Je ovšem pochopitelné, že i přesto vyvolal tento postoj v táboře slovenských socialistů bouřlivou debatu o tom, zda je možné a správné místo za socialistickou revoluci bojovat za národní osvobození a v tomto zápase se spojit i se „zpátečnickými“ skupinami, jako je kupříkladu katolický klérus. Nakonec však zvítězilo stanovisko zastávané redaktorem *Rovnosti ľudu* Martinem Válkem, který v polovině roku 1916 dal ve svém komentáři jasně na srozuměnou, že:

„jsme za samostatnosť Slovenska ve světové federaci národů, ale kdyby se federace v dohledné době uskutečnit nedala, potom si přejeme česko-slovenskou samostatnosť, takovou, jakou budeme moci dostat.“⁴²⁸

423 O tomto pokusu a jeho neúspěchu jsem více napsal ve své bakalářské práci. Viz BANDŽUCH, Tomáš: *Boj o Slovensko-separatistické státní útvary na slovensku 1918-1919*, obhájeno 2008.

424 Cit. dle: GOSIOROVSKÝ: *K predstavám...*, str. 9.

425 *Slovenský sokol*: 30. 9. 1915, str. 4.

426 Cit dle: GOSIOROVSKÝ: *K predstavám...*, str. 22

427 PICHLÍK: str. 135-6.

428 Cit. dle: PEKNÍK: *Názory na riešenie...*, str. 94.

Tento koncept se nakonec stal i oficiálním stanoviskem slovenských socialistů poté, co jej jako závazný schválil na své první konvenci konané na konci května 1917 Slovenský robotnický spolek.⁴²⁹

Vzhledem k tomu, že se výše uvedená „federace“ jevila jako stále nereálnější, opustila ji nakonec i většina jejich zastánců a v předvečer vyhlášení samostatného československého státu v říjnu 1918 již přijali jeho ideu hlavní socialistické časopisy zcela za svou. Dokonce natolik, že *Rovnosť ľudu* hovořila tou dobou v některých článcích zcela v intencích skalních zastánců pročeské koncepce o jednotném československém národě.⁴³⁰

Teze o Slovensku v rámci federace národů mezi Slováky však tímto nezanikla. Naopak – vynořila se mezi těmi, kteří se ve zmatacích ruské revoluce přidali na stranu Leninových bolševiků. Ti pak v rámci Ústřední federace zahraniční sekce Ruské komunistické strany (bolševiků) oponovali až do konce světové války koncepcím vzniku česko-slovenského státu.⁴³¹

429 To nicméně nebránilo některým slovenskoamerickým listům řadit *Rovnosť ľudu* mezi tři hlavní zrádcovské a maďarónské časopisy v USA – viz Slovák v Amerike, 18. 4. 1917, str. 2.

430 Např. *Rovnosť ľudu*: 9. 10. 1918, str. 3.

431 ŠPETKO, Jozef: Slovenská politická emigrácia v 20. storočí, Praha, 1994, str. 64.

6. AKTIVIZACE DOMÁCÍ SLOVENSKÉ POLITIKY A JEJÍ PROČESKÁ ORIENTACE

Ačkoliv tedy byla Slovenská politika v Uhrách oficiálně umlčena, a větší část diskuse o budoucnosti Slovenska tak musela proběhnout za hranicemi, vyvíjely v habsburské monarchii svou činnost mnohé drobnější skupinky slovenských politiků, které se rovněž snažily najít odpověď na otázku, co bude se Slovenskem po válce.

Jednou z nejdůležitějších byla vídeňská skupina shromážděná kolem podnikatele a vedoucího cenzurního oddělení válečné korespondence Kornela Stodoly. Do ní patřil kupříkladu Ivan Dérer, či Milan Hodža, jenž byl po propuštění z internace zaměstnán právě ve Stodolově úřadě.⁴³² Tato skupina, jejíž členové se fakticky rekrutovali z bývalých přívrženců politiky tzv. Belvederského kruhu, měla výjimečné postavení především díky místu svého působení. Pobyt ve Vídni jim totiž umožňoval získávat informace jak od politických a úředních špiček říše, tak i od českých poslanců, kteří od roku 1917, po obnovení ústavnosti v Rakousku, opět jednali na Říšské radě, a pod jejichž vlivem Hodža, Dérer a Stodola postupně přecházeli na česko-slovenské pozice, a dokonce i od těch několika slovenských politiků, kteří čas od času do hlavního města monarchie zavítali.

Mimo tyto představitele slovenské politiky byli pak ve styku s českými zástupci především čechoslovakisticky orientovaní Vavro Šrobár, František Votruba a Anton Štefánek, kteří svými jednáními s představitelem českých agrárníků Antonínem Švehlou mimo jiné přispěli k tomu, že Český svaz⁴³³ do svého prohlášení předneseného při znovuotevření vídeňské Říšské rady zařadil i požadavek sjednocení českých zemí a Slovenska do jednoho celku v rámci monarchie.⁴³⁴ Toto prohlášení z 30. května bylo ovšem jako celek pochopitelně koncipováno českou stranou a proto se v něm také hovoří o „českém státě“ a „slovenské větvi československého národa“, s čímž by pochopitelně v žádném případě nesouhlasili zástupci Slováků v zahraničí. Dokonce i Slováci v Uhrách celé prohlášení přijali s jistými rozpaky, neboť se jednalo o jakýsi hybrid státoprávního a přirozeného práva, což nedávalo Slovákům jistotu, že se jim ho podaří postavit jako

432 PEKNÍK: Slovenská politika..., str. 332.

433 Sdružení českých poslanců na Říšské radě.

434 O Šrobárově úloze v těchto jednáních viz HRONSKÝ: Slovensko pri zrode..., str. 119-120, JUNEK, Marek: Slovensko v plánoch českých politikov pred vznikom Československa in Historická revue, Historická revue, roč. 19, 2008, č. 10, s. 21-25, str. 22, Štefánkovo stanovisko k tomuto prohlášení viz Dokument č. 142 – Úloha slovenskej otázky v oficiálnej českej politike in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity..., str. 453-4.

rovnocennou alternativu k ideji jednotného uherského státu.⁴³⁵

Přes tuto nejednoznačnou odezvu však celé prohlášení mělo dostatečnou sílu k tomu, aby uvedlo uherská vládní místa do varu. Tak byl vzápětí zakázán dovoz prakticky všech důležitějších českých časopisů do Uher, ministerský předseda Tisza celý dokument tvrdě odsoudil a dokonce požadoval na svém rakouském kolegovi Clam-Martinicovi, aby toto „*neslýchaně drzé prohlášení Čechů*“ jménem celé vlády odmítl jako útok na samotné základy státu, což Martinic skutečně učinil. Zároveň uherská vláda napřela všechny své síly, aby konečně zlákala buď jediného aktivně působícího Slováka v uherském parlamentu Ferdinanda Jurigu či alespoň jiné slovenské politiky k vyjádření loajality plánovanému na den sv. Štěpána krále⁴³⁶. Nicméně tato snaha, stejně jako všechny předchozí pokusy, ztroskotala na pasivní rezistenci, jíž představitelé SNS vyhlásili hned na počátku války. Tu nedokázala prolomit ani beznaděj, která se zmocnila slovenského politického života po ústupu ruských vojsk na východní frontě roku 1915, a tak bylo od počátku jasné, že neúspěch musí potkat i tuto iniciativu uherské vlády.⁴³⁷

Tento fakt následně uvítal slovenskoamerický tisk, potěšený tím, že představitelé národního života dokázali odolat nátlaku vlády a vydali tak osvědčení, že Slováci nejsou se situací v Uherském království zcela spokojeni.⁴³⁸ Dá se říci, že se tak dostalo slovenské politické reprezentaci od krajanů satisfakce za útoky na pasivní rezistenci v počátku války.

Ovšem pasivita v žádném případě neznamenala, že na Slovensku se nerokovalo o nejrůznějších koncepcích – tato jednání však byla neveřejná a spíše než programové dokumenty zde hrály výraznou roli jednotlivé osobnosti a jejich ideje, které se v průběhu války různým způsobem utvářely a proměňovaly. Tento pohyb se urychlil v druhé polovině roku 1917, kdy mezi představiteli slovenského života fakticky vykrytalizovaly dvě koncepce. Silnější stála na koncepci česko-slovenského státu v rámci monarchie a byla zastávána kupříkladu i Andrejem Hlinkou⁴³⁹ či větší částí slovenských sociálních demokratů, a slabší, prouherská, měla za cíl vyrovnání s budapešťskou vládou na základě padesát let starého *Memoranda*. Mezi přívržence tohoto druhého směru patřil především

435 Dokument č. 143 – Vycenzúrovaná část článku Národných novín reagujúca na májové vyhlásenie Českého zväzu in (ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity... str. 455-7

436 20. srpna.

437 PEKNÍK: Názory na riešenie...., str. 92.

438 Slováč v Amerike, 4. 9. 1917, str. 3.

439 Ten se stal jejím stoupencem pod vlivem moravského slovakofilského kněze Kolíska a přijal tuto koncepci o to snáz, že znamenala naprostou nezávislost Slovenska na Uhrách a znemožňovala tak Maďarům pokračovat v jejich národnostní politice, jíž by dozajista nepřímo prosazovali i v případě, že by nějakým způsobem uznali „Okolie“ - viz KIRSCHBAUM, Stanislav J.: History of Slovakia, New York, 1995, str. 147.

Ferdiš Juriga či některé konzervativnější kruhy v Martině.⁴⁴⁰ Ovšem zdaleka to nebyly koncepce jediné.

Kupříkladu se mezi Slováky na podzim roku 1917 mihly i propolské resentimenty, kdy se Kornel Stodola snažil přesvědčit Matúše Dulu o užitečnosti navázání kontaktů s polskými poslanci a obnovení předválečných styků s představiteli polské inteligence. Nicméně celý tento koncept záhy zapadl.⁴⁴¹

O to, že i mezi Slováky pod Tatrami nakonec zvítězil česko-slovenský směr, se zasloužila stejnou měrou neochota uherské vlády učinit Slovákům jakýkoliv ústupek a zprávy z Prahy a Vídně, kde se ukazovalo, že čeští politici se Slovenskem vážně počítají a usilují i o jeho národní svobodu, jak ostatně dali najevo v celé řadě oficiálních dokumentů.

I když ještě na počátku roku 1918 konzervativní vedení SNS vedené Matúšem Dulou nadále trvalo na starých memorandových požadavcích, mezi značnou částí slovenských představitelů klíčila snaha vymanit slovenskou politiku z krunýře pasivní rezistence a zaujmout jasné stanovisko ohledně budoucnosti země.

V tomto duchu měla být na jaře 1918 svolána schůze SNS, na níž mělo dojít jednak k reformě strany, jejíž organizační struktura zdaleka nevyhovovala požadavkům doby, a jednak k přijetí podkladů pro další směřování Slovenské politiky.

Počátkem března tak požádal Dula hlavní zastávce aktivizace slovenského politického života, aby mu zaslali návrhy na reformu organizačního statutu SNS a na svolání k národu, jímž tato strana oficiálně vystoupí z pasivity.

Oslovení však nedokázali dospět k jednoznačné shodě, neboť kupříkladu Šrobár považoval reformu strany za druhotný problém a hlavní úkol doby vyplývající z rozložení sil v zahraničí viděl v přihlášení se k československému programu, přičemž v tomto smyslu už měl připravené svolání vypracované ve srozumění s českým Národním výborem. Proti tomu Hodža prosazoval především reformu strany a její aktivizace měla proběhnout až později, o čemž přesvědčil značnou část slovenské politické reprezentace. Vzhledem k tomuto faktu tak Dula mohl trvat na tom, že se konference odloží, dokud se stanoviska nevyjasní.⁴⁴²

Šrobár se však nevzdával a aktivně se zapojil do příprav předprady k zasednutí Výkonného výboru SNS, na níž mohla být rezoluce o obnovení aktivity přijata. Nicméně i tady tehdy ještě převládla opatrná politika vedení SNS posílená obavami, jaké mezi účastníky konference způsobily úspěchy německých armád ve Francii, a tak mohlo

440 HRONSKÝ: Slovensko pri zrode..., str. 134-5.

441 KRAJČOVIČ: str. 18-19.

442 HAPÁK: Dejiny Slovenska IV.: str. 455.

v *Národných novinách* brzy vyjít ujištění o tom, že Dulova strana zůstává i nadále pasivní.

Nicméně krom SNS byla na Slovensku ještě jedna politická síla, s níž bylo třeba zvláště po událostech, jež předchozího roku otřásly Ruskem počítat. Sociální demokracie.

S blížícím se koncem války se totiž začal všudypřítomný neklid šířit i na doposud klidným území „Felvidéku“. Zvyšující se ožebračování obyvatelstva v důsledku válečné zátěže vedlo k rostoucí vlně protidrahotních a protihladových demonstrací a stávek, které sice nebyly pro uherské represivní složky nějak vážným nebezpečím, avšak v okamžiku, kdy se k těmto spontánním projevům nespokojenosti přidaly i vzpoury v armádě, začala situace pro budapešťskou vládu vypadat daleko nebezpečněji.⁴⁴³

Vzhledem k těmto skutečnostem není divu, že první skutečnou manifestaci, jež byla na jaře roku 1918 využita ke kategorickému volání po právu na sebeurčení, organizovala právě slovenská organizace uherské sociální demokracie. Jednalo se o vůbec první povolenou válečnou prvomájovou manifestaci a za místo jejího konání bylo zvoleno město Liptovský Svätý Mikuláš. Zde se následně sešlo na 3 000 lidí, kteří při svém průvodu městem provolávali slávu právu na sebeurčení a mimo dělnických zpívaly i národní písně včetně české „hymny“ „Kde domov můj?“. Této nálady využil Vavro Šrobár, pozvaný sociálními demokraty jako hostující řečník, a pronesl projev, v němž vyzdvihl důležitost práva na sebeurčení Slovenska ve smyslu česko-slovenské koncepce.

Stejně pak vyzněla i společnými silami Šrobára a čelných sociálních demokratů Huška a Buriana sestavená rezoluce, jež byla na prvomájovém shromáždění přijata. V ní se (pomineme-li některé sociální a mírové požadavky) již zcela otevřeně hovořilo o sebeurčení „*uherské větve česko-slovenského kmene*“.⁴⁴⁴

Tato událost měla bouřlivý ohlas nejen na Slovensku a v Čechách ale i v zahraničí.⁴⁴⁵ A zcela pochopitelně vyvolala reakci i ze strany uherské vlády, jež promptně nechala Šrobára internovat⁴⁴⁶ a zakázala dovoz veškerých českých listů na Slovensko.⁴⁴⁷ Ovšem ani tímto krokem již nedokázala zastavit události, které tato rezoluce dala do pohybu.

Dosud pasivní vedení SNS bylo náhle otevřeně podrobena zdrcující kritice, což vedlo k tomu, že Matúš Dula začal uvažovat o tom, že politickou činnost strany obnoví mnohem

443 Hronský uvádí, že jen na jaře a v létě 1918 zasáhlo armádu na 25 velkých vzpour (z toho 5 bylo dílem vojáků slovenské národnosti), jejichž hlavními aktéry byli především navrátilci z ruského zajetí. Viz HRONSKÝ, Marian: *Boj o Slovensko a Trianon*, Bratislava, 1998 str. 25.

444 O tom, že tato formulace byla pro mnoho Slováků jen těžko stravitelná, svědčí mimo jiné skutečnost, že *Národné noviny* ji upravily na „*Slováci*“ a *Hodžův Slovenský týždenník* ji přednesl v podobě „*slovenský národ*“. – Viz HAPÁK: *Dejiny Slovenska IV.*: str. 457.

445 Edvard Beneš jí prezentoval jako jasný důkaz toho, že si Slováci nepřejí nadále setrvat v Uherském státě.

446 HRONSKÝ: *Slovensko pri zrode...*, str. 235-9.

447 FERENEC: str. 22.

dřív, než bylo původně plánováno.

Nakonec byla koncem první květnové dekády svolána důvěrná porada 25 předních činníků strany, která se měla odvíjet 24. téhož měsíce v tradičním centru slovenského národního života Turčianském Svatém Martině. Mezi jejími účastníky nechyběl ani Hlinka, jakožto zástupce klerikálního směru a vznikající lidové strany, ani Šrobár, jenž se spolu s básníkem Pavlem Országhem-Hviezdoslavem právě vrátil z pražských slavností Národního divadla, během nichž ve slovenské delegaci upevnilo česko-slovenské přesvědčení bouřlivé přijetí, jakého se jí od Čechů dostalo.

Během porady se Dula nejprve pokoušel podat demisi, která nicméně nebyla přijata, načež se přistoupilo k debatám o budoucnosti SNS a její politické linii. Tak byly přečteny tři návrhy na deklaraci SNS z pera Vavro Šrobára, Emila Stodoly a na poradě nepřítomného Milana Hodži, přičemž všechny sice hovořily o právu na sebeurčení, nicméně pouze Šrobárův návrh se explicitně zmiňoval o česko-slovenské budoucnosti SNS a slovenského národa.

Zdálo se, že jednání o způsobu otevřeného přihlášení se k právu na sebeurčení skončí znovu fiaskem, nicméně celou otázku, zda se nějakým způsobem přihlásit k česko-slovenské či uhro-slovenské koncepci, nakonec rozřešil Andrej Hlinka, když emotivně prohlásil:

„Musíme se určitě vyslovit, zda půjdeme i nadále s Maďary anebo s Čechy. Neobcházíme otázku, povězte otevřeně, že jsme za orientaci československou. Tisícileté manželství s Maďary se nevydařilo. Musíme se rozejít.“⁴⁴⁸

Po takto pregnantně formulovaných slovech nakonec začali na přidružení k Čechům přistupovat i další účastníci porady, takže nakonec bylo přijato usnesení, v němž se rozhodující politická síla na Slovensku, plně přihlásila za česko-slovenský program:

„Slovenská národní strana stojí na stanovisku bezpodmínečného sebeurčovacieho práva slovenského národa a na tomto základě vindikuje pro slovenský národ účast na utvorení samostatného štátu sestávajacieho se ze Slovenska, Čech, Moravy a Slezska.“⁴⁴⁹

Jednoznačnost tohoto výroku však bohužel kalil fakt, že s tímto usnesením měli být

448 Cit. dle: tamtéž: str. 253.

449 Cit. dle HRONSKÝ: Slovenská otázka... str. 123.

seznámení pouze čelní čeští politici a to prostřednictvím předsedy SNS Matúše Duly – veřejnosti mělo být toto stanovisko předloženo až poté, co jej přijme valné shromáždění strany, které se nakonec podařilo svolat až na 30. 10. 1918.

Tedy na dobu, kdy společný stát Čechů a Slováků přestal být koncepcí a stal se skutkem.

7. ZÁVĚR

Jak je vidno z předchozích stránek, opustili slovenští politici doma i v zahraničí až na nepatrné výjimky uherský stát již v průběhu první světové války. K tomuto jejich obratu od Budapešti směrem k jiným středo-, a východoevropským centrům došlo nejprve u slovenských emigrantů v zahraničí, kde se za zachování celistvosti koruny svatého Štěpána stavěla jen menšinová skupina „maďarónů“, a v průběhu první poloviny roku 1918 se za státoprávní spojení Slovenska s českými zeměmi začali zasazovat rovněž slovenští politici z Uher.

Je zcela zřejmé, že zásadní roli v této proměně sehrála první světová válka. Vyplyvá to nejen z toho, že (jak bylo ukázáno v první kapitole) vztahy Slováků s okolními národy do té doby jen zřídka přesáhly rámec kulturních styků a prakticky nikdy nepřerostly do sféry politické, ale také z toho, jak se k vypuknutí války Slováci postavili.

Zatímco v Martině zvolili vyčkávací taktiku, spoléhali se ponejvíce na osvoboditelskou misi carského Ruska a odmítali jakoukoliv angažovanost SNS ve směru k uherskému státu, v Americe překvapilo vypuknutí války Slováky v okamžiku, kdy měli sestylizovaný jeden z nejvýznamnějších dokumentů svých dějin - *Memorandum*. Ovšem právě debaty, které se v souvislosti s vypuknutím války začaly vést ohledně jeho případného doplnění a formy jeho zveřejnění jasně ukázaly, jak počátek bojových akcí rozšířil americkým Slovákům obzory ohledně sebeurčení Slovenska.

Koncepce budoucnosti Slovenska, jaké zastávali zahraniční Slováci, byly do značné míry determinovány jednak početností jejich kolonií a jednak prostředím, v němž se tyto kolonie nacházely. Vždyť během celého trvání válečného konfliktu sice patřila česko-slovenská koncepce dalšího vývoje slovenské otázky sice k těm, které k sobě přitahovaly nejvíce pozornosti a které byly také mezi Slováky nejvíce rozvíjeny, nicméně je třeba si říci, že obě dvě hlavní krajanské komunity (USA, Rusko) se k jejímu přijetí propracovávaly odlišným způsobem.

Již z reakcí slovenských krajanů na vyhlášení války je totiž zcela zřejmé, že sebevědomí slovenské komunity a míra jejího odporu vůči případným snahám Čechů budovat příští stát jakožto unitární, byla do značné míry odvislá od velikosti krajanské obce a od její předchozí provázanosti s českou komunitou. Zatímco v USA, kde byly síly obou národů do značné míry vyrovnané, museli zástupci Čechů a Slováků přijmout kompromisní řešení, v carském Rusku, kde tvořili Slováci výraznou menšinu, se vůle české reprezentace prosazovala mnohem snáz.

U obou dvou rozhodujících zahraničních krajanských komunit se také v průběhu války objevila zřejmá štěpení na ose československá vs. slovenská koncepce. Ovšem toto štěpení, ač formálně stejné, dělilo obě krajanské komunity podle zcela jiných proporcí.

Slabost krajanských kolonií v Rusku a její silná provázanost s českými krajanskými obcemi vedla k tomu, že se většina Slováků přimkla co nejužěji k česko-slovenskému programu, zatímco (rusko)slovenské koncepce byly hájeny malou, ale vlivnou menšinou, která již zcela srostla s carským Ruskem a viděla v tomto státě jedinou záštitu zdárného vývoje Slováků. V Americe oproti tomu zastávala většina krajanů reprezentovaných Slovenskou ligou silně národovecké postoje a chápala česko-slovenskou koncepci budoucího vývoje pouze jako jednu z možných, zatímco čechoslovakistické křídlo kolem Gettinga tvořilo sice početnou a hlasitou, ale pořád jen menšinu. Tento sebevědomý postoj amerických Slováků byl pochopitelně upevněn jejich předcházejícím úspěšným bojem s uherskou vládou, potažmo jejími propagandistickými pokusy prezentovat v USA Uhry jakožto liberálně demokratický stát anglosaského stříhu, stejně tak jako jejich početností, která jim umožňovala vést nezávislý kulturní a spolkový život bez ohledu na jakoukoliv jinou krajanskou komunitu včetně komunity české.

Pomineme-li některé slovenské katolíky a jejich propolské resentimenty, které stejně jakožto touha slovenskoamerických socialistů po federaci národů nejenže nenalezly dostatečnou odezvu na druhé straně (tj. u Poláků, popřípadě u ostatních evropských států), ale nezískaly ani výraznou podporu ve slovenských řadách, zbývaly pouze dvě základní koncepce, které měly šanci stát se u slovenských emigrantů rozhodujícími a po válce alternovat slovensko-uherskou vazbu. Česko-slovenský koncept zastávaný těmi liberálnějšími kruhy a rusko-slovenská vazba zastávaná Slováky konzervativnějšími, kteří byli buď odkojeni domácí martinskou politikou, popřípadě převzali za své životní postoje vyšších vrstev carského Ruska.

Tyto dvě koncepce na sebe působily po celou první polovinu války, a ačkoliv ruské revoluce roku 1917 znamenaly definitivní vítězství česko-slovenské myšlenky, nezůstala ani poražená koncepce proruská zcela bez významu. Projevila se už i tím, že díky jejímu působení byli Češi v Rusku nuceni v průběhu války akceptovat programy počítající se stále rostoucí mírou autonomie Slovenska. Od původní české představy velice okleštěné samosprávy Slovenska, přes vágní přísliby Koníčka-Horského, až po vyhlášení „úplné autonomie“ v dokumentu „*Náš cíl*.“ Na tomto pohybu, jak bylo na předchozích stránkách ukázáno, hrála nemalou roli právě snaha Čechů a čechoslovakistů z řad Slováků sebrat vítr z plachet Slovensko-ruskému spolku paměti Ludovíta Štúra, který se pokoušel pod svá

křídla přivínout všechny ty, kteří chápali Slováky jako samostatný národ.

V Americe, kde čechoslovakistické křídlo tvořilo menšinu, a kde se slovenské a české kolonie vyvíjely odděleně, byl ideový vývoj česko-slovenské koncepce zcela jiný. Zde byla nejprve v *Memorandu* akcentována nutnost autonomie Slovenska – ať již bude přináležet do jakéhokoliv útvaru, roku 1915 se pak také díky Čechům v Clevelandské dohodě objevila radikální dualistická koncepce budoucího státu, aby se nakonec v Pittsburghské dohodě Slováci obloukem vrátili zpět na začátek a potvrdili, že nyní jim opět záleží především na autonomii – nyní však již v rámci česko-slovenského státu. Dá se tedy říci, že Pittsburghská dohoda zcela vycházela z ducha *Memoranda* a byla jeho konkrétní aplikací schválenou v okamžiku, kdy si američtí Slováci byli jistí, že česko-slovenská kombinace je pro budoucnost jejich národa optimální.

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že jedinou koncepcí, která měla potenciál nad česko-slovenským směrem zvítězit, byla koncepce slovensko-ruská. Ta nejenže se opírala o tradiční martinské rusofilství, ale zároveň měla výraznou podporu důležitých míst správního aparátu carské říše. K tomu, že se nakonec tato koncepce nerealizovala, přispěl jednak zamítavý postoj Gustáva Košíka (zástupce amerických Slováků) a Milana Rastislava Štefánika (čelný představitel česko-slovenského odboje) ke Spolku paměti Štúra, a pak také pád reakčního carského režimu, po němž proruská linie ztratila hlavní zdroj svého vlivu a velice rychle upadla do bezvýznamnosti.

Je zřejmé, že porážka Ruska do značné míry ovlivnila i slovenskou politiku v Uhrách. Ta právě v době, kdy se Rusko propadá do zmatků bolševické revoluce a občanské války, začíná opouštět svou tradiční romantizující carofilskou orientaci a začíná se přiklánět k česko-slovenské koncepci, která se i mezi zástupci martinského centra plně prosadila v průběhu první poloviny roku 1918.

Je poměrně pozoruhodným faktem, že ač katolíci v USA patřili k těm, kteří se případného českého hegemonismu báli nejvíce, byl na Slovensku mezi největšími zastánci česko-slovenského směru právě předák slovenských katolíků – kněz Andrej Hlinka. Tento zdánlivý rozpor se však dá vysvětlit tím, že zatímco američtí katolíci nebyli zpočátku války zcela přesvědčeni o tom, zda se Slovákům ve společném státě s Čechy nedostane takového postavení, jakému se mohli „těšit“ v Uhrách, převládla v Hlinkově myšlení, zcela jistě silně ovlivněným událostmi z Černové, snaha vymanit Slovensko co nejdříve z Uherského státu a až později se starat o to, jaké mu Češi v novém státě poskytnou záruky.

Proto se také později, když se ukázalo, že litera Pittsburghské dohody nebude naplněna, mezi slovenskými katolíky objevilo silné autonomistické křídlo, které se v mnohém začalo

orientovat na Polsko a vracelo se tak svým způsobem k jedné z těch méně úspěšných koncepcí, o nichž slovenští krajané rokovali již v průběhu velké války.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

1. Dobový tisk

Kalendár Národného slovenského denníka na rok 1915
Národné noviny – úradný orgán Národného slovenského spolku
Rovnosť ľudu
Slovák v Amerike
Slovenský evanjelický kalendár 1916
Slovenský sokol

2. Vydané prameny

(ed.) BEŇKO, Ján: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti, Bratislava, 1998
(ed.) RYCHLÍK, Jan: Korespondence TGM-MRŠ: T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (do r. 1918), Praha, 2008
(eds.) GUELTON, Frédéric, BRAUD, Emmanuelle, KŠIŇAN, Michal: Milan Rastislav Štefánik v archivných dokumentoch Historickéj služby francúzskeho ministerstva obrany, Bratislava, 2009

3. Literatura memoárového typu

GETTING, Milan: Americkí Slováci a vývoj československej myšlienky v letech 1914-1919, Perth Anboy, 1933
MARKOVIČ, Ivan: Slováci v zahraničnej revolúcii, Praha, 1923
PANKUCH, Ján: Dejiny clevelandských a lakewoodských slovákov, Cleveland, 1930
ROVNIANEK, Peter: Zápisky za živa pochovaného, Martin, 2004

4. Odborné studie:

BANDŽUCH, Tomáš: Boj o Slovensko-separatistické štátné útvary na Slovensku 1918-1919, obhájeno 2008.
BARTALSKÁ, Ľubica: Dokumenty k životu a dejinám Slovákov v Amerike, in (ed.) BARTALSKÁ, Ľubica: Kultúrne dedičstvo Slovákov žijúcich v zahraničí a databáza

informácií o tejto problematike, Bratislava, 2008, s. 101-113.

BAJANÍK, Stanislav: Štefan Furdek – Otec amerických Slovákov, Martin, 2007.

ČAPLOVIČ, Dušan a kol.: Dejiny Slovenska, Bratislava, 2000

ČULEN, Konštantín: Pittsburghská dohoda, Bratislava, 1937

ČULEN, Konštantín: Slováci v Amerike (Črty z kultúrnych dejín), Turčianský Sv. Martin, 1938.

ČULEN, Konštantín: Slováci v Amerike sv. 2, Bratislava, 1942

DOBROTKOVÁ, Marta: Americkí Slováci a ich boj za samostatnosť Slovenska in (ed.) BOBÁK, Ján: Na ceste k štátnej samostatnosti, Martin, 2002 s. 101-111.

Dušan Makovický – lekář a přítel L. N. Tolstého in Slovenský přehled, roč. 42, 1956, č. 8, s. 268

ĎURICA, Milan S.: Americkí Slováci a snahy o samobytnosť slovenského národa in Kalendár Jednota 1979, Middletown, 1979, s. 97-110.

FERENCE, Gregory Curtis: Sixteen months of indecision. Slovak American viewpoints toward compatriots and the homeland from 1914 to 1915 as wiewed by Slovak language press in Pennsylvania, Selinsgrove, London, 1995

GALANDAUER Jan: Přeměna českého „čechoslovakismu“ v období Velké války in (ed.) PEKNÍK, Miroslav: Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitiky-Slovenské národné rady – čechoslovakizmus, Bratislava, 2000, s. 538 – 551

GIZA, Antoni: Obraz Slovenska v poľskej tlači na prelome 19. a 20. storočia in (ed.) BOBÁK, Ján: Na ceste k štátnej samostanosti, Martin, 2002, s. 94-100

GOSIOROVSKÝ, Miloš: K predstavám zahraničných (amerických a ruských) Slovákov a Čechov o štátoprávnom postavení Slovenska po vojne in Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica, Bratislava, 1968, roč. 29, s. 3-27

HADLER, Frank: Utváření česko-slovenské spolupráce v exilu během první světové války in (eds.) MOMMSEN, Hans, KOVÁČ, Dušan, MALÍŘ, Jiří: První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci, Brno, 2000, s. 63-72.

HAPÁK, Pavel a kol.: Dejiny Slovenska IV. (od konca 19. stor. do roku 1918), Bratislava, 1986.

HARBULOVÁ, Lubica: Vnútropolitický vývoj Ruska očami slovenských legionárov in: (ed.) VEBER, Václav: Československé legie v Rusku. Sborník příspěvků z kolokvia 9. 5. 2001 v Praze. Praha, 2003, s. 80-95.

HRONSKÝ, Marian: Boj o Slovensko a Trianon, Bratislava, 1998

HRONSKÝ, Marian: Čechoslovakizmus - za a proti in (ed.) PEKNÍK, Miroslav: Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika - Slovenské národné rady - Čechoslovakizmus, Bratislava, 2000, s. 552-562.

- HRONSKÝ, Marián, KRIVÁ, Anna, ČAPLOVIČ, Miloslav: Vojenské dejiny Slovenska IV. (1914-1939) Bratislava, 1996
- HRONSKÝ, Marian: Pohyb východného frontu (august 1914 - máj 1915) a jeho dosah a ohlas na Slovensku in In: Vojenská história, 1, 1997, č. 1, s. 23 – 32
- HRONSKÝ, Marián: Slovenská otázka v rokoch 1914-1918 a vznik Č-SR in (ed.) BOBÁK, Ján: Na ceste k štátnej samostatnosti, Martin, 2002
- HRONSKÝ, Marián: Slovensko při zrode Československa, Bratislava, 1987
- IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana: Metamorfózy martinského rusofilstva (Vladimír A. Francev a Jozef Škultéty) in (eds.) GONĚC, Vladimír, VLČEK, Radomír: Z dějin visehradského prostoru (Richardu Pražákovi k pětasedmdesátinám), Brno, 2006, s. 109-122
- IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana: Vladimír Krivoš a „slovanský“ Petrohrad koncem 19. století in Slovanské historické studie 32, Praha, 2007 s. 225-236
- JIRÁSEK Josef: Češi, Slováci a Rusko: studie vzájemných vztahů československo-ruských od r. 1867 do první světové války, Praha, 1933
- JUNEK, Marek: Slovensko v plánech českých politikov pred vznikom Československa in Historická revue, roč. 19, 2008, č. 10, s. 21-25.
- KAČÍREK, Luboš: Orol, lev či dvojkríž (Národno-štátné koncepcie Slovákov počas prvej svetovej vojny) in Historická revue roč. 19, 2008, č. 10, s. 10-14
- KIRSCHBAUM, Stanislav J.: History of Slovakia, New York, 1995
- KORYTOVÁ-MAGSTADT, Štěpánka: Kde domov můj? Češi a Slováci v USA a jejich vazba k mateřské zemi, 1880-1920, Praha, 2010.
- KRAJČOVIČ, Milan: Medzinarodnopolitické koncepcie riešenia slovenskej otázky 1914-1922 in (eds.) PODRIMAVSKÝ, Milan, KOVÁČ, Dušan: Slovensko na začátku 20. storočia, Bratislava, 1999, s. 291-315
- KOVÁČ, Dušan: Dějiny Slovenska, Praha, 2007
- KOVÁČ, Dušan a kol.: Slovensko v 20. storočí II. Prvá svetová vojna, Bratislava, 2008
- MAMATEY, Victor: Building Czechoslovakia in America, Washington, 1976
- MINÁR, Imrich: Americkí Slováci a Slovensko (1880-1980), Bratislava, 1994
- MRÁZ, Andrej: Ze slovensko-ruských kulturních tradic in Slovanský přehled, 1954, roč. 40, č 10, s. 330.
- MURAŠEV, Gennadij: Tituly, činy, nagrody, Moskva, 2006
- OPAT, Jaroslav: Filozof a politik T. G. Masaryk (1882-1893), Praha, 1990
- OTČENÁŠ, Michal: Slovenská historiografia v rokoch 1900-1918 o poľskej problematike in (red.) ORLOF, Ewa: Od poznania do zrozumienia Polacy, Czesi, i Słowaci w XX

wieku), Rzeszów, 1999, s. 129-136.

PAPOUŠEK, Jaroslav: Carské Rusko a naše osvobození, Praha, 1927

PEKNÍK, Miroslav: K profilu slovensko-českých vztahov před prvou světovou válkou in (eds.) PODRIMAVSKÝ, Milan, KOVÁČ, Dušan: Slovensko na začiatku 20. storočia, Bratislava, 1999, s. 87-99

PEKNÍK, Miroslav: Názory na riešenie slovenskej otázky za prvej svetovej vojny a počiatky smerovania slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska in (ed.) Melanová, Miloslava: česko-slovenské vzťahy, slovensko-české vzťahy, Liberec, 1998, s. 65-71.

PEKNÍK, Miroslav: Slovenská politika na začiatku prvej svetovej vojny in (eds.) KOVÁČ, Dušan, PODRIMAVSKÝ, Milan: Slovensko na začiatku 20. storočia, Bratislava, 1999, s. 316-333

PICHLÍK, Karel: Bez legend, Praha, 1991

POLÁK, Pavel: Slovensko-Ruské vzťahy za prvej svetovej vojny in Zborník Filozofickej fakulty univerzity Komenského (Historica), Bratislava, 1968 s. 39-65

POLIŠENSKÝ, Josef: Z histórie robotníckeho hnutia amerických Slovákov in Slovanský přehled roč. 40, 1954, č. 8, s. 253-255

POLLÁK, Pavel: Slovensko-ruský spolok pamäti L. Štúra in Slovanský přehled, roč. 54, 1968, č. 5, s. 392-394

ROSZKOWSKI, Jerzy: Stanowisko „Świata Słowiańskiego“ wobec sytuacji Słowaków i Polaków w królestwie węgierskim na początku XX w. In (red.) ORLOF, Ewa: Od poznania do zrozumienia (Polacy, Czesi, i Słowaci w XX wieku), Rzeszów, 1999, s. 9-19.

RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století (Česko-slovenské vzťahy 1914-1945), Bratislava, 1997

SIDOR, Karol: Slováci v zahraničnom odboji, Bratislava, 1928

STEHLÍK, Milan: Češi a Slováci 1882- 1914. Nezřetelnost společné cesty, Praha, 1999

ŠPETKO, Jozef: Slovenská politická emigrácia v 20. storočí, Praha, 1994

TAKÁČ, Ladislav: K činnosti J. Országha a B. Pavlů v krajanskom hnutí v Rusku (1914-1917) in Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 2, s. 77-88.

ZUBEREC, Vladimír: Milan Rastislav Štefánik, Praha, 1990